DIT BOEK IS EIGENDOM VAN

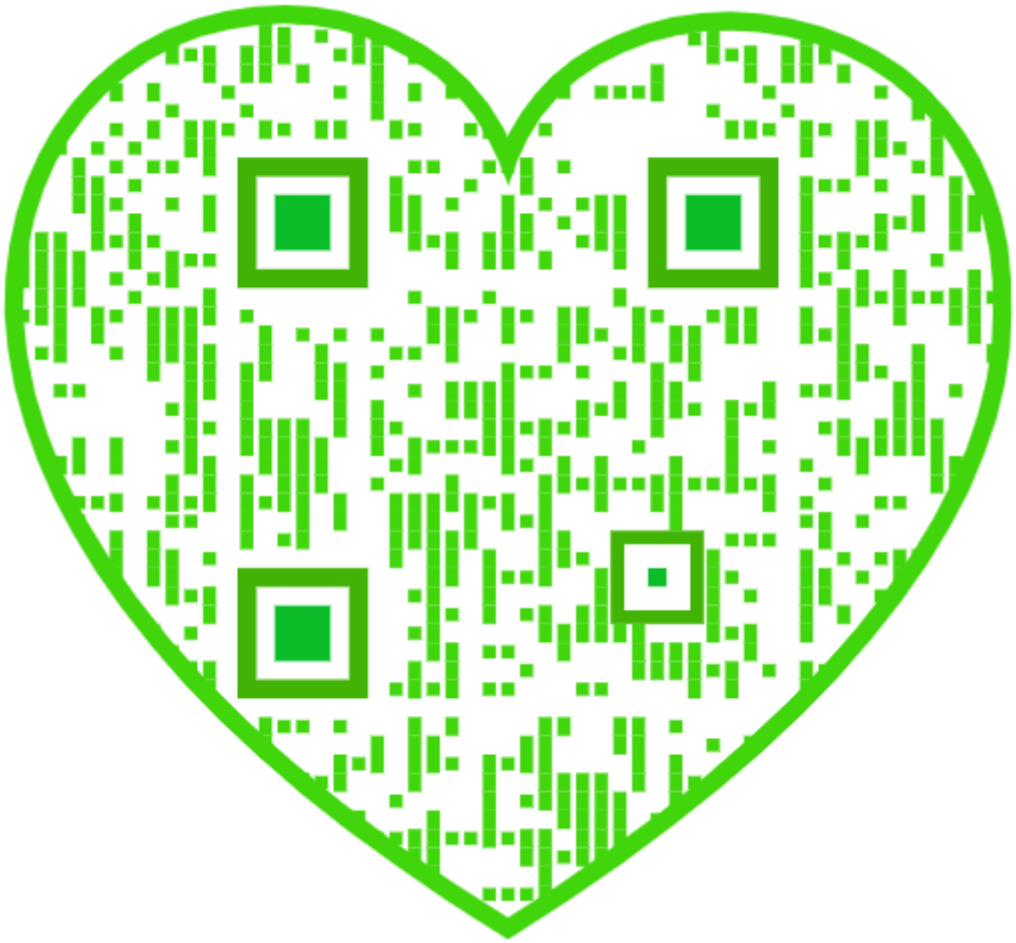

ELSEVIER'S ALGEMEENE BIBLIOTHEEK

ACTUEELE VRAAGSTUKKEN
LITTERATUUR
BEELDENDE KUNSTEN
MUZIEK
WIJSBEGEERTE
WETENSCHAP

DEEL
7
DE FAMILIE POGGENPUHL

REDACTEUREN
J. DE GRUYTER
EN
HERMAN ROBBERS

DE FAMILIE POGGEN-PUHL

DOOR

TH. FONTANE

VERTALING VAN

JO DE WIT

UITGEVERS-
MAATSCHAPPIJ
„ELSEVIER"
AMSTERDAM
·M·C·M·X·X·II·

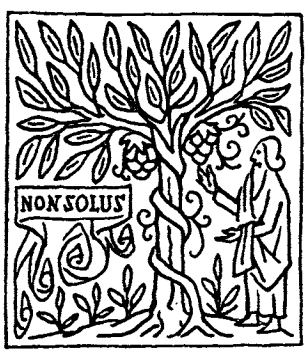
NON SOLUS

DE FAMILIE POGGENPUHL.

HOOFDSTUK I.

De familie Poggenpuhl — een majoorsweduwe met haar drie dochters, Therese, Sophie en Manon — woonde, sinds zij waren verhuisd van het Pommersche stadje Stargard naar Berlijn, in een huis dat juist omstreeks dien tijd was klaargekomen; het nieuwe hoekhuis, behoorend aan den vroegeren metselaarsbaas August Nottebohm, een fatsoenlijke en geschikte kerel, thans rentenier, lag aan de Groszgörschenstrasze en had toen ter tijd vanwege zijn nieuwheid nog zeer vochtige muren. Deze woning aan de Groszgörschenstrasze was, van den kant der familie Poggenpuhl, zeker niet het minst gekozen om den krijg-historischen naam der straat*), echter óók om het zoogenaamde „prachtige uitzicht", dat, van de voorramen uit de grafgedenkteekenen en familiegraven van het Matthaikerkhof bestreek; aan den anderen kant zag het huis op eenige achtergevels die aan de Kulmstrasze behoorden en op één daarvan kon men, in afwisselend roode en blauwe, reusachtige letters, lezen: Schulze's Ulevellenfabriek.

Mogelijk is het, ja zelfs waarschijnlijk, dat niet iedereen van dit eigenaardige, dubbele uitzicht gediend zou zijn geweest; echter, bij Mevrouw von Poggenpuhl, geboren Pütter, stammend uit een zeer gezien, doch arm predikantengeslacht, kwamen die beide uitzichten volstrekt niet zoo te onpas; het vóór-uitzicht, doordat de eenigszins sentimenteel aangelegde dame gaarne van sterven sprak, het achteruitzicht, op de Kulmstrasze,

*) Slag bij Groszgörschen, 1813 (bevrijdingsoorlog).

omdat zij aldoor aan hoesten leed en zij, ondanks al haar spaarzaamheid, voornamelijk van gerstebonbons en borstkaramels leefde. Iederen keer, wanneer er bezoek kwam, werd er dan ook over de groote voordeelen dezer woning gesproken, doch haar eenig en wezenlijk voordeel was haar geringe huurprijs en de voor jaren reeds gegeven verzekering dat Mevrouw von Poggenpuhl nooit zou worden opgeslagen. „Nee, Mevrouw", zoo ongeveer had Nottebohm zich toentertijd uitgedrukt, „wat dat betreft, daarop kan Mevrouw en ook de jongedames volkomen gerust zijn. God, als ik dat alles naga! De kleine Manon was toch nog maar 'n schaap toen u hier op Michaeli *) introk en toen u met Nieuwjaar naar beneden kwam om de eerste huur te brengen, alles stond nog leeg, vanwege de natte muren, wat evenwel onzin is — toen zei ik tegen mijn vrouw, we hadden het toen nog niet: „Lize, zei ik, dat is handgeld, dat brengt ons geluk."

„En dat heeft het ons inderdaad gebracht. Want vanaf datzelfde kwartaal stond niets meer leeg en altijd keurige lui, dat moet ik zeggen. En dan, Mevrouw, hoe zou ik juist met ú zoo iets gaan beginnen, ik bedoel met dat opslaan van de huur. Ik was er toch óók bij — duivels nog toe, het was een vervloekte historie. Hier zit me nog de kogel, maar de dokter zegt: die zal er wel 'is uitvallen en dan heb ik een aandenken."

En daarmee sloot Nottebohm een redevoering, zoo lang als hij er nooit een gehouden had, een rede als de goede majoorsweduwe nooit met vriendelijker oor had aangehoord. Dat van het „ook er bij zijn", had betrekking op Gravelotte, waar majoor von Puggenpuhl, laat tegen den avond, toen de Pommersche devisie aan de beurt was, aan de spits van zijn bataljon waartoe ook Nottebohm behoorde, eervol gevallen was.

Hij, de majoor, liet niets achter als een goeden ouden

*) Michielsdag, 29 September, algemeene verhuisdag.

naam en drie blanke kroningsdaalders, welke men in zijn portemonnaie vond en die men later overhandigde aan zijn weduwe. De drie kroningsdaalders, maakte zoowel de erfenis als de trots der familie uit — en toen, zestien jaar later, de jongste dochter Manon, die eenige maanden nà den dood van den vader geboren was, haar belijdenis doen zou, waren uit de drie kroningsdaalders, die slechts met moeite zoo lang onaangetast gebleven waren, drie broches vervaardigd; zij werden, ter herinnering aan dezen dag der inzegening aan de drie dochters overhandigd. Dit alles met hulp en medewerking van de geestelijkheid. Want de Opperkerkvoogd Schwarz, die de familie genegen was, kwam op den avond van den dag der belijdenis in de woning van de familie Poggenpuhl; hij maakte de overhandiging der broches, die in de tegenwoordigheid van eenige oude kameraden en vrienden plaats had, bijna tot een kerkelijke ceremonie, in ieder geval verhief hij haar tot een plechtigheid; een feit dat zelfs den eenigszins groven en tegen het „adelspak" zoo sterk ingenomen portier Nebelung had geïmponeerd en, zoo het hem al niet geheel mocht hebben bekeerd, het had hem toch wat nader gebracht tot de welwillende gezindheid van Nottebohm, zijn huisheer en patroon.

Zooals wel van zelf spreekt, was ook de inrichting der woning een uitdrukking van de omstandigheden waarin de familie nu eenmaal leefde; pluche meubelen waren er niet en wat tapijten betreft, men was er slechts een kleine Schmiedeberger rijk en deze lag, met zijn zwarte, wat verfomfaaide franje voor de sofa in de „mooie kamer" die, vanwege het voordeel dat zij onmiddellijk grensde aan de gang, dienst deed als ontvangsalon. In overeenstemming met dit tapijt waren ook de gordijnen, hier en daar gestopt; maar zindelijk en goed onderhouden was alles; een spiegel, welke men eerst kort geleden uit een verkooping had opgediept, waarschijnlijk afkomstig uit een oud markgrafelijk heerenhuis, een

witgelakte penantspiegel met ingelegden vergulden rand verleende aan de armelijke inrichting, niettegenstaande haar saamgeraaptheid, of, wie weet, juist daardoor, iets van een verbleekte, doch ééns aanwezige feodaliteit. Boven de sofa van dezelfde „mooie kamer" hing een groot olieverfportret (een kniestuk) van ritmeester von Poggenpuhl van het huzarenregiment van Sohrsche die, in 1813 bij Groszgörschen een carré had gebroken en daarvoor het „Pour le Mérite" had verworven — de eenige Poggenpuhl die ooit tot de cavalerie had behoord. Het half-welwillende, half martiale gezicht van dezen ritmeester zag neer op een glazen schotel, waar zich des zomers sleutelbloemen en een vergeet-me-nietjes-krans bevonden; 's winters lagen er de visitekaartjes in; aan den anderen wand, juist tegenover den ritmeester, stond een schrijftafel met een kleine verhooging in het midden, waarop, om in het geval van bezoek iets van gastvrijheid te kunnen toonen, een half fleschje Kaapsche wijn met likeurglaasjes troonde; beide, zoowel flesch als glaasjes, stonden op een bord dat bestendig rammelde.

Naast deze „mooie kamer" lag de huiskamer, die slechts één venster rijk was; hier sloot zich de z.g. tusschenkamer bij aan; dit was niet meer dan een doorgang, hoewel zij ruim was; aan den lengtewand stonden drie bedden, slechts drie, ofschoon de familie vier leden telde. De vierde legerplaats, van meer ambulant karakter, was een met riet overvlochten sofa-stellage waarop, wisselend om de week, de twee jongste zusters zich voor den nacht moesten inrichten. Achter die tusschenkamer (Nottebohm zelf had de schets daarvan ontworpen) lag de keuken met het drooghok. Hier huisde het oude dienstmeisje Friederike, een trouwe ziel, die „Mijnheer" nog gekend had en als vertrouweling van Mevrouw Poggenpuhl aller geluk en ongeluk, ten slotte ook de verhuizing van Stargard naar Berlijn had meegemaakt.

Zoo dus woonden de Poggenpuhls en zij gaven der wereld het bewijs dat men, ook in zeer benarde omstandig-

heden, wanneer men slechts een goede gezindheid — en, niet te vergeten, ook de noodige geschiktheid daartoe meebrengt — tevreden en bijna overeenkomstig zijn stand kan leven, iets wat zelfs door portier Nebelung, zij het met hoofdschudden en met eenig tegenstribbelen moest worden toegegeven.

Al de Poggenpuhls, de moeder weliswaar in mindere mate, bezaten de schoone gave van nooit te klagen, zij waren levenswijs en konden goed rekenen, ook zonder dat zich bij dit rekenen iets onaangenaams van berekendheid voordeed.

Daarin leken de drie zusters op elkaar, ofschoon hun verdere karakters zeer verschillend waren.

Therese, al dertig, kon (wat dan ook geregeld gebeurde) op het eerste gezicht voor onpraktisch doorgaan en zij scheen van de vele kleine kunsten des levens eigenlijk slechts deze eene geleerd te hebben: zich behagelijk in een schommelstoel te wiegelen; in werkelijkheid was zij even verstandig als de beide jongere zusters, zij bewerkte slechts een geheel ander veld. Het stond voor haar vast, dat zij, nopens den aanleg van haar natuur, de taak had ontvangen de vaan der Poggenpuhls hoog te houden en, meer dan de zusters het deden, zich aan te sluiten bij de wereld waartoe de Poggenpuhls nu eenmaal behoorden. In de generaals- en ministersfamilies uit de Behren- en Wilhelmstrasze was zij dan ook thuis en zij oogstte telkenmale groote instemming en succes, wanneer zij, bij de thee, van haar jongere zusters en hunne ondervinding in de soidisant aristocratie met spottenden glimlach verhaalde. Zelfs de oude bevelhebber, die, in 't algemeen gesproken, lang had opgehouden zich door iets aardsch bijzonder te laten imponeeren, kwam tot een genoegelijke, beminnelijke vroolijkheid — de staatssecretaris, die met de generaalsfamilie bevriend was en er tegenover woonde, toonde zich, schoon hij van allernieuwsten adel was — of wellicht juist tengevolge daarvan — telkenmale meegesleept door de fijne spotternij van het arme, maar zich

van haar stand zoo wélbewuste meisje. Een verder gevolg van dezen maatschappelijken triomf was, dat Therese, als er ooit iets te vragen viel, ook daadwerkelijk vragen kón, waarbij zij, het dient opgemerkt te worden, nooit voor zichzelf, en, handig afmikkend, immer naar zulke dingen dong, die men zonder moeite kon toestaan, wat den gunstverleeners heel bijzonder bevrediging verschafte.

Zoo was Therese von Poggenpuhl. Heel anders lieten zich de beide jongere zusters kennen; zij pasten zich meer aan bij de omstandigheden en bij de moderne wereld; in doen en laten gingen zij meer gelijk-op. Sophie, de tweede, was de grootste steun der familie, daar zij bezat wat de Poggenpuhls tot nog toe nooit vertoond hadden: talenten. Mogelijk is het dat deze talenten bij gunstiger levensomstandigheden eenigermate met twijfel zouden zijn aangekeken en meer of minder als weinig overeenkomstig met hun stand zouden zijn bevonden; doch gegeven de benarde toestand waarin de Poggenpuhls verkeerden, maakten deze natuurlijke gaven dag aan dag de verheugenis en het geluk van de familie uit. Zelfs Therese gaf dit in haar rustiger oogenblikken toe.

Sophie — zij verschilde ook uiterlijk van de zusters, daar zij een vriendelijk poedelkopje met krulletjes had — kon eigenlijk alles; ze was muzikaal, ze teekende, schilderde, dichtte op verjaardagen en bruiloften en zij kon een haas braden, doch dat alles, hoeveel 't ook wezen mocht, zou voor de familie slechts betrekkelijke beteekenis gehad hebben, indien niet naast haar de jongste zuster gestaan had, Manon, het hekkesluitertje. Manon, nu zeventien, was, in tegenstelling met Sophie, volstrekt onbegaafd, ze bezat echter in plaats daarvan de gave zich overal geliefd te maken, en dit vooral in bankiershuizen, van welke zij aan de niet-christelijke de voorkeur gaf en wel o. a. aan het zeer geziene huis Bartenstein. Bij den kinderzegen, die het meerendeel dezer huizen kenmerkte, was er nooit gebrek aan bakvischjes, die met de beginselen

van een of andere kunst of wetenschap vertrouwd moesten worden gemaakt, en een langer of korter inspannend gesprek over de meest verscheiden stelsels, eindigde geregeld met de luchtig-gelanceerde opmerking van Manon: „ik geloof zeker dat mijn zuster Sophie daarin opheldering zou kunnen brengen", een opmerking die zij gerust maken mocht, daar Sophie inderdaad voor niets terugschrok, zelfs niet voor natuurkunde en spektraalanalyse.

Aldus was de rolverdeeling in het huis Poggenpuhl, en zij bracht, zooals reeds is aangeduid, allerlei finantieele voordeelen met zich mede, voordeelen die somtijds het kleine pensioen op niet onbelangrijke wijze vermeerderden.

Het drietal jonge dames gaf elkaar daarbij niets toe, zij waren (vooral de twee jongste) zoowel vlot als dankbaar, vermeden het, taktvol, in smaaklooze huldigingen of zelfs in vleierij te vervallen, en verwierven overal achting en aanzien, daar hun optreden, en dit was de hoofdzaak, gepaard ging aan een groote mate van zelfverloochening.

Zij hadden weinig noodig en wisten zich, in het bijzonder op het gebied der kleeding, met een minimum te behelpen, iets wat evenwel een aangename verschijning niet uitsloot, en zij leefden met hunne gedachten en hunne wenschen eigenlijk slechts voor de „twee jongens" — hun broeders, Wendelin en Leo, waarvan de eerste al een eerste luitenant van over de dertig was, de ander een jonge wildzang van nauwelijks twee en twintig. Beiden, zooals 't van zelf wel sprak, waren toegetreden tot het regiment van achter-Pommeren, dat kortgeleden naar West-Pruisen was overgeplaatst; het was hetzelfde regiment waarbij hun vader zijn loopbaan was begonnen, die hij op den gedenkwaardigen 18en Augustus met roem en eer had besloten.

Dezen roem der familie zoovéél mogelijk te doen stijgen, was het doel waarnaar het zusterlijk drietal met al hare middelen streefde.

Wat Wendelin betreft, die kwam hun eigen streven in elk opzicht zoo zeer tegemoet, in het bijzonder ook

hierin, dat hij wist te sparen, dat, wat dezen ouderen broeder betreft, zij het bereiken van het allerhoogste nauwelijks betwijfelden. Hij was knap, nuchter, eerzuchtig, en voorzoover Therese, door uithooren, in het generaalshuis was te weten gekomen, ging het er bij Wendelin nog alleen maar om, of hij binnenkort aan het ministerie van oorlog dan wel aan den generalen staf zou worden toegevoegd.

Niet zoo gelukkig was het met Leo gesteld, die, minder bedeeld dan Wendelin, slechts de „Schneidigkeit" nastreefde. Twee duellen, waarvan er één een referendaris van de rechtbank een schot door de wangen en het verlies van de boventanden bezorgd had, schenen een snelle nadering tot zijn schneidigkeitsideaal te verzekeren en zouden, zoo goed als Wendelin's talenten, groote verwachtingen gerechtvaardigd hebben, indien niet het spook van ontslag wegens immer groeiende schulden steeds dichterbij getreden was. Leo, de lieveling van allen, was tegelijk het kind van hun angst, en hem altijd weer te helpen, hem voor een katastrophe te behoeden, was het doel waarop aller inspanning en moeite zich richtte. Geen offer scheen hun te groot en zoo de moeder al het hoofd eens schudde, voor de dochters leed het geen twijfel dat Leo, „als het slechts mogelijk was hem tot het beslissende tijdstip te bewaren", den naasten grooten slag met de Russen, het Zorndorf der toekomst, door een beslissend ingrijpen winnen zou.

„Maar hij is toch geen garde du corps", zeide Mama.

„Nee, maar dat doet er ook niet toe. Die naaste slag bij Zorndorf wordt door infanterie gewonnen."

HOOFDSTUK II.

Het was een winterdag, de derde Januari. Juist kwam Friederike met haar gewone morgen-inkoopen terug, een mand met wittebrood voor het ontbijt in de eene, een

kan met melk in de andere hand; beide, brood en melk, waren uit den kelder aan den overkant. Haar vingers waren, ondanks de wollen handschoenen, stijf geworden van de koude, daarom nam zij, toen ze in haar keuken kwam, de theeketel even van het vuur en warmde zich aan den gloed. Maar niet lang, want zij had zich, daar zij tegen den morgen nog eens was ingeslapen, een half uur verlaat en dat moest natuurlijk ingehaald worden.

Daarom ging zij ijverig aan den gang met den koffiemolen, dien zij van de plank had genomen, zij schudde het bruine poeder in den filter, zoodat zij later slechts had op te gieten en ging dan, nadat zij ten slotte nog den theeketel op het vuur had gezet, met haar houtmand, welks bodem ieder oogenblik dreigde er uit te vallen — naar voren, om daar, in de woonkamer de kachel aan te steken. Zij knielde neder en bouwde hout en briket zoo kunstig te zamen, dat er slechts een enkel lucifertje noodig was — wel is waar met behulp nog van een in elkaar gedraaide krant — en het kunstige gebouw stond in brand. Geen halve minuut verging of het begon in de kachel te knappen en te knetteren en toen Friederike overtuigd was dat het vuur zou doorzetten, stond zij weer van haar plaats voor de kachel op, om zich te gaan kwijten van haar tweede morgentaak, het stof afnemen. Daar hetgeen zij hierbij presteerde toch de drie dochters van den huize nooit tevreden stelde, maakte zij er zich, hoe gewetensvol zij overigens was, maar gauw vanaf, en beperkte zij zich tot het blank wrijven van een boven de sofa hangende reeks portretten, die Leo, ofschoon het tijdgenooten waren, de „Ahnengalerie van het huis Poggenpuhl" pleegde te noemen. Drie of vier van deze portretten waren foto's in kabinetsformaat; de oudere echter behoorden nog tot den daguerreotype-tijd en waren zoo verbleekt, dat men slechts bij bijzonder gunstige belichting een onderzoek naar hun aesthetische waarde kon instellen.

Maar deze „Ahnengalerie", was toch niet alles wat hier

hing. Vlak er tegenover deed zich een olieverfportret van eenigen omvang voor, een kunstschepping van den derden of vierden rang, die het belangrijkste historische moment uit de familie voorstelde. Wat men er op zien kon was voor het meerendeel eigenlijk slechts buskruitwalm, doch in het midden daarvan herkende men toch tamelijk duidelijk een kerk met een kerkhof, waar een vertwijfelde nachtelijke strijd te woeden scheen. Het was de overval van Hochkirch; de Oostenrijkers prachtig aangedaan, de arme Pruisen in een deerniswekkenden toestand wat hun kleederen betrof. Geheel vooraan echter stond een oudere officier in onderbroek en vest, van laarzen geen spoor; in plaats daarvan hield hij wel een geweer in de hand.

Deze oude heer was majoor Balthasar von Poggenpuhl, die het kerkhof een half uur had weten te behouden, tot hij zelf mede bij de dooden lag. Juist dit portret, stellig vanwege de hooge waardeering die het in de familiegenegenheid genoot, was in een breede statige baroklijst gehangen, terwijl de onder glas gebrachte foto's niets als een goudrandje vertoonden.

Alle medeleden van de familie, zelfs de in kunstzaken een beetje sceptische Leo, droegen hun piëteit voor dezen Hochkirchenaar — zooals de majoor van Hochkirch, ter onderscheiding van vele andere majoors in de familie genoemd werd — over op de beeldende voorstelling van zijn roemrijke daad, en slechts Friederike, hoezeer zij ook den familiecultus meebeleefde, stond met den ouden, half aangekleeden held op voet van oorlog. Dit had eenvoudig zijn oorzaak hierin, dat ze verplicht was met haar, als een spinrag zoo grijzen stofdoek, toch minstens eens om de drie dagen over de baroklijst, die berg en tal vertoonde, heen te gaan, bij welke gelegenheid het portret, zij het niet geregeld, dan toch zeer dikwijls van den wand afgleed en over de leuning heen op de sofa viel. Het werd iederen keer opzij gezet en na het ontbijt weer opgehangen, iets wat intusschen niet erg hielp en niet helpen kon ook. Want heel dat stuk

wand was al te zeer beschadigd en bij het geringste viel de ingeslagen kram er uit en het portret gleed naar beneden.

„God," zei Friederike, „dat hij daar zoo gestaan heeft, nou ja, dat was misschien heel best. Maar nu nog zoo uitgeschilderd ook.... dat geeft geen pas, het geeft geen pas."

Nadat zij dit zelfgesprek had gevoerd en de kacheldeur — dit was altijd het laatste — weer stevig dicht geschroefd had, legde zij den veger en den stofdoek weer in de houtmand, en ving den terugtocht naar de keuken aan door de lange slaapkamer, zachtjes stappend. Het was echter niet meer noodig daarbij voorzichtig te wezen, want alle vier de dames waren reeds wakker, Manon had zelfs een naar de binnenplaats openslaand venster half aangezet, er van uitgaand dat vier graden onder nul altijd beter was dan een vierwerf doorademde nacht- en kamerlucht.

Geen kwartier meer, en de koffie kwam. De dames zaten reeds vóór in de warme kamer, de majoorsweduwe op de sofa, Therese in haar schommelstoel, terwijl Manon, een kistje met gereedschappen voor zich, zocht naar een wat langeren spijker voor den ouden, weer afgevallen Hochkirchenaar.

„Friederike", zeide Mevrouw, „je moest toch wat beter oppassen met het portret".

„Ach, Mevrouw, dat doen ik toch, ik raak het zoo te zeggen niet an .... maar hij zit aldoor zoo wankelig.... Hè, Manon, als je toch nou eens een flinke lange vond, of, beter nog, een duim. Oppassen? Gô, ik denk er altijd an, maar as t-ie zoo opeens rolt schrik ik toch altijd weer. Dan is 't me, of tie misschien z'n rust niet heeft."

„Ach, Friederike, praat toch zulk een onzin niet," zei Therese geërgerd. „Hij, juist hij. Alsof die zijn rust niet hebben zou! Wat beteekent dat nou toch. Ik zeg je, die heeft zijn rust wel. Als iedereen maar zóó zijn rust had. Een goed geweten is het beste kussen om op te rusten. Dat weet jij toch ook. En een goed geweten, nou, dat heeft

hij.... Maar waar heb je nu weer het brood vandaan? Dat ziet er weer uit of het geschrokken is, veel meer geschrokken dan jij. Ik hou niet van het brood van Budiker. Waarom ga je niet naar de jonge Karchow, dàt is toch een goeie bakker."

Het was een verschil van meening tusschen het meisje en de dochter dat iedere drie dagen terugkeerde, en Friederike, die een volkomen vrijheid van zich te uiten had, zou ook vandaag niet gezwegen hebben en haar oude stelling, dat het beter was met de kelderlui op goeden voet te blijven, dapper verdedigd hebben, als er in dat oogenblik niet aan de deur geklopt werd. „De brievenbesteller" riepen alle drie de zusters; dadelijk daarop verscheen Friederike weer in de kamer en bracht de post binnen: een krant onder kruisband, een reclame van hout en turf en een echten brief. De hout- en turfreclame vloog op de zinken plaat van de kachel, het aan Sophie geadresseerde blad, dat waarschijnlijk een recensie van eenige harer juist tentoongestelde aquarellen bevatte, werd terzijde geschoven, slechts de brief wekte algemeene vreugde. „Van Leo!" riepen de zusters en reikten den brief aan de Moeder. Maar deze gaf hem aan Therese terug en zeide: „lees jij maar, Therese. Die goeie jongen. Maar ik krijg altijd een schrik. Altijd wil hij wat. En nou is het pas Kerstmis geweest... en nieuwjaar en de huur!"

„Ach moeder, wat bent u toch altijd gauw angstig. Je kan zien dat u geen soldatendochter bent—"

„Nee, dat ben ik niet. En het is maar goed ook. Wie zou anders dat beetje bij elkaar houden?"

„Wij."

„Ach, jullie! Maar lees nu Therese — mijn hart gaat al genoeg te keer".

„Lieve Mama! Kerstmis was niets gedaan. Verlof zou „het regiment mij misschien hebben gegeven, maar het „reisgeld! Ze praten tegenwoordig altijd zoo veel van „goedkooper reisbiljetten, maar ik vind ze veel te hoog,

„onnatuurlijk hoog. En omdat Wendelin ook zei: „'t gaat „niet, Leo," daarom ging het niet en heb ik beneden, „bij den slager Funke, die, zooals u weet mijn kostbaas „is, de uitdeeling der Kerstgeschenken bijgewoond. Een „ieder was zeer geroerd, ook Funke. Je zou het niet kun„nen gelooven. Want juist in Kerstmistijd wordt er altijd „geslacht — ik kon het gekerm van de arme beesten „bijna niet meer aanhooren en Funke is altijd in persoon „er bij. En toch geroerd. Overigens was de versche worst „en in 't bijzonder de hoofdkaas buitengewoon. Wat de „verzorging betreft — die laat hier in Thorn niets te wen„schen over, alleen de geest ontbeert en het hart ont„beert.... Overigens schijnt ontberen mijn lot. Ach moe„der, waarom bent u geen geboren Bleichröder*)?"

„Verschrikkelijk," onderbrak hier Therese haar voorlezing. „We hebben al Manon met haar eeuwige Bartensteins en nu begint Leo ook."

„Dat wij de Bartensteins hebben is heel goed, lees liever verder."

„....Dus een heilige avond was het niet. Intusschen „heeft het jaar nog andere groote dagen. De grootste is „echter de vierde Januari, toen mijn goed oudje, geboren „Pütter, het licht zag. Die dag is overmorgen, en ik zal ge„laarsd en gespoord aantreden, om mijne gelukwenschen „persoonlijk te komen overbrengen."

„Niet te gelooven. Kerstmis geen geld en twee dagen na nieuwjaar, als toch al de rekeningen komen, wil hij zoo'n dure reis gaan maken." „Het zal zich alles wel ophelderen, mama," zeide Manon. „En waarschijnlijk nog in deze brief. Hoor maar verder."

„....Er geschieden namelijk altijd nog teekenen en „wonderen; soms is het mij of het ongeloof en al dergelijke „leelijke tijdsverschijnselen afgedaan hebben. Ook de adel „komt er weer bovenop, heelemaal bovenaan de arme

*) Bleichröder is de naam van een groote Berlijnsche bankiersfirma.

„adel, dat wil dus zeggen de Poggenpuhls. Want dat we „deze stand in een soort van volmaking, laten we zeggen, „in zuiver wasdom voorstellen, daaraan kan wel geen „twijfel zijn. Maar ter zake, zooals de parlementsleden „zeggen. Verneem het dus — op oudejaarsavond nog een „bedelaar (hoewel een gelukkige — we brachten het op „oudejaarsavond in 't Casino tot zeven glazen bowl, groot „formaat) en den eersten Januari, vroeg, een God, een Croesus. „Croesus is namelijk altijd het hoogste, wat men ook klimax „noemt. Reeds om tien uur wordt er geklopt, ik ruk me „los uit mijnochtend droom, voel me loodzwaar, maar dat „duurt niet lang. Want wie stond voor me? Octavio? „Nee, niet Octavio. Wij zullen hem vandaag liever Wen- „delin noemen. En wat hij zei was 't volgende: „Leo," zei „hij, „je hebt geluk. Geldschip aangekomen."

„„Voor mij?" vraag ik."

„„Nee, niet voor jou, tenminste niet rechtstreeks. Maar „dan toch voor mij. Het militaire weekblad heeft mij van „morgen vroeg honorarium doen toekomen."

„„Veel?" onderbrak ik hem in hoogste opwinding."

„„Het militaire weekblad zend altijd veel," antwoordde „hij rustig en lei daarbij drie biljetten van twintig mark „voor mij neer. Ik — door den aanblik verblind, alsof het „geen biljetten doch zuiver, puur goud was, wil blindelings „en dankbaar op hem toestorten — doch hij weert me „voornaam af en zegt slechts: „'t is alles voor jou, Leo, „maar niet om het in de kroeg te verdoen. Overmorgen „vroeg reis je naar Berlijn."

„Die goeie Wendelin. Hij zendt u hèm, omdat hij weet dat hij uw lieveling is," viel Manon in. Thesere echter las verder.

„„Om vier uur 's middags ben je over, je gedraagt je „beminnelijk en helpt den volgenden morgen den verjaardag „meevieren. Na den verjaardag van den keizer komt Mama's „verjaardag. Dat is Poggenpuhlsche catechismus. En nu, „kleed je aan en ga een uur wandelen. Want je staat daar „als Silvester in zijn laatste uur." Met deze woorden ver-

„liet hij mij als een vorst. Ik zal doen wat hij bevolen heeft,
„Dinsdag namiddag bij jullie verschijnen. Vier uur. Tout
„à vous, ma reine mère. Uw gelukkige, dwaze, zeer toege-
„negen Leo I."

De beide jongste zusters klapten in de handen, ja zelfs Therese, hoezeer zij dezen overmoed ook laakte, verheugde zich op het bezoek. Slechts de moeder zei: „ja, nu zou ik me moeten verheugen. Maar kàn ik me verheugen? Hierheen kunnen komen zal hij wel met het geld, maar als hij hier is moeten wij hem toch een paar goede dagen bezorgen, ook al is hij bescheiden in zijn eischen, en den derden dag moet hij toch weer terug, daar moeten wij voor opkomen."

„Spreek daar toch niet altijd over", zei Therese.

„Ja, Therese, jij denkt altijd dat een livreiknecht je een kassette zal brengen, met het opschrift „aan het dappere huis Poggenpuhl", maar dat zijn sprookjes, de man aan het loket die plaatskaarten verkoopt is de onverbiddelijke werkelijkheid."

„Ach mama", zei Sophie, „daarmee moet u zich de voorpret niet bederven. Er geschieden nog teekenen en wonderen, heeft hij geschreven, en als ze niet geschieden, dan laat ik me op mijn laatste schilderijen een voorschot geven en als dat ook niet gaat, dan...."

„Dan hebben we nog altijd de suikerbus," wierp Manon in 't midden.

„Ja, die moet altijd de redding brengen. Maar eens toch is ze weg."

„Wat ten slotte ook niet erg zou zijn", voer Manon kalmeerend aan. „Dan geven ons de Bartensteins een nieuwe cadeau, mevrouw Bartenstein zei laatst nog: „lieve Manon, heb je nou geen enkele wensch?" Ja mama, zoo staat het, God zij dank, en het spijt me alleen maar dat ik vanavond, als Leo nauwelijks is aangekomen, naar de repetitie van de bruiloft moet. Maar per slot kon ik hem wel meenemen. Ik heb daar allang mijn gedachten over en ik wil wed-

den dat Flora er zich van harte over zou verheugen."

„Je vergeet altijd dat hij de rok des konings draagt."

„Ach, Therese, dat is kinderachtig, ouderwetsch, en een overwonnen standpunt. Onze kroonprins draagt ook 's konings rok, en hij mag dan niet bij de Bartensteins komen; ergens anders komt hij toch wèl. Maar om 't even."

„Nu, we zullen zien", zei Therese, die wel kritisch tegenover de Bartensteins stond, maar ten slotte toch blij was dat ze bestonden.

HOOFDSTUK III.

De volgende dag brak aan. Toen in den namiddag de schemering reeds begon te vallen hield een rijtuig stil voor het huis. Moeder en dochters zagen terstond vanuit het venster hoe Friederike, na een vergenoegde begroeting met Leo, den kleinen officierskoffer van den bok nam en, langs Agnes Nebelung heen — die, daar ze den luitenant graag zien wilde, zich dicht bij het trottoir had opgesteld — naar de huisdeur toetrad. Leo volgde. Reeds op de door de gezusters „en échelon" bezette trap werden kussen gewisseld — boven echter stond Mama.

„Goedendag mijn goed oudje," en weer een kus. Allerlei verwarde zinnetjes die geen verband hadden vlogen heen en weer en nu trad Leo door de salon in de woonkamer, lei jas en sabel af, trok voor den spiegel zijn eenigszins opgeschoven uniform terecht en zei, terwijl hij zich met een wat straffen ruk van den spiegel wegdraaide: „Zoo kinderen, daar was ik weer. Hoe vinden jullie me?"

„Prachtig."

„Dank je. Zoo iets doet altijd goed, ook al is het niet waar, je kunt bijna zeggen: het verkwikt. Maar apropos: verkwikking. Niettegenstaande de frissche lucht heb ik kolossale dorst; sinds zeven uur niets gehad als een broodje met ansjovis; als jullie soms een glas bier voor me had."

„Zeker, zeker, Friederike kan wel een pot goed bier halen."

„Nee, nee, niet halen. En waarom? Water volstaat ook." en hij gooide met één teug het glas water — dat mama hem reikte, door zijn keel. „Brr.... maar lekker."

„Je bent zoo haastig," zei Manon. „Dat bekomt je niet goed. Ik dacht zóó: Je drinkt eerst een kop koffie. We hebben nu half vijf. En om zeven uur gaan we wat eten."

„Heel goed, Manon, prachtig. Alleen de opeenvolging valt misschien te veranderen. Het water heb ik binnen, neem ik nu ook dadelijk de koffie, dan is dat te veel vloeibaars — noodelooze maagverwijding, dat is zoo goed als verzwakking. En wij hebben onze krachten noodig, dat wil zeggen: het vaderland heeft ze noodig."

„Je bedoelt dus...."

„Ik zou me willen veroorloven voor te stellen: revolutie in de wetenschap: eerst wat eten, dan koffie. Want mijn dorst mag groot zijn, mijn honger komt dadelijk daarna. In zeven uur...."

„Dat heb je nu al gezegd".

„Ja, waarheden dringen zich altijd weer opnieuw naar voren. Maar laat eens hooren, wat hebben jullie?"

„Een eend."

„Puik."

„Maar die hangt nog boven aan het zoldervenster en moet nog geplukt worden. Dat is dus wel een zaakje van twee uren."

„'n Beetje lang."

„....Maar ik geloof dat ik raad weet. Wij nemen er de lever uit en in een kwartier heb je 'm gebraden op je bord. Wil je 'm met appelen of uien?"

„Met allebei. Nooit iets afslaan wanneer 't fatsoen het niet volstrekt vereischt."

„Je kent dus toch zekere gevallen —", zei Therese.

„Natuurlijk ken ik die, natuurlijk. Maar zeg me nu

eens, goed oudje, hoe gaat het nu eigenlijk. Altijd nog pijnen hier en daar."

„Ja Leo, iedere nacht."

„De hemel weet dat die doktoren ook heelemaal niets kunnen. Kijk 'es, mijn wijsvinger, kortelings verzwikt dat wil zeggen, 't is al drie maanden geleden, en hij is nog altijd niet te gebruiken. Misschien moet ik mijn ontslag nemen."

„Ach, praat zoo niet," onderbrak hem Therese. „De Poggenpuhls nemen niet hun ontslag."

„Krijgen dan."

„Ook dat niet." „Hij daar" (en ze wees op de Hochkirchenaar) „is onvergetelijk en die van Sohrsche ook en Papa ook. De keizer weet wat hij aan ons heeft."

„En, Therese, wat heeft hij dan aan ons?"

„Hij heeft onze gezindheid en de zekerheid van trouw tot aan de laatste bloeddroppel."

„Nu ja, ja, dat heeft hij.... Maar zeg moeder, hebt u zich al eens laten belezen?"

„Belezen?"

„Ja, belezen, dat is ademen en tooverformules uitspreken, zoo iets als met sympathie. Dat helpt altijd. Wij hebben daar bij ons een oude poolsche, zoodra die er op los ademt is het weg. Apropos, is er nog kerstmarkt?"

„Ik geloof het wel, in ieder geval nog zoo half en half."

„Een paar kramen zullen er nog wel staan en daar moeten we heen kinderen. „Mijnheer de beron," en „alles kost een dubbeltje," zoo iets klassieks wil ik nog eens hooren. En dan gaan we naar Helms en drinken grog of chocolade met slagroom en dan naar het Variété."

„Dat is een goeie inval," zei Manon. „Niet waar Sophie? Je bent zoo stil, zeg ook 'es wat. Voor Therese zal het wel niet passend zijn, zij zal het variété niet voornaam genoeg vinden. Maar twee zusters is voldoende en ik verheug me er van harte op. Alleen moest je het zoo inrichten dat we ongeveer om negen uur bij de Bartensteins

zijn, in ieder geval niet heel veel later. Zeg, Leo, tot in de Voszstrasze moet je ons brengen."

„Graag, maar hoe zoo ? Wat is daar dan aan de hand?"

„Repetitie voor 'n bruiloft. Seraphine Schweriner, een nicht van Flora, trouwt over veertien dagen en nu hebben we sinds kerstmis aldoor repetitie. Ik speel mee, zelfs tweemaal, eerst als karnmeisje, en later als Slowaak met muizenvallen, ik moet er schattig uitzien."

„'t Spreekt."

„En Sophie heeft een transparant geschilderd en de proloog gedicht. Maar zij wil hem niet opzeggen."

„Dat moet jij dan per slot ook nog."

„Misschien, in ieder geval niet graag. Een proloog is altijd zoo vervelend. Iedereen is altijd blij als dat voorbij is. Maar of dat nu wél of niet gebeurd, daarover praten wij onderweg, vooropgesteld dat er onderweg te praten valt. Want men moet tegenwoordig erg oppassen, het is 's avonds altijd zoo mistig. In 't algemeen.... Berlijnsche lucht...."

„Ach, praat toch geen onzin, Manon. Berlijn heeft de heerlijkste lucht van de wereld. Ik kan je wel zeggen dat ik blij ben er weer wat in rond te kunnen slenteren. Mist, mist doet er niets toe, mist is iets uiterlijks, en al het uiterlijke beteekent niets. Binnen-in zit het, binnen steekt de scheppende geest, altijd frisch, vroolijk en vrij — „vroom" schenk ik — vergeef me Therese. God, ons nest daar ginds, het heeft de zuiverste lucht, altijd oostenwind of iets dergelijks, en wie niet sterk van borst is," hij gaf zich zelf een slag op de borst, „die heeft een longontsteking te pakken voor hij er erg in heeft. Dus we hebben wel de zuiverste lucht, dat lijdt geen twijfel. En toch, dat zeg ik jullie, altijd benauwd, altijd eng, altijd klein. Als de overste niest, hoort de post buiten het en presenteert het geweer. Gruwelijk. Als dat beetje gegok er niet bij kwam en die paar Jodenmeisjes."

„Maar Leo."

„Of die paar Christenmeisjes — alleen, de Jodinnetjes zijn knapper."

„Jullie moet toch geestelijke bezigheid hebben."

„Beware, daarvoor is totaal geen tijd.. Ik overzie zoo nu en dan mijn schulden, reken en reken hoe ik er uit kan komen. Dat is mijn geestelijke bezigheid, heel ernstig, bijna wetenschappelijk."

„God Leo," zei de moeder en ze keek hem angstig aan. „Je bent bepaald daarvoor hier gekomen. Is het dan weer veel?"

„Veel, moeder? Veel is het nooit. Veel kan het onmogelijk ooit zijn. Want zóó dom is geen mensch. Veel, dat moest er nog bij komen. Nee, het is weinig en bij al het geluk dat het zoo weinig is, is dat toch ook weer het ergerlijkste, ja het allerergerlijkste. Want dan zeg je tegen je zelf „God, het is zoo weinig, daarvoor kan 'n mensch haast niets gehad hebben en dat heb je ook niet en dan komt pas het andere: dat je het niet vereffenen kunt. Geen mensch die je helpt. Geen sterveling. Als ik naar de anderen kijk! Iedereen heeft een oom."

„O, die hebben wij ook," onderbrak Sophie. Oom Eberhardt is een man van eer."

„Dat is hij. Maar oom Eberhardt, hij mag goed zijn, hij legitimeert zich niet als oom, tenminste niet genoeg. En dan, kinderen, wie geen oom heeft, die heeft toch tenminste een grootvader, of een peet of een stiftsdame. Een „stiftsdame" dat is het beste. Die gelooven alles, iedere geschiedenis die je hun op de mouw spelt — en als ze zelf al niet veel hebben, dan geven ze toch alles, tot 't laatste toe."

„Ach Leo, praat toch niet zoo. Álles kunnen ze toch nooit geven."

„Alles, zeg ik. Want een echte stiftsdame die kan alles geven omdat ze niets noodig heeft. Ze heeft huisvesting, visch en wild en de kalkoensche hanen loopen in de tuin rond en de duiven zitten op het dak, en in de

groote moestuin die ze zelf verzorgen (want zij hebben immers niets te doen) daar staat ergens een koolraap of een peen, en in de keuken is altijd vuur, omdat ze vrij hout hebben. En daarom — ja, ik moet het nog eens zeggen, daarom kunnen zij alles geven, omdat ze niets noodig hebben."

„Maar ze moeten zich toch kleeden."

„Kleeden? De hemel bewaar me! Die kleeden zich niet. Ze hebben een japon en die duurt dertig jaar. Ze kleeden zich alleen ààn — want op Eva-in-het-paradijs zijn zij niet ingericht.... Maar daar komt de lever — hij ruikt kostelijk, fijn.... En nu, kinderen, laten we deelen: Moeder 't middenstuk, omdat dat 't zachtste is, Therese rechtsche punt, ik linksche punt, Sophie en Manon...."

„Ach, Leo, speel geen komedie. Je weet toch dat je 'm heelemaal krijgt. Zoo ben je altijd geweest, je wilt mooi doen omdat je weet dat we je toch niet aan je woord houden."

„Geef hier geen verklaringen aangaande mijn karakter, geef me liever een broodje bij de lever, ze is me anders te vet. En met de familie heb ik toch gelijk — geen stiftsdame, geen oudtante, geen nichtje, tenminste geen echte; 't is om razend te worden, zegt Mephisto ergens. Kent u Mephisto, Moeder?"

„Natuurlijk ken ik hem. Jullie Poggenpuhls denkt altijd dat jullie de wijsheid alleen bezitten en dat alles als bij inspiratie. Want van de school heb jullie toch eigenlijk niets. En vooral jij, Leo. Als ik nóg aan je rapporten denk! Met Wendelin was dat wat anders. Maar waardoor? Omdat hij naar de Pütters aardt."

„Ach moeder, u bent toch de bovenste beste — als we u niet hadden! En ik geloof bijna ook, dat de Pütters ons de baas zijn. Alleen in één ding zijn zij heelemaal onze gelijken, want ook zij bezitten niets en dat is mijn droefenis. Ach mama, nergens geld, nergens een achterdeurtje en dan jong zijn en luitenant, een beroerde ge-

schiedenis, en daarbij komt nog dat ik jullie heb uitgenoodigd mee naar Helms te gaan en daarna nog naar het variété."

„Hij is onverbeterlijk," lachte Sophie. „Wat heeft dat nu weer te beduiden? Ten eerste ben je onze gast, die slechts de honneurs waar te nemen heeft. En het ridderlijke zul je toch wel voor ons over hebben."

„God, meiskes, wat ben jullie goed. En zoo aannemelijk en begrijpelijk maak je het: dat het nu eenmaal niet anders zijn kan en toch behoud ik jullie liefde en achting. Dat hoop ik tenminste, anders zou ik het niet aannemen. En nu, vind ik, moesten we gaan. Moeder, u gaat toch mee?"

„Nee, Leo. Een mensch mèèr, dat maakt altijd iets uit. En dan mijn mantel — voor in een zaal is die niet goed genoeg meer. "

„Ach, dat komt er niet op aan, moeder."

„En dan heb ik zoo licht pijn hier, en je weet nooit wat voor plaats je krijgt en of het er niet juist tocht. Als ik op de tocht zit, dan krijg ik mijn rheumatiek en dan moet ik naar bed. En als ik mijn rheumatiek niet krijg, dan krijg ik mijn koliek en dat is nog verschrikkelijker."

HOOFDSTUK IV.

Leo, die de kerstmarkt, Helms en de Rijkshal werkelijk bezocht had en tenslotte voor het huis van de familie Bartenstein afscheid genomen had van de twee jongere zusters die hij tot daar begeleid had, was even na negenen weer thuis, waar hij nu, dat was tenminste zijn plan, met zijn moeder en Therese uitvoerig babbelen wilde en vertellen wou van zijn Berlijnsche indrukken, want hij behoorde tot die gelukkigen die, zoodra zij den voet op de straat zetten, iets beleven, of zich tenminste verbeelden, iets beleefd te hebben. Hij trof het thuis echter anders

dan hij had verwacht: Therese was naar de stad gegaan om nog een paar kleinigheden voor de verjaarstafel van mama te koopen en deze zelf, zooals hij van Friederike dadelijk in de gang vernam, lag al te bed. „Hm", bromde hij en schikte zich, daar hem niets anders over bleef, tot stille meditatie in een sofahoek, toen mama hem liet vragen of hij een beetje bij haar bed wou komen en haar wat vertellen. Dat was hem tenminste oneindig liever dan, zooals hij het uitdrukte „onder de beschouwing van zijn innerlijk," op Therese te wachten.

„Voelt u zich naar, moeder?"

„Nee Leo, naar eigenlijk niet. Ik ben maar gaan liggen, omdat ik morgen graag een beetje bij krachten zijn wil. Neem een stoel, schuif bij en haal dan de lamp, dat ik je gezicht voor me heb. Want je hebt een echt Poggenpuhllen-gezicht, en als er iets komt dat niet in den haak is, dan kan ik het dadelijk aan je zien en er het mijne van denken."

„Ach moeder, u denkt altijd dat ik u maar wat op de mouw spel, zoo erg is het niet. Ik heb er niet eens talent genoeg voor, ik overdrijf alleen maar een beetje."

„'t Is al goed. Je bent eigenlijk altijd mijn lieveling geweest en de anderen hebben het je gegund ook. Maar je bent zoo lichtzinnig, je denkt altijd „het zal wel terecht komen". En zie je, dat benauwt me. Hoe terecht komen? Waar moet het dan vandaan komen? Het is toch eigenlijk een wonder dat het nog altijd zoo gegaan is."

„Ja moeder, dat is het net; en daarin schuilt nu juist de hoop, en ik moet bijna zeggen: het vertrouwen. Als het wonder er gisteren was, waarom zou het er ook morgen niet zijn of overmorgen?"

„Dat klinkt heel goed, maar toch is het niet juist. Tegenover het wonder en de genade een houding aan te nemen of alles zoo zijn moest, dat ontstemt hem die alle genade geeft en hij weigert ze ten slotte. Wat God van ons verlangt, dat is niet louter de genade aanvaarden

en er voor danken (dikwijls oppervlakkig genoeg), hij wil ook dat we de goedertierenheid verdienen of ons harer ten minste waardig toonen, en immer in het oog houden, niet datgene wat misschien langs wonderwegen gebeuren kàn, maar wat volgens verstand en berekening en waarschijnlijkheid geschieden mòet. En op zulk een rekenen rust zegen."

„Ach moeder, ik reken toch aldoor."

„Ja, je rekent inderdaad aldoor, maar je rekent achteraf en niet van te voren. Je rekent — als het te laat is, als je er tot aan je hals in steekt, dan wil je er je uit rekenen en je rekent je er alleen maar steeds dieper in. Wat je niet aanstaat, dat zie je niet, dat wil je niet zien, en wat je aangenaam is, wat je behaagt, daaruit maak je waarschijnlijkheden. De menschen hebben zooveel voor ons gedaan, ook voor jou, en nu, zou ik zoo zeggen, heet het: „helpt u zelf" maar altijd is 't: „wij zijn toch de Poggenpuhls", daarmee maken wij het ons alleen maar moeilijk en ten slotte worden wij nog querulanten, wat ik niet graag zou beleven."

„Daar zijn wij ver vanaf mama."

„Niet zoo ver als je denkt. Oom Eberhard die een echt aardige en goede man is, ik kan hem niet anders dan een echte edelman noemen, wordt langzamerhand ook terughoudend en ongeduldig. Hij zegt het niet ronduit, omdat hij goedig is, maar het staat toch wel zoo stilletjes tusschen de regels te lezen.

„Ja, oom Eberhard, het oude twistpunt. Maar ik houd vol dat hij toch werkelijk te weinig doet en dan alles nog zoo om Gods wil — hij moest toch denken: Ik heb mijn tijd gehad, nu zijn de anderen aan de beurt. Hij geeft wel, zoo nu en dan, zeker, zeker, maar wat hij zooal op het familiealtaar offert staat in geen zuivere verhouding tot zijn inkomsten noch tot zijn vermaningen. Hij kon minder woorden gebruiken en meer geven. Hij heeft toch kolossaal veel geluk gehad; meer dan twaalf jaren zit hij er nu al warmpjes in."

„Dat je daar nu maar niet bent af te brengen en niet wilt weten hoe het met oom Eberhard eigenlijk is gesteld. Hij heeft een rijke weduwe getrouwd en woont op een kasteel en als zijn vrouw Prins Albrecht of een van de Karolath's wil uitnoodigen, dan is het er een grootscheepsch gedoe, de halve adel van Midden-Silesië zit dan aan tafel en het lijkt of oom Eberhard het feest geeft. Maar hij geeft het niet, zij geeft het, hij geeft slechts zijn naam en dat nog nauwelijks, want veel menschen, als zij achter de rug van tante spreken, noemen haar nog altijd bij den naam van haar eersten man. Die was dan ook Sileziër en een heel voornaam man, voornamer dan de Poggenpuhls — dat moet jullie je toch laten welgevallen — dat er altijd nog voornamere bestaan. Ik zeg je, hoe goed of zij ook zijn mag, toch houdt ze hem krap en hij heeft niet veel meer dan zijn generaalspensioen, waarvan hij nog oude schulden ook moet betalen."

„Oude schulden! Ziet u, mama, daar zegt u het zelf. Ook hij dus. En hij is toch generaal geworden en heeft nu een rijke vrouw...."

„Waar hij zijn oude schulden van betalen moet", herhaalde mama zonder op zijn tusschenrede acht te slaan. „En op die manier blijft er slechts een zakgeld over."

„Maar dan toch een goed zakgeld."

„Misschien, laten we zeggen: zeker. En als hij daarmee dan toch zuinigjes doet, dan zit het 'm wel hierin, dat hij je wantrouwt of, zooal niet hij dan toch zij, en dat haar invloed zijn houding bepaalt."

„Dat is het juist, wat me zoo ergert, die onwaardige vrouweninvloed. En dan, mama, laten we 't over mij niet hebben — ik ben wellicht enfant perdu; vooruit! — maar Wendelin, deze modelknaap, als ik mijn heer broeder zoo noemen mag, en in hem moest hij toch plezier hebben, zelfs tante. Hier komt de vrekkigheid wel heel duidelijk aan het licht."

„Spreekt Wendelin ook zoo?"

„Nee. Hij niet, hij hoeft ook niet zoo te spreken. Wendelin, die het talent bezit zich bij zijn waterkaraf heer over ontelbare werelden te voelen, Wendelin vindt ook zóó zijn weg. Maar ook voor hem maakt het verschil. 't Is en blijft iets anders, of 'n mensch zijn weg spelend vindt of in eeuwige ascese. Maar de asceten hebben meest 'n knak beet; zij worden beroemd, zij kunnen het ten minste worden, maar ook wanneer zij beroemd zijn, werken ze meest als kleine schoolmeestertjes. Mogelijk dat Wendelin een uitzondering is."

„Geloof je dan heusch met iets als 'n vast vertrouwen dat er iets groots uit hem zal worden?"

„Stellig moeder. Geen half jaar en hij komt bij de generale staf. Wat hij over Skobeleff heeft geschreven, heeft opzien gebaard. En dan nog een jaartje of twee en ze sturen hem naar Petersburg, daar trouwt hij — zoo stel ik me voorloopig voor — eene Pussupoff of eene Dolgorucka, die hebben allemaal minstens tien duizend zielen en bezitten mijnen met diamanten. Wat zegt u daar van? Geen slechte blik in de toekomst, niet waar? Maar als oom Eberhard anders was of wat mij aangaat ook tante — maar van haar kunnen wij het niet verlangen, want zij is maar aangetrouwd en zij was van klein-burgelijke familie, wat altijd erg is — u behoort tenminste nog tot de goed-burgelijken — ja dan was hij er al, dan was hij al in Petersburg en ik was reeds geattacheerd en ging mee naar de Kaukasus of naar Merw of naar Samarkand, en dat alles gebeurt niet of wordt in ieder geval wreedaardig uitgesteld, alleen omdat we geen kruiwagen hebben."

„God Leo, als iemand je zoo hoorde, zou hij denken, dat je alles kon hebben als de wind alleen maar 'n ietsje wou draaien. Phantasieën, plannen, zoo was je als kleine jongen al."

„Ja moeder, zoo moet je ook zijn, tenminste menschen als wij. Wie wat heeft, nu ja, die kan het leven nemen zooals het werkelijk is, die kan wezen, wat men tegen-

woordig een realist noemt — wie echter niets heeft, wie in een Sahara-woestijn woont, die kan zonder Fata Morgana met palmen en odalisken, en wat dies meer zij, onmogelijk bestaan. Fata Morgana, zeg ik. Wanneer het dan, als je nader treedt, niets blijkt te zijn, dan heb je tenminste een uur lang geleefd en gehoopt en weer wat moed verzameld en je waadt weer gemoedelijk verder door het zand. En op die manier zijn die beelden die zoo bedriegelijk en onwerkelijk voor ons omhoog zweven, toch eigenlijk een geluk."

„Ja, de jeugd kan zoo zijn en mag misschien zoo wezen. En ik wil je weer toe geven: wie aldoor hopen kan — en de hoop is dikwijls beter dan de verwezenlijking, die heeft ook zijn deel aan de vreugde. Maar desniettemin, je hoopt te veel en werkt te weinig."

„Ik werk weinig, dat is waar, en dat zal ik ook niet prijzen. Maar ik heb een helder verstand en dat is tenslotte beter als werken. En levendigheid trekt aan, vroolijkheid is als een magneet en op die manier, denk ik zoo, krijg ik ook nog wat."

„Nou, ik help het je wenschen. En ga nu naar de keuken en zeg aan Friederike, dat ze je wat voor het avondeten brengt."

HOOFDSTUK V.

Daarmee kon Leo zich vereenigen, want hij had werkelijk honger. De eendenlever van 's middags was maar weinig geweest en de kop chocolade bij Helms nog minder.

Hij ging dus de kamer uit en trof Friederike zittend voor haar keukenlamp; vlak voor haar, aan den voet der lamp, een inktkoker; zij schreef in haar huishoudboek. De uit hout gesneden penhouder, die ze nadenkend tusschen duim en wijsvinger hield, was nog heelemaal nieuw (denkelijk een kerstgeschenk) en eindigde van boven in

een adelaar, die ook wel een duif kon zijn. Voor zoover er in het halfduister te onderscheiden viel, was het rondom in de keuken ordelijk en zindelijk, zij het dan ook niet bepaald blinkend — blinkend was slechts de theeketel die in zijn kookgat stond en welks deksel voortdurend klepperde. Want het was een eigenaardige, en tegelijk verstandig-overwogen weelde van de familie Poggenpuhl om aldoor kokend water bij de hand te hebben — daardoor zagen zij zich in staat gesteld op elk uur van den dag een bescheiden gastvrijheid uit te oefenen. Deze uitte zich dan op verscheiden wijze. Bovenaan echter — bijna als specialiteit, stond een met franschen naam genoemde bouillon, die met behulp van geroosterde wittebroodssneden en een weinigje nootmuskaat snel kon worden toebereid; elk lid der familie muntte zoozeer in deze bereiding uit, dat zelfs Flora, als zij 's avonds een uurtje meekwam om te babbelen, met vriendelijke afwijzing van „koud vleesch" of iets dergelijks, altijd om de bouillon vroeg. Hetgeen verstandig was ook.

„Ja, Friederike," zei Leo, die een keukenstoel dichterbij had getrokken en zich nu boog over de leuning. „Moeder stuurt me naar je toe, ze heeft zelfs van avondeten gesproken. Hoe staat het daar eigenlijk mee? Ik heb honger en ik ben God dankbaar voor alles. En jou ook."

„Mijnheer, veel is het niet."

„Maar wat?"

„Nou, nog een balletje van gisterenmiddag, een paar ingelegde haringen, uien en augurken. En dan nog Edammer kaas. Maar van de Edammer kaas is nog maar heel weinig over. En dan kan ik misschien thee voor u zetten. Het water borrelt toch nog."

„Nee Friederike, geen thee. Wat heb je daaraan? Maar dat andere is goed en ik zal maar meteen hier blijven, hier in de keuken. Mama is moe, ze heeft pijn en jij kan me dan gelijk wat van de meisjes vertellen. Zij schrijven

mij altijd, Manon meest vier zijdjes, maar veel staat er niet in. Hoe gaat het eigenlijk."

„Ja, mijnheer, hoe zòu het gaan? Juffrouw Therese, nou, daar weet u alles van.... maar ik zou niet graag iets gezegd hebben. En dan Sophietje, wel, Sophietje is een prachtstuk. En Manon is altijd vroolijk, dat is de waarheid."

„Ze gaat om met rijke bankiers, dat is verstandig en wijs. Bankiers, het zijn eigenlijk de eenige menschen waarmee je moest omgaan, alleen maar jammer dat ze bijna allemaal van de natie zijn."

„Ja mijnheer, dat is 't net, en ik heb 't haar ook al gezegd, maar toen zei ze: Friederike, als 'n mensch zooiets wil, dan kan je niet gaan ziften, dan moet je 't nemen, zooals het valt."

„Heel verstandig, een schrander meisje; bevalt me buitengewoon en heelemaal mijn ideeën. Ik ben namelijk ook zoo'n beetje die kant uit, ik heb 't aangebonden met een mooi wezentje, zwart — zóó'n middeltje, en oogen — sjonge, Friederike, ik zeg je, zuivere amandeloogen en eigenlijk alles aan haar is als uit een harem. Weet je wat 't is: een harem?"

„Natuurlijk weet ik wat 'n harem is. Dat is waar de Turken hun vrouwen in hebben, en niks geen ramen als alleen kleine gaten, waar ze zoo nou en dan stilletjes doorkijken kunnen."

„Juist. En zooals bij de Turken, of bijna zóó, ziet de mijne er uit."

„Maar hoe zal dat gaan? Zal de familie toestemming geven?"

„Welke familie. De mijne of de hare?"

„Nou, ik bedoel de familie Poggenpuhl."

„Dat laat me koud, Friederike. En dan.... kijk es, zoo dom zijn de Poggenpuhls ook niet, als het maar érg veel is, dan zijn ze tevreden en geven ze alles toe."

„En is het veel?"

„Weet ik zelf nog niet. Daarbij zijn die oosterschen vreeselijk voorzichtig, ze maken altijd huwelijkscontracten, waarbij je niks krijgt als je er niet dadelijk een half dozijntje in 't leven toovert. En zóó gauw gaat het toch niet."

„Kom, kom, Leotje, jij zult vast wel...."

„Ja, Friederike, dat zeg je nou zoo. De spelen der natuur zijn echter wonderbaarlijk en als er dan 'n paar geboren zijn, kleine schattige engeltjes, want als ze heel klein zijn, zijn 't altijd engeltjes, dan sterven ze en zit je weer, alle moeite voor niets geweest...."

„Ja, ja, zoo iets komt voor. Maar — bent u het dan al eens met elkaar?"

„God beware, ze heeft er eigenlijk geen notie van en ik zeg dat alles ook alleen maar, omdat het mes je zoo voortdurend op de keel gezet wordt, dan ga je je zelf iets uitschilderen en troost je zelf en denkt: ééns zal 'n mensch er toch wel uit kunnen komen, uit al de ellende. Maar Friederike, eigenlijk kon je toch wel thee voor me zetten, dat wil zegen, als er nog een beetje rum is."

„Nee Leotje, rum niet, alleen nog gilka."

„Hm — dat hoort er niet erg bij. Maar per slot: waarom nièt? Er in doen kan ik 't weliswaar niet, maar om 'm er achteraan te nemen is ie heel goed. En na de haring ben ik wel wat dorstig geworden. Wat ik je van dat mooie zwarte jodinnetje gezegd heb, daarover: mondje toe — niet er over spreken, niet met mama en ook niet met de zusters — tenminste niet met Therese. Tegen Manon kon je eerder eens wat zeggen, die doet eigenlijk mee, met haar eeuwige Bartensteins waar ze me altijd heen hebben wil. Die oude heer moet overigens heel rijk zijn en ik weet nog niet wat ik doe. Een mensch is dan ineens uit de misère, dat is toch de hoofdzaak. Maar als het niets wordt, dan, Friederike, moeten de zwarten er aan, dat wil zeggen, de echte zwarten — dan moet ik naar Afrika."

„God Leo! Daarover heb ik juist dezer dagen gelezen. Hemelsche goedheid, die daar maken alles dood en snijden ons Christenmenschen de hals af."

„Dat doen ze hier ook, overal hetzelfde."

„En zooveel wilde dieren heb je daar, slangen en krokodillen, dat je er bij al de hitte niet eens baden kan."

„Ja, precies. Maar daar staat tegenover dat je er alles vrij hebt en als je een olifant schiet heb je dadelijk net zooveel ivoor als je maar wilt en kan je een biljard laten maken. En geloof me, het vrije leven heeft ten slotte ook iets aardigs. Heb je wel eens van gijzeling gehoord. Natuurlijk wel. Nou zie je, zooiets als gijzeling bestaat daar niet, omdat er geen schulden en geen wissels bestaan en geen renten en geen woeker, en als ik in Bukoba ben — dat is zoo'n plaats van de tweede rang als Potsdam — dan kan het treffen dat me de Aequator — daarvan zul je wel eens gelezen hebben, die is zoo'n goede vijfduizend mijlen lang, dat die me juist over het lijf loopt."

„Om Gods wil...."

„En zoo iets is hier ten eenemale onmogelijk, daarom wil ik er heen, als zich hier niet gauw wat voordoet."

„God mijnheer, dàn toch liever nog...."

„Juist, Friederike, veel liever. En al dat gepoggenpuhl waarover Therese zoo'n drukte maakt.... Maar hemel, daar valt me iets in. Waar blijft eigenlijk Therese? Ze wou, zooals je zei, toch alleen maar even de stad in om voor mama's verjaardag wat te koopen. Goden — die verjaardag. Zeg 'es, Friederike, per slot moet ik toch ook wat aanschaffen, de oude vrouw meent anders dat ik alleen maar aan mezelf denk. Dus wat denk je, wat kan ik haar geven, wat heeft ze noodig?"

„God, mijnheer, mevrouw heeft eigenlijk alles noodig."

„Alles — dat is me te veel, dat gaat niet aan, dat is boven mijn stand. En ik moet nog terug ook, ik heb toch al niet genoeg. Maar je hebt daar straks van Edammer kaas gesproken. Is er nog wat?"

„Dat spreekt."

„Goed. Maar allereerst de kwestie van 't verjaarscadeau. Ja, terug moet ik, dat voorop."

„Ja, mijnheer, hoeveel wilt u dan uitgeven?"

„Willen? Een millioen wel. Maar kunnen, Friederike, kunnen, daar gaat het over, daar zit 'm de kneep.... zoo om en bij.... om en bij; ach, ik zal maar liever geen bedrag noemen; het moet alleen iets aardigs, iets toepasselijks wezen."

„Ik vind.... een primula."

„Goed, een primula. Een primula is zeer van pas. Primula of Primula Veris, dat is, moet je weten, de latijnsche naam en beteekent zoo iets als voorjaarsbegin en moeder wordt zeven en vijftig. Dat is wat je noemt toepasselijk."

„En dan misschien nog een zakje peperkoeken, die lust ze dolgraag. Maar knappende, niet die je kunt uittrekken als leer."

„Best. Dus een primula.... en bros en wit besuikerd. Maar het is al laat. Ik ben bang dat ze niet meer zijn te krijgen."

„Nee, vandaag niet meer, ik zal ze morgenochtend vroeg wel halen. Voor negenen wordt de verjaarsboel toch niet neergezet want het moet eerst overal warm zijn en 'n beetje in orde."

Onder deze woorden begon Friederike de borden en glazen die in de rondte stonden op te ruimen en zette er de halve Edammer, die eigenlijk alleen nog maar een roode schaal was, voor in de plaats. Maar dat was niets. Leo had al zijn zakmes, omdat hij daar het makkelijkst mee werken kon, te voorschijn gehaald en krabde daarmee op de beste plekken met groote handigheid nog wat los, aldoor verzekerend dat, als je nog wat vond waar eigenlijk niets meer te vinden was, dat eigenlijk het best nog was en er was iets zinrijks ook in gelegen. „Ja, Friederike, zoo moet een mensch leven, altijd maar die kleine gelukjes oppikken tot het groote komt."

„Als het maar komt."

„En als het niet komt dan heeft een mensch ten minste de kleine gelukjes gehad."

En hierbij zette hij de uitgeholde Edammer op zijn linker wijsvinger en draaide hem in 't rond, eerst langzaam en dan steeds sneller, als een kleine, halve aardbol.

„Kijk, daar boven is het noordelijk halfrond. En hier, waar heelemaal niets is, daar ligt Afrika."

HOOFDSTUK VI.

Leo was ondergebracht in de salon en hij sliep daar, ongemakkelijk maar vast, op de kleine rieten sofa die gewoonlijk in de slaapkamer stond. Hij werd slechts één oogenblikje wakker, toen Friederike kwam om de kachel aan te maken; hij viel echter weer terug in een rustigen morgenslaap, toen hij in de kamer naast zich het knapperen en knisteren van hout en spoedig daarna het dichtklappen van de kacheldeur hoorde.

Tegen half negen eerst kwam Manon hem wekken. „Opstaan, Leo, het is hoog tijd. We kunnen Mama niet langer in bed houden." Nu sprong hij er uit en maakte met de snelheid van een soldaat zijn toilet. De penantspiegel boven de console bood voor dat doel op statige wijze zijn diensten, doch overigens was alles des te primitiever: een keukenstoel met waschkom en handdoek, een glas en een waterkaraf. Wat hij verder nog noodig had nam hij uit zijn koffer.

„Goeie morgen dames", met deze woorden trad hij binnen bij zijn zusters en gaf ieder een zoen. Het was al lekker warm in de kleine kamer. Op de oude piano lagen en stonden de geschenken voor mama nog rommelig en verward dooreen, want zij zouden, het spreekt van zelf, niet hier, doch in de salon, die eerst snel een beurt moest hebben, opgesteld worden. Dat gebeurde en nu

kregen zij een overzicht: een morgenmutsje, twee paar garen handschoenen en een paar vilten laarzen. Friederike had een erika doen verschijnen; tusschen de twee vilten laarzen stond de primula van Leo en het zakje. Leo zelf echter scheurde snel een blaadje uit zijn notitieboekje, schreef er eenige woorden op en schoof het tusschen de beide bleek lila primulabloesems. „Een beeld van mijn geluk," zei hij tot Sophie die naast hem stond „twee bloesems èn bleek-lila". Nu kon eindelijk de ongeduldig wordende moeder uit haar slaapvertrek bevrijd en naar de verjaarstafel geleid worden. Leo en de twee jongste zusters kusten haar de hand, terwijl Therese volstond met een zoen op de wang. „God, kinderen, zoo van alles...." zei de goede oude vrouw. „En hoe zorgvuldig uitgezocht. Ja, die vilten laarzen ontbraken me, ik heb het altijd zoo koud. En een primula met een spreuk erbij." Zij nam het blaadje en las: „een primula van uw...." „Ja, ja, Leo, dat ben je! je hebt het woord niet opgeschreven, maar dat was ook niet noodig. Nou, de goede God meent het goed met ons allemaal en misschien helpt hij ook jou nog."

„Natuurlijk moeder," zei Therese, „u moet hem niet zoo neerzetten. Hij moet zijn gevoel van eigenwaarde houden en tegen zichzelf zeggen dat een Pommer van adel altijd zijn plaats wel vindt. Ik ben vol goede moed."

„Blijf je er ook borg voor?"

„Nee Leo, borg blijf je zelf. En als je dat op de juiste wijze doet, zooals het een Poggenpuhl betaamt, en hierin kan Wendelin je een voorbeeld zijn, dan zal je goede dagen beleven. We hebben een ster in ons wapen."

„Ik wou dat ik er vast een op m'n epauletten had."

„Komt tijd komt raad. Maar neem nu mama's arm en geleid haar naar de huiskamer."

Wel een uur verwijlde de familie aan het ontbijt. Leo had te vertellen van zijn leven in Thorn, het meest over

zijn bezoeken op het land, zoowel bij den Duitschen als bij den Poolschen adel.

„En maken jullie daar moreele veroveringen?" vroeg Therese. „Winnen jullie daar terrein?"

„Terrein? Lieve deugd, Therese, wij zijn blij als we bij 't spèl winnen. Maar ook dat lukt ten slotte wel. Die Polen anders, dat verzeker ik je, 't zijn vervloekt gewikste lui, echte leeperds."

„Je gebruikt zooveel Berlijnsche uitdrukkingen, Leo."

„Dat doe ik. En omdat je er nooit genoeg tot je beschikking hebt, vind ik dat we zoo gauw mogelijk moesten opbreken en de stad in gaan op zoek naar nieuwe. Wie oogen en ooren heeft vindt altijd wat. Ik zou wel weer eens een aanplakzuil willen bestudeeren. „Wie driehonderd mark wil sparen." of „een middel tegen lintwurm". Zoo iets lees ik ongelooflijk graag. Wie gaat er mee? Wie heeft tijd en lust?"

Therese zweeg en wendde zich af.

„Hm, Therese laat me in de steek en Sophie moet huishouden. Maar Manon, op jou valt, geloof ik, te rekenen. We gaan eens naar het Rezonvillepanorama kijken (zoo iets kunnen de franschen) en zijn om en bij twaalven Unter den Linden om daar de wacht te zien uittrekken met volle muziek; wanneer het geluk ons dient staat de oude keizer aan het venster en groet ons. In ieder geval kunnen wij het ons verbeelden."

Bij deze woorden stonden Manon en Leo op. „Kom niet te laat, hoor, twee uur", vermaande Sophie en dit werd dan ook beloofd.

* * *

Leo en Manon waren op tijd en precies twee uur zette de familie zich aan tafel. In de mooie kamer was gedekt, in het midden een taart, links en rechts stonden erika en primula. De majoor van Sohrsche keek uit zijn lijst naar benee en glimlachte.

Dadelijk na de soep werd de glazen schaal met de kleine

visitekaraf van de schrijftafel genomen en voor Leo neergezet, die met veel waardigheid opmerkte: „Als dit mij geldt, dan moet ik het terugwijzen; als het echter ter eere van mama's verjaardag is en wij op haar welzijn drinken moeten, dan kan het staan blijven."

En terwijl nog daarover geredeneerd werd en Leo's tegenstand vernietigd, kwam Friederike en bracht de eend.

„Waar wil je van?" vroeg Sophie.

„Poot alsjeblieft. Ik vind namelijk, dat wie om een poot vraagt altijd 't beste uitkomt. Het maakt in ieder geval een goede, wat bescheiden indruk en ten tweede laat het middenstuk je meestal niet in de steek. Bovendien moet men de loutere hoeveelheidskwestie ook niet te zeer veronachtzamen."

Hij deed zich dan ook heerlijk tegoed. Alles was hem naar den zin en tot slot sprak hij zijn toast uit op het welzijn der moeder. Zij moest drinken, de meisjes stieten maar eens aan met de knokken hunner wijsvingers.

„Waarheid blijft het, thuis smaakt het altijd het best. Zulk een moederlijke eend krijg ik in heel Thorn niet. En zulk een vulling, liefst tweeërlei-, hier kastanjes, daar pudding met rozijnen. Kinderen, bijna geloof ik dat het bij jullie maar komedie is; — ik geloof dat jullie wel iets hebt, jullie bent heelemaal zoo arm niet...."

„Och Leo, zeg zoo iets niet, spreek niet op die manier, dat maakt me altijd angstig. Jij bent in staat je werkelijk wat te gaan verbeelden...."

„Nee, nee, ik weet het wel. Ik dacht alleen toevallig aan iets, dat ik eens in de krant gelezen heb, een geschiedenis van een oude vrouw, die een heel fortuin, ik wil niet zeggen wàár, had ingenaaid. En daarbij dacht ik aan oom Eberhard, aan onze oom-generaal en dat hij toch eigenlijk...."

Op dat oogenblik ging de bel, Friederike kwam binnen en meldde den generaal.

„Lupus in fabula." Maar vóórdat Leo dit woord uitspreken kon, stond oom reeds in de deur, legde de vingers op min of meer militaire wijze aan de slapen en zeide: „waarde schoonzuster, mijn eerbiedige groeten...."

De meisjes snelden hem tegemoet, Leo natuurlijk er bij; toen echter ook de oude vrouw zich verheffen wilde, weigerden haar krachten, want zij was zeer onder den indruk van de goedheid haars zwagers, wien zij immer een bijzondere liefde en vereering had toegedragen.

„Zitten blijven, lieve Albertine. Dat komt van al te jeugdige bewegingen. Ik breng je ook de groeten van mijn vrouw. En dat ik Leo hier tref! Duivels Leo, je ziet er patent uit en zoo doorvoed. Inderdaad, inderdaad.." en hij wees op den eend.

„Waar u van mee eten moet," zeide Manon.

En oom schoof werkelijk aan, bond zich, wat hij zelf als ouderwetsch betitelde, een servet voor en begon met groot welbehagen een vleugel af te kluiven.

„Delicieus. Het is overigens bekend, iets werkelijk goeds krijg je alleen in de kleine huishoudingen. En waarom? In een kleine huishouding wordt nog met liefde gekookt. Ja, lieve Albertine, met liefde; dat is nu eenmaal de hoofdzaak."

„Je bent altijd zoo vriendelijk Eberhard, altijd de oude. En als het je smaakt.... maar voor alles, wat voert je hierheen? In den wintertijd naar Berlijn."

„Ja, Albertine, wat voert me hierheen. Ik zou kunnen zeggen: jouw verjaardag. Maar je zou het allicht niet gelooven en daarom is het maar beter dadelijk met de waarheid voor den dag te komen. Zaken voeren me hierheen, hypotheken, afschrijvingen en allerlei bankzaken. Eigenlijk vervelend. Maar toch weer interessant."

„Zeer.... zeer....", zuchtte Leo en wou dit verder ontwikkelen. Therese echter hief den vinger op om hem het zwijgen op te leggen.

...„En", ging de generaal verder, „daar de reis nu

eenmaal noodig was, heb ik natuurlijk deze vierde Januari uitgezocht om mijn lieve schoonzuster mijn gelukwenschen aan te kunnen bieden."

„En je logeert bij ons", zei de majoorsweduwe. „We kunnen je wel niet veel aanbieden, maar wij hebben toch altijd het uitzicht op de Mattheuskerk...."

„Dat weet ik wel, Albertine," zei de generaal. „Alles prachtig. Maar eerlijk gezegd prefereer ik de Potsdammerplatz, omdat daar de meeste levendigheid is. En levendigheid is nu eenmaal het beste wat een groote stad te bieden heeft. Dat ontbreekt ons in Adamsdorf. Daarom ben ik maar weer bij „Fürstenhof" afgestapt, daar kennen ze me al, en waarachtig, het ziet er bijna naar uit of ze allemaal blij zijn wanneer ik kom."

„Dat zal ook wel zoo zijn."

„En als ik 's morgens daar in de vensterbank ga zitten, rechts en links een sofakussen onder de arm en de frissche winterlucht komt van de Hallscher Tor gewaaid, wat ik me wel kan veroorloven want vanaf onze oude berg kan het soms nog heel anders spoken, en ik heb café Bellevue en Josty in het zicht, Josty met de glazen uitbouw, waar ze van 's morgens vroeg af al kranten zitten te lezen, en de paardentrams en de omnibussen komen van alle kanten te voorschijn, het ziet er naar uit of ze ieder oogenblik op elkaar in zullen rijden, en bloemenmeisjes daar tusschen (maar eigenlijk zijn het invaliden), en te midden van al die herrie en die drukte worden opeens de extrabladen uitgeschreeuwd, zooals in oude dagen wanneer er brand was, en met een grafstem alsof de wereld vergaat, ja kinderen, als ik dat zoo voor me heb, dan voel ik me behagelijk, dan weet ik dat ik me weer onder de menschen bevind en zoo'n sensatie laat ik niet gaarne verloren gaan."

Leo knikte zwijgend.

„Vergeef me dus dat ik je aanbod afsla. Makkelijker is de ligging van „Fürstenhof" ook voor me. Maar daarom zullen wij toch bij elkaar kunnen zijn. Nu is het drie uur.

Wat doen we vandaag? Kroll? Goed, dat zou iets zijn. Daar zal toch wel een kerstvoorstelling gegeven worden. Sneeuwwitje of Asschepoetster; Asschepoetster is beter. In Sneeuwwitje verschijnt die glazen doodkist. En ik ben niet erg voor doodkisten, in het algemeen voel ik meer voor vroolijke gedachtenassociaties."

„Weet u oom," zei Leo, „dan zou de schouwburg misschien nog het beste zijn. Ze geven vandaag de „Quitzows" op twee plaatsen: in den schouwburg de echte Quitzows*) en op de Moritzplatz een parodie er op. Wat denkt u van de Quitzows op de Moritzplatz?"

„Dat gaat niet Leo, hoe graag ik iets dergelijks anders ook zie. Een mensch is aan zijn naam toch óók nog iets verschuldigd. Denk er aan, de Poggenpuhls waren in Pommeren zoo wat hetzelfde als de Quitzows in de Mark. En dan vraagt de corpsgeest toch van ons dat we een parodie op de zaak maar niet gemoedelijk en zonder meer gaan bekijken."

Therese stond op om oom een zoen te geven. „Het is me altijd een groote voldoening oom, zulk een gezindheid te ontmoeten. Leo wordt iederen dag vlakker. En waarom? Omdat hij het gouden kalf aanbidt."

„Ja," zei Leo, „dat doe ik. Als het maar wat hielp."

„Dat doet het op den duur," troostte dadelijk Manon, die aan Flora dacht.

„Maar wat praten we," ging Leo voort. „Dat alles ligt veraf. Voorloopig zijn we nog bij de Quitzows, de echte en de valsche. De valsche zijn afgewimpeld, dus...."

„De echte....", viel de generaal in. „De echte in de schouwburg, daar gaan we heen. En daarna nog ergens zitten om wat te boomen en, zoo goed als het gaat, vast te stellen wat ons nu eigenlijk aan het stuk gelegen is. Het moet een heel goed stuk zijn, al dadelijk door het feit, dat beide partijen zonder voorkeur zijn behandeld, iets wat altijd een moeilijke zaak blijft. Maar zóóveel heb ik al gehoord

*) Drama van Ernst von Wildenbruch.

dat Dietrich von Quitzow belangwekkender moet zijn dan de keurvorst. Natuurlijk, zoo is het altijd. Wie met de ijzeren handschoen op tafel slaat, is altijd interessanter dan wie alleen maar kan preeken. Daarmee komt een mensch niet ver. Ik stel me Dietrich voor ongeveer als Götz von Berlichingen, die zich zelfs tegenover de keizer verstoutte en de raad van Heilbronn hoonde. Dat was altijd mijn lievelingsscène. Plaatsen zullen we wel krijgen; desnoods tegen extra prijzen. Als je Poggenpuhl heet moet je voor een oude kameraad van voorheen wat over hebben."

„'t Is een geluk, Eberhard," zei de majoorsweduwe, „dat de wanden geen ooren hebben. Zoo zijn jullie adellijken. En jullie Poggenpuhls .... o, ik weet wel, jullie behoort altijd nog tot de beste. Maar zoo zijn jullie! Alles dank je den Hohenzollern en zoodra de kwestie van rang te berde komt, staan jullie tegenover hen."

„Je hebt gelijk, Albertine. Zoo zijn we. Maar het heeft niet veel om het lijf. Als het er op aan komt staan we toch altijd klaar. Daar, vlakbij, hangt de „Hochkirchenaar", nog altijd zonder bovenkleeren, wat hem eert — ik zou bijna willen zeggen: wat hem kleedt — en hier (en hij wees op het portret boven de sofa) hier hangt de man van Sohrsche; en jullie goede vader, mijn broeder Alfred, wel, die ligt bij Gravelotte. Zoo spreken onze daden. Maar als het een stille tijd is, zooals nu, dan steken ons de broodkruimels en wij verheugen ons als we denken aan vroeger tijden, toen er nog geen ministerie van oorlog en geen blauwe brieven bestonden en wij op ons eigen houtje oorlog voeren konden. Een mensch moest het eigenlijk niet zeggen, en ik zeg het ook maar zoo eris, maar het moet vroeger toch alles veel pleizieriger geweest zijn. De burgers brouwden het Bernausche en Cottbusche bier, en wij dronken het op. En zoo was 't met alles. Alles was breeder en fideeler als nu, en eigenlijk voor de burgers óók. Nog geen concurrentie. Niet waar, Leo?"

„Nou en òf, oom. Alles veel echter. Misschien komt het nog 'es weerom."

„Geloof ik ook. Maar niet voor ons. Wij komen er niet meer aan toe. Wat er momenteel zoo uit ziet is nog maar wat zwak geflikker. Maar nu het plan de campagne voor vanavond. Ik ga dadelijk even naar mijn hotel om er een paar regels aan mijn vrouw te schrijven. Om half zeven zijn jullie bij mij. Schoonzuster, jij ook."

„Nee Eberhard. Dat is niets voor mij, ik heb rheumatische pijnen en blijf liever in huis. Als jullie allemaal weg bent, ga ik eerst de krant en dan de avondzegen lezen. Of misschien leest Friederike die. Ze verwondert zich er al over dat we, sinds oudejaar, leven als heidenen."

HOOFDSTUK VII.

Ze hadden goede plaatsen gekregen op de vierde rij parket. Mitterwurzer, die juist als gast in Berlijn speelde, vertolkte de rol van Dietrich von Quitzow, en dadelijk al sloeg de scène met Wend von Ilenburg geweldig in. In de spoedig daarop volgende kleine pauze wendde de generaal, die zich aldoor méér opwond, zich tot Therese naast hem en zei: „Merkwaardig — net als bij Bismarck. En het toeval wil dat ze dicht in elkaars buurt geboren zijn — ik geloof dat je van Schönhausen naar Quitzövel met een windbus schieten kan, laten we zeggen een dorps-brievenbesteller loopt het in een morgen. Zeldzame streek, die streek daar; Longobardenland. Ja, waar 't eenmaal zit, daar zit het. Wat jij, Leo?"

Leo zou graag geantwoord hebben, maar hoe vrij-uit hij meest ook sprak, nu geneerde hij zich toch eenigszins, want hij zag dat de menschen vóór en achter hem de hoofden al bij elkaar staken en smoezelden. Oom zag het ook, maar nam het niet kwalijk en dacht slechts: „dat ken ik, echt Berlijnsche aanstellerij."

Tegen tienen was de voorstelling afgeloopen, en na kort beraad op den eenigszins tochtigen hoek van een straat, besloot men zoo dicht mogelijk in de buurt te blijven en in een theaterrestaurant, dat in de Charlottenstrasze gelegen was, te soupeeren. Hier was alles al aardig bezet, maar zij vonden toch nog plaats en, na een vluchtigen blik op de spijskaart, ook spoedig een keus. Zij waren allen voor zeetong, behalve Therese die verklaarde meer voor maccaroni met tomaten te gevoelen. Dadelijk daarop werden zonder veel complimenten zes potten bier als evenzoovele vanzelfsprekendheden voor hen neergeplant, en eerst toen deze potten reeds half geledigd waren, verscheen het bestelde, en dit gaf den ouden generaal, die eenigermate zenuwachtig geworden was, zijn evenwicht terug. Hij schoof zijn bord iets dichter naar zich toe, druppelde citroensap op het bros paneermeel en zei, terwijl hij meteen de eerste bete als een kenner huldigde: „Ja, Berlijn wordt een wereldstad. Maar, wat meer zegt, een zeestad. Ze spreken al van een groote haven, ik meen rondom Tegel, en ik kan wel zeggen, deze zeetong smaakt me als bezaten we de haven al, of als zaten we in Wilkens Keller, in Hamburg. Dat zijn nog herinneringen van 't jaar 48, toen ik nog een piepjong luitenant was, zooals Leo nu, alleen met een wat schraler gage."

„Kan ik moeilijk gelooven, oom."

„Nu, dat laten we in het midden; zoo iets wordt licht persoonlijk en in het al te persoonlijke schuilen dikwijls de kiemen voor oneenigheden. Maar kunst, over kunst kan een mensch praten, kunst is altijd vredig. Zeg, kinders, wat was dat eigenlijk met dat Berlijnsch jargon in het stuk? Al dadelijk toen de Strauszbergers kwamen en Torwart op hen loerde, ging het er op los. En dat nog al liefst zoo en om-en-om 1411."

„Ik denk toch," zei Therese, „dat de dichter, een man van goeden huize, er wel studie van gemaakt zal hebben. Misschien dat hij wendingen en uitdrukkingen die u ver-

wonderen, gevonden heeft in oude regeeringspapieren."

„Kind, het Berlijnsch dialekt dat daar gesproken wordt, is nog geen honderd jaar oud, en veel ervan nog geen twintig. Maar 't is alles niet zoo gemakkelijk. 't Best beviel me de Poolsche gravin, ik geloof dat ze Barbara heette, een mooi wezentje, dat is zeker. Op 't programma stond: natuurlijke dochter van den Poolschen koning Jagello. Neem ik aan, zoo iets had ze over zich, oogen als kolen. En die Dietrich, goden wat moet die verwend geweest zijn om zulk een Poolsche koningsdochter op die manier af te weren. Ik ken maar weinig gevallen van dien aard, misschien dat van Karel de twaalfde en Aurora von Königsmark. Maar dit geval is er eigenlijk geen. Want met Karel de twaalfde was het eigenlijk anders gesteld, daar kwam een kink in de kabel...."

„Een kink? Wat voor een, oom?"

„Ach, Manon, dat is niets voor jonge dames. En zoo in 't openbaar."

„Dan zegt u 't aan mijn oor."

„Gaat ook niet. Weet je, dat zijn zoo van die finesses waar je op wachten moet, tot je ze toevallig eens oppikt, laten we zeggen van een papier dat om een pakje zit of uit een oude krant, in dat gedeelte waar de rechtszittingen behandeld worden of waar je de historische varia vindt. Want naar mijn ervaringen bieden die zoogenaamde misdrukken een heel belangrijke grond voor onze geschiedeniskennis, heel wat meer dan de geschiedenisboeken. Ik zou me in deze op Leo beroepen als hij niet onafgebroken door zijn lorgnet naar dat elegante jongmensch daar zat te turen, dáár, aan de tweede tafel links. En nu gaat hij hem nog groeten ook."

Inderdaad was Leo de laatste minuten tamelijk afwezig geweest, en nu stond hij op en ging naar het jongmensch, waarvan zijn oom zooeven had gesproken. Het was duidelijk te zien dat zij beiden evenzeer verwonderd waren elkander hier te treffen en nadat zij, naar het scheen,

een paar vragen hadden gewisseld, om zich wederzijds op de hoogte te stellen, voerde Leo dezen zoo onverwacht teruggevonden kennis naar de tafel waar de Poggenpuhls aanzaten en zeide: „Beste oom, sta mij toe u de heer von Klessentin voor te stellen. Een oude kameraad van me, nog uit mijn kadettentijd. M'n drie zusters."

De heer von Klessentin, een vlot jongmensch, in houding typisch de luitenant, boog naar den generaal en naar de jonge dames en zeide toen, dat hij zich den generaal, die wel eens op Lichterfeld een bezoek gebracht had, zeer goed herinnerde.

„Dat klopt, mijnheer von Klessentin. Ik was wel eens meer daar ginds — moest wel zoo nu en dan eens naar de bewuste komen kijken." En daarbij wees hij op Leo. „Dat heeft wel is waar niet veel geholpen. Maar wilt u niet bij ons aanschuiven? Het is wel de beste tafel hier, eenigszins afgezonderd en buiten de tocht."

Klessentin boog, haalde zijn pot bier en nam plaats tusschen den generaal en Therese.

„Wij hebben hier zitting genomen," ging de generaal voort, „omdat het zoo dicht bij het theater is.... u was ook daarginds...."

„Zeer zeker, generaal."

.... en ik zou er bijna om kunnen wedden, dat ik u links van het parket gezien heb, zesde of zevende rij."

„Het spijt mij.... maar ik was heel wat dichter bij het terrein van actie."

„Meer naar voren?"

„Ja, generaal. Op het tooneel zelf." Allen, (Leo evenzeer) voelden zich tegelijk nieuwsgierig en verschrikt en ze waren blij toen oom op vroolijken toon zeide: „Dan mogen we u gelukwenschen, mijnheer von Klessentin. Achter de coulissen, à la bonne heure, dat valt niet een ieder te beurt. Maar aan den anderen kant, vergeef mij, ben ik toch weder verbaasd dat iets dergelijks zich onder het tegenwoordig bestuur — dat, zoover ik weet, zeer

streng zedelijke begrippen huldigt — kan worden verwezenlijkt. Of zijn het persoonlijke betrekkingen met de theater-intendant."

„Jammer genoeg niet, generaal. Het gaat ook niet om buitengewone, mij persoonlijk onderscheidende relaties. Ik ben n.m. heel eenvoudig lid van het tooneelgezelschap. Dietrich Schwalbe, die u zich misschien van de laatste acte herinnert — op het programma staat banierdrager — juister zou geweest zijn: Quitzow's zoogbroeder, maar deze betiteling liet men wellicht uit delicatesse achterwege — nu, die Dietrich Schwalbe ben ik."

Therese boog een weinig naar links, terwijl de beide jongere meisjes nog intensiever luisterden dan eerst en den weergevonden vriend van hun broer met snelgroeiende belangstelling aankeken. Leo zelf scheen aanvankelijk nog wat onzeker en hij was blij toen oom met groote jovialiteit doorging: „dat verheugt me, mijnheer von Klessentin — een mensch kan zijn koning op elke plek dienen, alleen op de trouw komt het aan...."

Klessentin boog.

„Maar wat me verbaast — ik heb het programma wel driemaal doorgekeken en uw naam er niet opgezien."

„Die ontbreekt ook, generaal. Op het programma heet ik eenvoudig Manfred, naar mijn voornaam. Dat is zoo de gewoonte. Manfred is mijn nom de guerre."

„Nom de guerre", lachte de oude generaal. „Voortreffelijk. Een Klessentin treedt uit het leger en wordt tooneelspeler en in hetzelfde oogenblik waarin hij zich aan het oorlogsvak onttrekt, krijgt hij een „nom de guerre". Een geluk nog dat u zoo'n mooie voornaam heeft. Maar zoo mooi als ie is — zou ik toch willen vragen, kunnen door zulk een poëtisch-historische voornaam niet allerhande verwikkelingen ontstaan, kunt u, om een voorbeeld te noemen, niet juist met Manfred in zekere verlegenheid geraken?"

„Ik kan die mogelijkheid niet geheel en al bestrijden,

generaal. Maar als ik heel de lange rij van rollen en stukken doorneem, dan kan ik, wat speciaal mijn naam betreft, slechts in één geval een verwikkeling ontdekken, n.l. wanneer ik de Manfred van Lord Byron zou hebben te spelen. Dan zou er inderdaad op het programma staan: Manfred .... de heer Manfred, hetgeen, dit moet ik toegeven, het publiek eenigszins zou verbouwereeren en een korte verwarring zou kunnen teweeg brengen."

„Juist, precies, een verwarring die u overigens wel zoudt weten te bezweren."

„Ik geloof dit te kunnen bevestigen, altijd voor het geval dat ik me ooit in deze situatie zou bevinden. Dat is echter wel zoo goed als uitgesloten, het ligt geheel buiten mijn sfeer."

„Bent u daar zoo zeker van?"

„Volkomen, generaal. De Manfred van Lord Byron...."

„En dan, pardon, mijnheer von Klessentin — de oudere broeder in de „Bruid van Messina", deze, herinner ik mij wel, iets minder met schulden beladen...."

„....Juist, generaal. Maar sta mij toe, dat is eigenlijk een Don Manuel."

„Ah, juist, juist. Don Manuel, Don Manfred, of enkel Manfred, dat ben ik aan het verwarren. En u gelooft dat deze Manfred, en waarschijnlijk ook deze Manuel allebei rollen zijn die, zooals u het uitdrukt, geheel buiten uw sfeer zouden liggen?"

„Stellig, generaal. De Manfred van Byron is een geweldige rol, groot, verheven als Lord Byron zelf, terwijl ik daarentegen op de eerste beginnelingstrede sta."

„Daar komt verandering in. Dat is overal hetzelfde. Vandaag vaandrig en over veertig jaar generaal. Komt tijd komt raad."

„God gave dat ik er zoo voor stond, generaal — maar het ziet er heel anders uit. Ik heb nu eenmaal de tooneelloopbaan gekozen en ik moet daarbij blijven, het eeuwige verwisselen maakt een slechten indruk. Maar het is me, sinds ik er bij ben, heel duidelijk geworden dat „Manfred"

nooit een groote kunstenaarsnaam zal worden. Het is mogelijk, of tenminste zeer te wenschen, dat ik binnen langere of kortere tijd een zoogenaamd goede partij doe, na welke gebeurtenis ik niet zou aarzelen mij weer van het tooneel terug te trekken. Ik ben eigenlijk graag tooneelspeler, ik zou bijna kunnen zeggen, ik ben het met hartstocht; maar niettemin.... een villa met park, een fontein met dolfijnen die altijd klatert en het gras besprenkelt...."

„Zulk een villa, beste Klessentin, zoudt ge prefereeren. Dat noem ik gezonde reaktie. God geve er zijn zegen op. Ja, een park met wild en fonteinen, met oude platanen, goudgeel in de herfst, dat heeft het mij ook gedaan. Maar zoolang u nog meedoet is er geen vooruitkomen mogelijk?"

„Nauwelijks, generaal."

...„En zoo niet, vergeef me mijn nieuwsgierigheid, maar ik stel in al dergelijke dingen belang, in welke soort rollen moet men u dan zoeken? Als ik weer op mijn landgoed zit en ik neem de krant en lees: Morgen, Woensdag, Wilhelm Tell — dan wil ik toch — nu ik het genoegen had u te leeren kennen — want u bevalt me buitengewoon, mijnheer von Klessentin, vergeef me dat ik het u zoo zonder meer zeg — dan wil ik toch wel weten waar ik u in „Tell" onderbrengen moet. Voor de rol van Attinghaus bent u te jong en voor die van Geszler niet demonisch genoeg; maar misschien Rudenz."

„Altijd grijpt u nog eenige treden te hoog, generaal. Er zijn weliswaar uitzonderingsgevallen, zooals bijvoorbeeld vanavond, waar ik me als banierdrager van Quitzow boven het eigenlijke gros een ietsje mocht verheffen, in het algemeen echter moet u mij slechts daar zoeken waar groepen en rubrieken staan aangegeven, als: eerste burgers, tweede moordenaars, derde Pappenheimers; zoo heeft het lot over mij beschikt. In Wilhelm Tell ben ik op de Rütli natuurlijk er bij en dus heb ik de avondregenboog en later het alpengloeien dicht achter mijn rug. Toch — ik heb tot nu toe alleen nog maar de rol van Meier

von Sarnen en een héél enkele keer die van Auf den Mauer vertolkt en ik kan er wel bijvoegen dat mijn eerzucht nauwelijks veel hooger reikt dan Rösselmann. Hoog is het niet. Maar ik wil u niet verzwijgen dat reeds door zulk een bescheiden avancement de belangen van anderen in de knel zouden komen. En zooveel is er me nu weer niet aan gelegen."

„Bravo, bravo. Zoo denk ik er ook over. Niet opzij schuiven, nooit over lijken."

„En dan, generaal, men zegt wel dat ook de kleine existenties hun groote momenten hebben, en dit geldt heel in het bijzonder voor het tooneel. Er is bijna niemand onder de met mij gelijkstaande collega's die niet tot zichzelf iets zeggen kan als: Ja, Matkowsky! Matkowsky speelt Mortimer en den Prins in „Het leven een droom" van Calderon en beide rollen speelt hij goed, zeer goed. Maar Frieszhardt (dat is, pardon, de krijgsknecht die de wacht houdt voor de hut van Geszler) of Deveroux die Wallenstein met de hellebaard weerstaat of de heks in Faust, of — vergeef mij dames, dat ik mijn voorbeelden oogenschijnlijk met zulk een voorliefde uit deze sfeer kies — de derde heks uit Macbeth, die speelde ik, daar overtrof ik hem in — dien Matkowsky. En zulke gelukkige oogenblikken heb ik ook."

„Ik vind het zeer interessant," zeide de generaal. „En nu moet u nog een stap verder gaan en mij, behalve Meier von Sarnen, van wien ik, eerlijk gezegd, slechts een vage voorstelling heb, nog enkele andere van uwe paradepaarden noemen, klein of groot, want men kan, dat is bekend, ook op een ponny paradeeren."

„Het vleit mij, bij u zooveel vriendelijke belangstelling te vinden; als ik nu met mijn gaarne afgelegde belijdenissen uw vriendelijke belangstelling maar niet verspeel. Mijn talent, gesteld dat ik daarvan zou mogen spreken, gaat namelijk, zonderling genoeg, de kant van het groteske uit; ook mijn rol van vandaag was eenigermate in die richting en daar-

om mag ik wel zeggen, dat ik mijne kleine triomfen tot nog toe in den Zomernachtsdroom en in het bijzonder in Shakespeare's Hendrik de Vierde, tweede deel, behaald heb. Het toeval, we mogen het een gelukkig of een ongelukkig noemen, heeft het zoo beschikt dat ik heel de rij van Fallstaffs recruten, het z.g.n. „kanonnenvleesch", doorgespeeld heb, „Slap" uitgezonderd. Eenmaal zelfs werd ik door Zijne Majesteit met handgeklap onderscheiden, hetgeen mij begrijpelijkerwijs zeer gelukkig maakte. Bij het publiek echter heb ik tot nog toe het meest voldaan in de rol van het Stierenkalf."

Therese had bij dit woord een trotsche beweging met het hoofd, iets wat den heer von Klessentin niet ontging, daarom voegde hij er aan toe: „Als men eenmaal aan het biechten is, — ik moet de vergevensgezindheid der dames inroepen — komen er licht dingen te voorschijn, die min of meer aanstootelijk kunnen werken. En dat vooral als er sprake is van Shakespeare. Juist in deze Hendrik de Vierde komen we personen en namen tegen, een weduwe Hittig bijvoorbeeld.... Nu, die weduwe kan er nog mee door, maar naast haar beweegt zich het blonde Doortje met de bijnaam...."

„Ja, ja, dat weet ik," lachte Manon.

„Dat weet je niét," zeide Therese met al den ernst van een oudere zuster die over onderwijs en opvoeding van haar jongere zusters gewaakt en zoodoende de verantwoordelijkheid ervoor ten deele op zich genomen had.

„Ik weet het wel en Leo kan het getuigen. Hij moét het zelfs, dan kan de arme jongen ook weer eens aan het woord komen. Hij is heel en al opgegaan in bewonderend toehooren en ik durf wedden dat hij al die tijd bij zich zelf heeft overlegt welke rol hèm het best passen zou."

Sophie lei den vinger op den mond. Maar Manon zag het niet of wou het niet zien en ging voort: „En wij beleven het ook nog, dat wij, naar het voorbeeld van „Manfred .... de heer Manfred," op het programma lezen:

„Leo.... de heer Leo." Hij moet dan minstens een paus verbeelden, minder zou ik niet willen. Ja Leo, het is me ernst. En misschien zou ik het plezierig vinden je op het tooneel te zien. Waarom ook niet? Ik vind, een mensch moet beroemd zijn, op welk gebied komt er niet op aan."

„Dat is dan," viel Therese in, „zeker ook het beginsel geweest van hem die beroemd is geworden door de tempel van Korinthe in brand te steken...."

„In Ephesus", verbeterde Leo. „In Korinthe, daar waren de kraanvogels...."

„Dat is hetzelfde — een tempel is een tempel. Overigens — vergeef mij oom, dat ik u vóór ben — zou ik tot opbreken willen manen. Ook Mijnheer von Klessentin zal mij wel willen verontschuldigen. Maar onze lieve mama...."

„Dat spreekt, dat spreekt. En bovendien is het vandaag haar verjaardag.... Leo" (en oom Eberhard nam bij deze woorden een biljet uit zijn portefeuille) „doe me een plezier en maak jij het met de kelner in orde. Mijnheer von Klessentin, u begeleidt ons wellicht een eindje."

„Zeer vereerd, generaal. Maar u wilt mij wel toestaan reeds op den hoek van de Friedrichstrasze afscheid te nemen. Een afspraak — twee kameraden van mijn oude regiment. Ik zou wel willen probeeren," en hij wendde zich tot de jonge meisjes „ook uw broer afvallig te maken (als je in Berlijn bent wil je van de Berlijnsche lucht genieten), maar ik betwijfel of zijn ridderlijke gezindheid zulk een vlucht zou toestaan."

„Het zal helaas niet gaan mijnheer von Klessentin," zei Therese met een beteekenisvollen glimlach. „En wat de Berlijnsche lucht betreft, ik geloof, dat wij die in de Groszgörschenstrasze zuiverder hebben dan in de Friedrichstrasze...."

„Zuiverder, maar niet echter.... freule."

Leo die intusschen de rekening vereffend had, voegde zich weer bij hen en men zette zich gezamenlijk in beweging — de generaal met Therese, Leo met Manon, mijnheer von Klessentin met Sophie, die minder gesproken

doch met haar gezichtsuitdrukking voortdurend bijzondere belangstelling getoond had.

Ze vroeg in den loop van het gesprek, dat nu aanving, naar Juffrouw Konrad, wier verloving zij voor kort vernomen had.

„Haar verloofde," merkte zij op, „moet een scherp criticus zijn. Het lijkt mij lastig altijd een criticus naast zich te hebben. Het werkt neerdrukkend en verlamt de hoogere vlucht."

„Niet altijd. Wie vliegen kan, vliegt toch."

„Het verheugt me dat uit uw mond te hooren...."

En bij deze woorden had men den hoek van de Leipziger- en Friedrichstrasze bereikt. De heer von Klessentin nam afscheid; de Poggenpuhls echter gingen verder op de Potsdammer Poort aan; daar, vóór Fürstenhof namen ze afscheid, nadat Leo niet alleen nauwkeurig de rekening verantwoord, doch, tot groot vermaak van oom, getracht had, hem het overgeblevene te overhandigen.

HOOFDSTUK VIII.

Het liep al naar middernacht toen zij bij hun woning in de Groszgörschenstrasze aankwamen. Sophie had den sleutel en ontsloot de deur. In de lichte opwinding, waarin zij verkeerden, spraken zij tamelijk luid op de trap, wat dit voor had, dat Friederike, die reeds eenigermate onrustig geworden was door het lange uitblijven, hen tot op de tweede verdieping tegemoet kwam en bijlichtte.

„Is mama nog op?" vroeg Leo.

„Nee mijnheer. Mevrouw is dadelijk na negenen naar bed gegaan. Zij had het koud. Maar slapen doet ze nog niet."

Onderwijl had Leo zijn jas, en hadden de meisjes hun mantels afgelegd en gezamenlijk traden zij de groote slaapkamer binnen om mama nog te begroeten; Friederike trok zich

in haar keuken terug. De weduwe zàt meer in bed dan zij lag en scheen in betere stemming dan gewoonlijk.

„Maar kinderen, zóó laat, tijd om te slapen, ik dacht al dat er iets gebeurd was."

„Dat is er ook moeder."

„Nou, dat zal wat fraais wezen. Misschien heb jij je vermogen verloren. Doch dat hoor ik altijd nog vroeg genoeg. Kom Manon, geef me een hand en kijk me aan. En nu, schuif stoelen bij en vertel. Jij, Leo, kan wel daaronderaan op de rand van het bed zitten. Dat is toch nog niet zoo hard als „lattenstraf", die bestond nog toen ik jong was. Jullie bent warempel rond zes uren weg geweest, het is een geluk dat ik Friederike heb, met wie ik praten kan."

„Wat u dan ook wel behoorlijk gedaan zult hebben," zei Therese, „u bent altijd zoo vertrouwelijk met haar, meer dan eigenlijk een dame past."

„Vin' je?" zei de majoorsweduwe, terwijl zij nog wat hooger op ging zitten. „Wat weet en vindt die voorname Therese van mij al niet! Maar nu zal ik je zeggen wat ik er van denk. Ik vind dat zoo'n simpele trouw het allerschoonste is, wat een mensch kan hebben. Het schoonste voor wie ze geeft, het schoonste voor wie ze ontvangt. De liefde van kinderen, ook wanneer het goede kinderen zijn, is niet standvastig; ze denken aan zichzelf; ik wil dat niet laken en ik zou het ook niet anders willen hebben; maar zoo'n oud huismeubel als Friederike wenscht niets anders dan je bij te mogen staan en verlangt verder niets dan dat je nu en dan eens „dank je" zegt. Ik verzeker je, Therese, daarin ligt heel wat christelijkheid opgesloten."

„Ja, dat denkt u, moeder."

„Nee, ik denk het niet alleen, ik weet het. Maar laten wij dat voor wat het is — Leo moet vertellen hoe het geweest is."

„Ja moeder, als ik daarvan vertellen moet, dan kan het

enkel volgens een zekere schikking, in drieën, dus als een preek."

„Leo, Leo...."

„In drieën, eenvoudig weg, zonder opmerkingen of vergelijkingen. Eerste gedeelte: Oom en de Quitzows, tweede deel: Oom en de heer Manfred (Manfred is namelijk een vriend uit mijn kadettentijd, Klessentin) en derde gedeelte: Oom en .... Maar daarover later; ik wil mijn hoogste troef niet dadelijk in een opschrift verspelen."

„Ach Leo, dat is natuurlijk weer allemaal nonsens; achteraf beteekent het niets."

„Misgeschoten, zooals u dadelijk zien zult. Opgepast. Dus eerst: Oom en de Quitzows."

„Die goeie oom! Hij was natuurlijk verrukt over al die fraaie tiraden."

„Volstrekt niet moeder. Veeleer geloof ik dat hij, ofschoon hij Dietrich von Quitzow bewonderde, niet heelemaal waar voor zijn geld heeft gekregen. Maar dat laat ik in het midden. Toen de Strauszbergers aankwamen, met al hun hebben en houen, sprak hij tamelijk luid, en in ieder geval zóó dat 't op het kantje van hinderlijk was, over Mühlendamm en de kleerenmarkt. Het best beviel hem klaarblijkelijk een mooie gravin, een zekere Barbara, die bij de Pommersche hertogen, op zijn zachtst uitgedrukt, goed aangeschreven stond, en die het nu ook eens met onze Dietrich von Quitzow probeeren wilde. Maar dat zat haar niet glad. Brandenburg vertegenwoordigde toen al de hoogere zedelijkheid, waardoor de Mark later zoo groot is geworden."

„Spot niet."

„En oom verloochende ook ditmaal niet zijn Pommersch bloed door direct in vuur en vlam te staan. Van Manfred von Klessentin, die wij na de voorstelling in het theaterrestaurant troffen, wilde hij weten wie eigenlijk die gravin was. Dat wil zeggen, de tooneelspeelster die de gravin voorstelde."

„Mooie geschiedenis."

„En zoo zijn we dan zoetjesaan naar het tweede deel overgegleden: oom Eberhard en Manfred Klessentin. Maar daarvan kunnen de meisjes u per slot even goed vertellen."

Mama knikte.

„....En daarom maar dadelijk naar deel drie onder het imponeerend opschrift: „Oom Eberhard en het bankbiljet van honderd mark". En nog wel een nieuw! Ja Mama, dat was een grootsch oogenblik. Het bestaat wel is waar niet meer in zijn geheel — het bankbiljet bedoel ik natuurlijk — maar toch altijd in zeer respectabele overblijfselen. Hier zijn ze. U begrijpt dat ik een heele tijd tegenstribbelde, maar toen ik begon te zien dat hij het kwalijk zou nemen...."

„Leo, zoo heb je nog nooit gelogen."

„Zelfspot is geen leugen, mama. Maar u ziet nu toch duidelijk wat 'n ongelijk u hebt met uw eeuwige zorgen. „Nog op het graf doet hij de hope bloeien", zulk een groot dichterwoord is niet voor niet gesproken en nooit mag het vergeten worden. Ik beken graag dat ik heel de avond vanwege het geld voor de terugreis in zekere onrust verkeerd heb, want ik durf wel zeggen: ik geef liever dan ik neem...."

De meisjes lachten.

„....Intusschen, God verlaat een Duitscher nooit en een Poggenpuhl eerst recht niet; als de nood het hoogst stijgt is de redding het meest nabij. Dat heb ik altijd ondervonden. En zoo drijf ik op 't oogenblik weer kiplekker boven en als God wil, nog een heel poosje. Want de terugreis hakt er niet eens zòò erg in, zelfs als ik eerste reis."

„Maar Leo...."

„Stel je gerust kinderen. Ik zal geen eerste reizen, maar het is fijn, een oogenblik te kunnen denken: dat je 't zou kunnen. Niks als fantasie, een droombeeld. Maar dit is ernst: ik wil weten hoeveel ik van mijn vermogen hier zal laten, iedere som vind ik goed, en ik wil ook niets weten van

terugbetaling of rente. Veeleer wil ik deze toestand volop en zuiver genieten en Wendelin eens overtroeven. Maar jullie zeggen niets, ook u niet mama."

„Ik neem de wil voor de daad, Leo. En ga nu naar de voorkamer, en neem Manon mee, ze kan je bij het pakken een handje helpen. Maar maak het niet te lang; ik weet veel te goed, altijd raken jullie aan 't babbelen en dan kan je niet tot een eind komen. En nu, goeien nacht, wij nemen meteen afscheid. Kom morgen vroeg niet aan mijn bed, en doe Wendelin mijn groeten, zeg hem dat het alleraardigst van hem was je deze reis te bezorgen. En dat hij de beste van de familie is, heel wat anders dan...."

„Dan Leo...."

„Ja, heel anders. Maar jij moogt toch blijven zooals je bent. Zoo zijn alle oude moeders; de deugnieten zijn haar altijd het liefst, als ze tenminste daarbij het hart op de rechte plaats dragen. En dat doe je. Je deugt nergens voor, maar je bent toch een beste kerel. En nu, goeien nacht mijn jongen."

Hij streelde haar en gaf haar een kus. Dan ging hij met de jongste zuster, die zijn bijzondere vertrouwde was, naar voor, om daar voor de terugreis alles in orde te brengen. Toen ze met het kofferpakken klaar waren, nam Manon Leo's hand en zeide: „Ga daar in de hoek van de sofa zitten, ik moet nog een paar woordjes met je spreken."

„Brr! Wat klinkt dat ernstig. Is het dat ook?"

„Ja, dat is het ook. Weliswaar niet in jouw oogen. Ik ben namelijk eenigszins bezorgd dat je, terwille van je eeuwige schulden, een verkeerde richting inslaat. En dat in Thorn. Overhaast je alsjeblieft niet. Je hebt de laatste tijd een paar maal toespelingen gemaakt, eerst in je brieven, en nu ook weer hier, o.a. vanavond op de terugweg. Je weet dat ik in deze delicate zaak niet zoo denk als Therese, zij houdt de Poggenpuhls voor een steunpilaar van de samenleving, voor een zuil van de Staat — dat is na-

tuurlijk belachelijk; maar jij, van jouw kant, hebt neiging, àl te weinig om onze oude naam te geven, of, wat hetzelfde is, om de roem van onze naam. Roem en aanzien beteekenen veel."

„Moet ik toegeven, Manon; maar wie heeft er tegenwoordig niét een naam? En wat verschaft er niet een naam? Pears soap, Blookers cacao, moutextrakt van Johann Hoff. Ridderschap en heldendom staan daarbij ver achter. Neem nu bijvoorbeeld Maarschalk Niel! Hij heeft, geloof ik, Sebastopol veroverd en hij was, vergis ik me niet, vergeef me de flauwigheid, een genie in de genie. In ieder geval, een militaire beroemdheid. En toch, als er niet een roos naar hem genoemd was, zou geen mensch meer weten dat hij geleefd heeft. Maar laten wij Niel voor wat hij is, wat gaat ons Niel aan? Laten we liever iets nemen wat ons veel, veel nader ligt, laten we bijvoorbeeld de groote naam Hildebrand nemen. Er zijn, geloof ik, drie beroemde schilders van die naam, de derde kan ook wel een beeldhouwer geweest zijn, 't doet er niet toe. Maar als er ergens van Hildebrand gesproken wordt, vooral in de kersttijd, dan denkt toch geen mensch aan schilderijen of busten, maar enkel en alleen aan die kleine donkerblauwe pakketjes met een peperkoek bovenop en een lus er om heen. Ik verzeker je Manon, ik heb mijn Poggenpuhlsch bewustzijn zoo goed als jij en bijna even sterk als Therese; als ik echter van dit bewustzijn wil genieten, heb ik bij mijn naam, die toch helaas maar inzetcijfer is, minstens nog vier nullen noodig. Eigenlijk vijf."

„Ik heb er niets op tegen dat je zoo rekent, Leo, integendeel. Op dat punt ben ik zelf ook heelemaal niet angstvallig. Ja, ik geef toe, je móet zoo rekenen. Maar ik vrees dat je niet op de juiste wijze te werk gaat. Denk eens aan de Bartensteins, aan Flora.... Ja, die kant moest je uitkijken. Flora is een verstandig en mooi meisje en bovendien mijn vriendin. En rijk is ze heel zeker. Daarover valt te praten. Maar in Thorn, waarover je voortdurend

praat en schrijft — weliswaar heel vaag en slechts met toespelingen.... ik vraag je, Leo, wat beteekent dat? In Thorn!.... Hoe heet ze eigenlijk."

„Esther."

„Nou, dat zou gaan. Veel Engelsche vrouwen heeten zoo. En haar achternaam?"

„Blumenthal."

„Dat is inderdaad al erger. Toch zou het ten slotte nog gaan, want het is een naam met twee aangezichten, je kunt hem om zoo te zeggen „à deux mains" gebruiken. Als je eens officier van de staf bent (nog veraf) en het heet dan aan het hof, waar je natuurlijk zult komen: de vrouw van majoor of overste von Poggenpuhl is een Blumenthal, dan houdt ieder haar voor een nichtje van den veldmaarschalk. Een Poggenpuhl, die een Blumenthal trouwt, zooveel voordeel mag je waarachtig van een oude naam wel hebben, schuift dadelijk op naar de vleugel der beste kansen."

„Bravo Manon. Dus je bedenkingen vervliegen."

„Niet heelemaal. Ik doe alleen mijn best om uit Esther en Blumenthal het beste te maken. Overigens begrijp ik je toestand, ik voel de druk waaronder je leeft en het verheugt me dat je er onder uit wilt. Maar als het eenigszins kan, blijf in het land, en zie dat je er komt; laat het niet aan de Weichsel zijn, niet Esther; ze kan, hoe ze ook wezen mag, niet in de schaduw staan van Flora. Bovendien, heel de familie Bartenstein — er zijn drie broers, waarvan twee in de Voszstrasze — is zeer gezien; die waar ik aan huis kom is een man met hooge opvattingen en bij tijd en wijle nog humoristisch ook. En ik ben er zeker van dat hij bij de eerst-volgende staatsleening in de adelstand verheven wordt. In mijn oogen is dat niet van belang, ja, eer storend, want ik haat alles wat half is, want dat blijft het ten slotte toch. Maar voor de wereld...."

„Ik zal er eens over denken, Manon. Voorloopig vind ik het zeldzaam plezierig min of meer keus te hebben;

ik kan me dat tenminste inbeelden. Het liefst bleef ik nog een poosje die ik ben; er gaat toch maar niets boven het jonggezel-zijn. Alleen de weduwnaar, met zijn blik in het verleden en in de toekomst, staat misschien nòg hooger. Maar dat kan je maar zoo dadelijk niet hebben. En nu, hou je goed. Mama zal zich al afvragen, wat we nu weer aan de hand hebben."

Bij deze woorden gingen zij uiteen. Manon echter trad nog aan het bed van haar moeder om te zien of ze sliep.

„U hebt gehuild, moeder."'

„Ja kind. Maar goede tranen, die zijn weldadig."

HOOFDSTUK IX.

Manon was vroeg op om haar broer bij zijn vertrek nog wat te helpen, de beide andere zusters bepaalden zich er toe Leo door een deurspleet de armen tegemoet te strekken, toen hij de gang door ging.

„Ik ken jullie toch", zei Leo, „de dikste arm is van Sophie." De door hem gestelde diagnose was juist, maar kwetsend voor Therese, en op deze wijze kwam er aan het afscheidsmoment een kleine bijsmaak van ontstemming. Friederike, die natuurlijk eveneens was opgestaan, droeg den koffer tot aan de dichtstbije standplaats voor rijtuigen, en toen Leo er een gekozen en den koetsier toegeroepen had: „Station Friederichstrasze" drukte hij Friederike iets in de hand, wat deze — ofschoon zij bij de Poggenpuhls eigenlijk weinig gelegenheid gehad had zich het verfijnd vermogen eigen te maken van een in het halfdonker toegereikte fooi te schatten — dadelijk als een echt pruisische taler herkende. De schrik was bijna nog grooter dan de vreugde.

„God, mijnheer...."

„Ja, Friederike, de dagen verschillen en als het ging zooals ik wou...."

„Nee, nee."

„....Als het ging zooals ik wou, dan nam ik dadelijk de uitgeholde Edammer, die er nog wel wezen zal, en schudde 'm voor je vol met louter goudstukken. En nu, voorwaarts!" En daarbij gaf hij haar nogmaals de hand en het rijtuig zette zich in een wilde vaart, die echter spoedig tot bedaren kwam.

Op den terugweg van den hoek der Potsdamerstrasze naar huis kwamen bij Friederike vele overpeinzingen op. „Zoo iets treft een mensch toch", dacht zij. „En als ik dan aan het rijke volk denk waar 'k vroeger was, daar telde je niet voor mensch. En dan deze familie Poggenpuhl. Eigenlijk hebben ze geen cent en zoo nu en dan geneer ik me bepaald als ik zeggen moet: „Mevrouw, die vaatdoek kan nou niet langer mee." Maar ze hebben toch allegaar iets over zich, zelfs Therese; ze doet wel 'm beetje groot, maar eigenlijk is het zoo slim niet. En nu Leotje! Een deugniet, zit vol met foefjes, daar heeft de oude mevrouw schoon gelijk in, en hij is ook hoog in z'n wapens zooals allemaal, alleen mevrouw niet, die heeft zich ook veels te veel af moeten tobben, dan verleer je dat wel.... Maar een mensch dat ben en blijf je voor ze, voor allemaal.... Ik ben toch maar blij, dat ik zoo'n betrekking heb; je eet er ten slotte genoeg en al gaat 't er zoo nu en dan zuinigjes toe — ze zouen er zelf maar even aan nippen om 't jou te gunnen, maar da's nou ook niets voor mijn, als je dat ziet dan blijft het je in je keel steken, 't wil niet zakken. Ja, ja, 't lieve geldje. En nou 'n taler. Waar hij die vandáan het; oomlief zal zeker geducht in de zak getast hebben."

Toen Friederike weer boven kwam vond ze beide oudste meisjes al aan de ontbijttafel, Manon knielde voor de kachel om hem aan te steken. Toen die ten slotte brandde, kwam ook mama en zette zich, als gewoonlijk, op de sofa.

„Wel, is hij goed weggekomen?"

„Ja, mama," zei Manon, „ik moest u nog een zoen

van hem geven, u bent de bovenst-beste, ook al bent u geen echte Poggenpuhl."

„Nee, dat ben ik niet. Kinders, als ik dat was, dan liep het hier al gauw spaak."

„Ach kom — zóó gaat het ook — moed houden. Ik had me al voorgenomen met Flora te spreken en daar opeens kwam oom opzetten."

„Ja die heeft maar weer geholpen. Maar je moet niet denken dat het altijd zoo gaat."

„Niet altijd mama, maar toch haast altijd."

„Ja, jij bent precies zulk een luchthart-treurniet als je broer. En met die jonge Klessentin zal 't wel net zoo geweest zijn. Zoo zién jullie, wat er van komt. Nu heet hij „Manfred". En als er geen wonder gebeurt, jullie hebt er zelf al ook van gerept, zien we nog eens op een programma van de schouwburg: „De heer Leo." Hoe vonden jullie die jonge Klessentin? En hoe stelde oom het met hem of liever hij met oom? Het moet toch een eenigszins zonderlinge situatie geweest zijn."

„Nee, mama," zei Sophie. „En waarom zou het? Dat moet u nu eens onbevooroordeeld bekijken. Ik ben toch ook van adel en een Poggenpuhl, niettemin beschilder ik kopjes en schotels en geef zang en pianoles. Hij speelt tooneel. Dat is toch eigenlijk hetzelfde."

„Niet heelemaal, Sophie. De openbaarheid. Daar zit het 'm in."

„Ja, wat is openbaar? Als er bij de Bartensteins gedanst wordt en ik speel mijn drie dansen omdat het onvriendelijk zou wezen „neen" te zeggen, dan gaat dat ook in 't openbaar. Zoodra wij uit onze kamer zijn, vertoonen wij ons „in 't openbaar" en spelen er onze rol."

„Goed, goed, Sophie — misschien heb je gelijk, ik wil je wel gelooven. Maar nu de jonge Klessentin. Wat speelt hij eigenlijk? Ik heb nog nooit over hem gelezen."

„Hij heeft altijd maar kleine rollen, hij noemde er een paar. Maar tot troost voegde hij er bij: zoo'n verschil

maakt het niet; op de kleine rollen komt het zoo nu en dan óók aan, zoo goed als op de groote. En alles wat hij zei klonk zoo aardig en tevreden en zoo goed gemutst, dat oom Eberhard dadelijk met hem was ingenomen en hem gelukwenschte."

„Ja, dat geloof ik graag. Die goeie oom is een echte kerel, gewichtig en groot doen kan hij niet luchten; als iemand zegt: „ik voel voor het kleine," dan heeft hij meteen zijn hart gewonnen. Hij houdt er niet van als de menschen zich opblazen en doen of ze zonder satijnen behangsels niet leven kunnen. Hij voor zich zelf, heeft bijna geen behoeften. Hij is met alles tevreden en daarom wil ik hem ook vragen het vanmiddag bij ons voor lief te nemen. Want ik denk dat hij nog wel komt. Wat kunnen wij hem dan voorzetten? Jij hebt de week Sophie, wat vind je?"

„Nou, ik zou denken: wittebiersoep met sago, die heeft hem de vorige keer zoo uitstekend gesmaakt. En dan hebben we nog een kleine schotel bieten en we kunnen de gerookte ganzenborst aansnijden."

„Dat zal niet gaan," zei Therese. „De ganzenborst is uit Adamsdorf, van tante."

„Komt er niets op aan. Ganzenborsten kan je niet van elkaar onderscheiden. En als hij het merkt is het zooiets als een attentie. En voor toe slagroomtaartjes van de banketbakker Esche aan de overkant. Tot slot brood met kaas."

De moeder, die het geheel slechts als een symbolische handeling opvatte en heel wel wist, dat oom al wat gegeten zou hebben, was met dit menu tevreden en sprak nu den wensch uit, dat de dochters, die nog achterstallige nieuwjaarsbezoeken in de stad te maken hadden, niet later dan twee uur thuis zouden zijn, daar het anders te laat werd. Tot zoolang zou ze oom wel vasthouden.

En nadat op die wijze alles geregeld was, ruimden zij de ontbijttafel af en begaven zich in de achterkamer om

daar, met het oog op de voorgenomen bezoeken, nog wat toilet te maken.

Alle drie de zusters verlieten gelijktijdig de woning en namen vanaf den botanischen tuin de paardetram, welks „zonentarief" zij heel precies kenden. De oude majoorsweduwe, ging, nu alles uitgevlogen was, ook harerzijds aan haar wederopbouw werken en was nauwelijks hiermede klaar, toen zij buiten aan de voordeur tamelijk luid en gemoedelijk praten hoorde, hetwelk geen twijfel liet of haar zwager de generaal was gearriveerd.

„Goeden morgen Albertine. Vergeef me dat ik een beetje vroeg ben, maar zooals ik zie, àl te vroeg toch niet. Alles blinkt en glanst, alles is in full dress, als je zooiets van een dame zeggen kan; „full dress" is eigenlijk mannelijk en beteekent zooveel als rok of gekleede jas".

„Eberhard, wat ben je toch altijd complimenteus, altijd heb je een vriendelijk woord en je ziet het ook dadelijk dat ik mijn statiemuts met een nieuw lint versierd heb. Maar voor mij is spel en dans voorbij."

„Niet voorbij, Albertine. Je mag er nog altijd wezen. Je bent trouwens nog geen zestig. Maar hoe dan ook: wat zijn jaren? Jaren beteekenen niets. Kijk 'es naar mij. Zoo net ging er een bataillon van jullie spoorwegregiment langs me heen, ik zeg „van jullie" want het huist hier in jullie straat — en ik kan je wel zeggen, ik hoorde nog niet de eerste paukslag of het ging me weer door al m'n leden, ik voelde duidelijk, hoe 't oude gebeente jong en lenig werd. Een mensch houdt z'n spel in de hand, altijd, hij is net zoo jong als- t-ie wezen wil. Maar jij spint je te veel in, op die manier wordt je een antiquiteit, uit het egyptisch museum, je bent het voor je 't zelf weet. Neem nou bijvoorbeeld gisteren. Waarom was je er niet bij?"

„Beste Eberhard, tooneel — dat is niets meer voor mij."

„Verkeerd, onjuist. Zoo denkt 'n ieder. Maar als je

eenmaal in het vuur bent, dan vind je 't oude pleizier van zelf weerom. Ik zeg je, Albertine, als je deze Quitzow, deze Dietrich von Quitzow gezien had, studie naar Bismarck — maar Bismarck is er een kleine jongen bij. Wenkbrauwen als schoenborstels. Wat moeten dat een lui geweest zijn! En zijn broer moet er nog buitensporiger uitgezien hebben, omdat hij maar één oog had. Een Polyphemos. Heette die niet Polyphemos?"

„Ik geloof het wel, Eberhard. In ieder geval bestaat er zoo eentje."

„En nà de schouwburg, in de kroeg —. Enfin, de kinderen zullen je daarvan wel verteld hebben, van die mijnheer Manfred, die Klessentin. Een alleraardigste jonge kerel, „schneidig", frisch, humoristisch bijgewerkt. Ach, Albertine, zoo nu en dan komt het me voor dat het allemaal vooroordeel is. Ja, wij hoeven het niet af te schaffen — maar als anderen zich er af maken, ik kan er niet veel tegen zeggen. Het heeft twee kanten. Adel is goed, Klessentin is goed, maar Manfred is ook goed. In 't algemeen, alles is goed, eigenlijk is toch ieder een tooneelspeler."

„Ach, ik niet, beste Eberhard."

„Nee, jij niet, Albertine. Jij hebt het opgegeven. Maar ik, ik ben er eentje. Kijk, ik speel de gemoedelijke, en ik durf niet eens zeggen dat zulk een tooneelspel voor een generaal niet past. Er zijn trouwens nog wel andere exemplaren geweest, die allemaal komedie gespeeld hebben. Keizers en koningen. Nero speelde en zong en liet Rome aansteken. Nu zie je het in het Panorama, 'n kwartje entree. Denk je er in, zoo goedkoop is alles geworden. En voor tien jaren — het valt me zoo juist in — werd hier zelfs een groot schilderij „de fakkels van Nero" tentoongesteld. Toen was ik nog in dienst; ik zie het groote doek nog voor me. Jij hebt het misschien ook gezien."

„Nee Eberhard, zooiets heb *ik* nooit gezien. Ik heb me zooveel moeten ontzeggen. Je weet wel waarom."

„Spreek niet van ontzeggen. Dat woord kan ik niet uitstaan; een mensch móet zich niets ontzeggen en als je niet wilt hoef je het niet ook. Nou, weet je, dat schilderij was zoo groot als het zeil van zoo'n bootje als er op de Spree wel varen, of eigenlijk grooter nog en aan den rechterkant waren te zien wat de geleerden de „fakkelen van Nero" noemen; een paar ervan brandden al, de anderen werden zoo juist aangestoken. En wàt denk je nu wel, Albertine, dat deze fakkels eigenlijk waren? Christenen waren het, Christenen in peklappen gewikkeld, ze zagen er uit als mummies of als groote kinderen in 't pak, en Nero, de aanstichter van al deze gruwelijkheid, lag heel gemoedereerd op een gouden wagen met twee goudkleurige leeuwen ervoor, en een derde leeuw naast hem; Nero krauwde hem in zijn manen of 't een poedel was. En zie je, diezelfde Nero, die zóóiets presteeren kon, die de heele wereld, ik geloof tot in de omstreken van Berlijn toe, beheerschte, die zong en speelde ook, juist als deze von Klessentin en dan vraag ik me af: Ja, waarom zou hij eigenlijk niet tooneelspelen, dat jongmensch. Als een keizer spelen mocht, waarom zou Klessentin dan niet spelen? Een onbesproken jonge man die waarschijnlijk nog nooit een fakkel aangestoken heeft, en allerminst zulke."

De majoorsweduwe reikte haar zwager de hand en zeide: „Eberhard, je bent nog altijd dezelfde. En Leo wordt net zoo. Je broer Alfred was altijd ernstig, een beetje àl te ernstig, maar dat kan wel aan de omstandigheden gelegen hebben."

„Spreek me niet van omstandigheden, Albertine. Omstandigheden, daar kan ik niet van hooren."

„En merkwaardig is het dat de kinderen dikwijls meer het karakter van de zijlinie hebben. Ik hoop maar dat z'n levensloop, ik bedoel die van Leo, zoo wordt als de jouwe, hetzelfde geluk...."

„Spreek niet van geluk, Albertine. Daar mag ik ook niet

van hooren. Een man heeft aan zichzelf genoeg.... Maar nee, nee, dat wil ik niet gezegd hebben. Spréék maar van geluk, het is heel juist — ik heb ook geluk gehad. Eerst in dienst. Natuurlijk altijd mijn plicht gedaan, maar niettemin, geen Moltke! God zij dank trouwens dat er daarvan maar weinig zijn, ze zouen elkaar opvreten, en als er tenslotte iets moest worden ondernomen, dan hadden we niemand. Eén enkele is toch altijd maar het beste, dan heb je geen concurrentie en geen afgunst. Maar nu laten we Klessentin, Nero en Moltke voor wat ze zijn en zetten een ander thema in. Waar zijn de meisjes?"

„Uitgevlogen. En ik heb op me genomen hen bij oomlief te verontschuldigen. Het ging om aldoor uitgestelde visites, 't was hoog tijd. Maar je ziet ze nog. Ik reken er op dat je bij ons blijft en onze gast bent, als je 't tenminste bij ons voor lief wilt nemen."

„Ah — voor lief nemen. Moet je niet zeggen. Wat beduidt dat? Een bord soep...."

„Sophie sprak van wittebiersoep met sago."

„Voortreffelijk. Dat zou mijn besluiten bijna doen wankelen. Maar 'k heb nog allerlei te doen en te beredderen. Eigenlijk onzin, een briefkaart doet het even goed, maar mijn vrouw wenscht het. En wat de vrouw wenscht is bevel — anders komt er oorlog en daarin delven wij militairen altijd het onderspit. Hoe dapperder held, hoe grooter nederlaag. Dus: weg moet ik. En hoe graag ik de meisjes alle drie nog eris gezien had, het komt toch goed uit dat ze nu niet hier zijn. Ik wil er namelijk eentje naar Adamsdorf meenemen, 't is m'n vrouw die de wensch geuit heeft, en nu is de vraag nog maar — jouw toestemming natuurlijk vooropgesteld — welke zal het zijn?"

„En je vindt dat we die vraag beter samen kunnen oplossen."

„Ja, Albertine."

„Dan zou ik zeggen: Therese. Ze is de vorige zomer

als eens met je vrouw in Pyrmont geweest, ze is al een beetje met haar op streek geraakt."

„Alles heel juist. En toch zou 't misschien ánders nog beter zijn. Laat me open met je spreken. Therese is een voortreffelijk meisje en een dame. Maar zij heeft meer van de dame dan mijn vrouw lief is. Mijn vrouw, die niet van adel is, evenmin als jij, houdt er eenvoudiger gewoonten en levensbegrippen op na, iets wat ik volkomen kan billijken. En Therese, vergeef me als ik het zoo ronduit zeg, heeft een tamelijk uitgesproken neiging zich op haar adel te laten voorstaan. Ik kan er niets tegen zeggen en ik persoonlijk neem er ook geen aanstoot aan. Maar mijn vrouw vindt het wel wat overdreven en ze heeft het er toentertijd ook met haar over gehad."

„Ik begrijp er alles van, Eberhard. En je vrouw heeft gelijk. Het gaat mij al net eender met haar. Ze heeft een heel vast karakter en meent het met haar begrippen van adel en adellijke plichten heel ernstig. Maar dat wordt moeilijk als de omstandigheden...."

„Nee, nee, nee...."

„Als je op zoo bescheiden voet moet leven als wij. Dan geeft zooiets altijd verschil van meening en onaangenaamheden. Maar als Therese niet meegaat, wie dan? Manon zou ik niet graag missen."

„Dat hoeft ook niet, Albertine. Manon is de baby en ze blijft bij je. Mijn vrouw heeft — ik herhaal: jouw toestemming vooropgesteld — Sophie gekozen. Ze beviel haar erg goed, toen ze haar hier heeft ontmoet en haar brieven vond ze aardig, ook die ze aan Therese schreef. Zoo verstandig in alles. En mijn vrouw heeft een voorliefde voor wat verstandig is; van praatjes en fraaie woorden, en al wat opgeblazen is, houdt ze niet. Menschen die zich niet geven zooals ze zijn kan zij niet uitstaan."

„Nu, daar heeft Sophie goddank niets van. Haar leven is altijd werken geweest en zij houdt eigenlijk bij elkaar wat anders uiteen zou vallen."

„Mag niet gebeuren, nee, nee, mag niet gebeuren. Niets mag uit elkaar vallen. Dus, Sophie zal 't wezen! Mijn vrouw heeft namelijk veranderingen in het hoofd — ze wil b.v. ook nieuwe wapenborden hebben, iets wat mij, in 't begin, ik beken het eerlijk, uitermate verwonderde. Maar zij heeft mij daaromtrent opheldering gegeven. Ik ben nu, zoo zei ze mij, een Poggenpuhl, en het is niet zooals het hoort dat alles hier nog het wapen van de Leysewitzen draagt; ik geloof dat de menschen er over spreken en dat moet men vermijden. Sophie schildert zoo goed, ze moet voor ons het wapen der Poggenpuhls schilderen, dat zal een prettige bezigheid voor haar zijn en ze zal blij zijn dat zij haar gaven in dienst der familie kan aanwenden. En daarbij is zij zoo muzikaal. In het schemeruur toe te luisteren als er een lied van Schubert gespeeld wordt — daarop verheug ik mij ten zeerste; dat zal levendigheid brengen in ons stille leven en wij kunnen er bezoek bij vragen...."

„En wanneer dacht je dat zij gaan zou?"

„Dadelijk, vandaag, met mij. Zij moet om drie uur met haar koffer in mijn hotel zijn. Het liefst alleen. Afscheid nemen verwart, kussen zijn belachelijk. Om vier uur gaat de trein en om elf uur zijn wij in Adamsdorf."

Bij deze woorden stond hij op en zijn groeten achterlatend aan Therese en Manon, vertrok hij.

HOOFDSTUK X.

Sophie von Poggenpuhl aan
Mevrouw von Poggenpuhl.

Adamsdorf, 6 Januari.

Lieve mama! Gisteren, even na elven, zijn we hier welbehouden aangekomen. Het laatste gedeelte van de reis, van Hirschberg naar hier, de tocht in het open rijtuig

vond ik heerlijk, alhoewel de hemel bedekt was en het gebergte, op het zien waarvan ik mij zoo verheugd had, in zijn lijnen voor mij onzichtbaar bleef. Maar in de dorpen heerschte nog leven, en de fabriek van Erdmannsdorf, waar 's nachts wordt doorgewerkt, lichtte door den nevel, die optrok. Het zag er middeleeuwsch-romantisch uit, of er een oeroude Piastenfamilie huisde. Hier in Adamsdorf — heel in de verte sloeg een hond aan en een andere antwoordde — was alles reeds stil, en stil was het ook op het voorplein van het slot. Ik voelde me een oogenblikje angstig, maar hoe spoedig viel dat gevoel van me af, toen ik de salon binnenkwam en door tante allerliefst werd begroet. Een schattige vrouw. Ik begrijp Therese niet die het niet zoo erg goed met haar vinden kon. Misschien komen ook voor mij nog de moeilijkheden maar ik geloof het nauwelijks. Och, ware ook u, mijn oud moedertje, zoo'n gelukkig lot beschoren geweest. Ik spreek van: salon. Ja, het was een salon waar wij binnentraden, maar toch nog meer een hal. De vorige bezitter van Adamsdorf, dat in oude tijden een abdij der benedictijners was, heeft bij de verbouwing veel van de kloosterbouworde overgenomen en deze hal was vroeger de eetzaal; er staan nog drie gothische pilaren en in den haard gloeide een vuur dat met zijn opflikkerend licht tegen de gewelfde zoldering schijnselen spelen deed. Behalve tante was er ook nog een kat, een prachtig, groot beest dat spinnend om me heen liep en toen op mijn schoot sprong. Ik schrok; maar tante stelde me gerust en zei: „dat is een liefdesverklaring, waar Bob (het zal dus wel een kater zijn) anders heel spaarzaam mee is. Hij is zoo wantrouwend en jaloersch." Daar we verkleumd waren, vroeg oom om een eierpunch, die ze hier van Hongaarschen wijn en eierdooiers maken. Het smaakte me voortreffelijk. En wat nog belangrijker is, ik sliep er heerlijk op. Toen ik, wat bijtijds, opstond en de jalouziën in de hoogte trok, lag het gebergte daar, heel en al met sneeuw bedekt, in één lange lijn voor me.

Het plan bestaat om één dezer dagen een tocht naar de Heinrichsbaude te ondernemen en dan in sleden weer naar het dal terug te keeren. Het moet buitengewoon zijn, maar toch ben ik een beetje bang. Moge het u goed gaan. Weest allen gegroet en gekust (ook de jongens in Thorn, als jullie er heen schrijven) door

Uwe U zeer liefhebbende
Sophie.

Slot Adamsdorf, 16 Januari.

Lieve mama!

Ik heb me hier nu al heelemaal ingeleefd. Tante blijft even lief tegen me en ook Bob volhardt in zijn attachement. Hij gaat daarin een weinigje te ver, want de betuigingen van zijn teederheid hebben immer iets van een overval. Op ééns springt hij op me af — altijd nog de tijgernatuur. De tocht naar de Heinrichshut is uitgesteld. Er wordt gewacht op een nieuwen sneeuwval, want het heet: hoe dikker de sneeuwlaag, hoe mooier tocht naar benee, en ook: des te minder gevaar; de slee vliegt dan over rotsklompen heen of het molshoopen waren. Ons leven hier is tamelijk stil, weinig bezoek; behalve onze predikant uit Adamsdorf, die zoo nu en dan eens aankomt, verschijnen hier meest predikanten uit den omtrek en een oude overste uit de stad; daarenboven nog een raadsheer met zijn vrouw. Deze bezoeken vind ik altijd erg prettig, maar ook zonder dat heb ik conversatie in overvloed, want tante vertelt graag van haar leven, 't liefst van haar kinderjaren, die ze in armoede heeft doorgebracht. Bij dat alles hebben we hier nog een merkwaardige schilderijenverzameling, welker grondslag uit den kloostertijd dateert. Heiligenbeelden (niet veel) en, daarbij de portretten van abten en priors, zelfs van een vorstelijk bisschop uit Breslau; daartusschen nog allerlei speciaal Pruisische

stukken: Frederik de Groote (drie keer), Prins Heinrich, generaal Tauenzien, en tot slot een dozijn beeltenissen van personen uit de familie van tante's eersten man. Allemaal Leysewitzers. Van de Poggenpuhls niemendal, zelfs niet het portret van oom. Ik zag een paar dagen geleden kans hier eens voorzichtig op te zinspelen. Hij antwoordde lachend: „Ja Fietje (zoo noemt hij me altijd) — het Poggenpuhlsche element ontbreekt hier geheel en al, doch dat is maar goed — er is hier toch al een ratjetoe — als daar de „Hochkirchenaar" en de majoor van Sohrsche nog bij moesten, dan zou de verwarring volmaakt zijn. Die goede oom, hij heeft zooveel bon sens dat het streven om ook leden van zijn eigen familie hier te zien binnentrekken, ten einde er met den oud-Silezischen adel een wedstrijd aan te gaan, hem verre ligt. Hiermede hangt ook samen het feit dat de wapenbordenkwestie ter zijde is gelegd. Oom Eberhard was er van het begin af aan eigenlijk tegen, al heeft hij ten slotte, ik zal niet zeggen graag, maar toch zonder langdurig strijden, toegegeven. Maar 't is alles veranderd. Een geheel andere opdracht staat me te wachten, een opdracht die me trotsch en gelukkig maakt. Wat dat andere is, daarover een volgende keer. Als jullie brieven van Wendelin en Leo krijgen, stuur ze mij dan, allereerst natuurlijk voor mij zelve, maar ook ter wille van oom, die in beiden oprecht belang stelt en van allebei iets verwacht; van Wendelin stellig, maar ook van Leo. Leo, zei hij nog vandaag, is een gelukskind en het beste wat een mensch hebben kan is toch maar geluk. Tante werd heel ernstig en bestreed dat, ze werd echter kalmer toen hij hoffelijk en met een ridderlijke handbeweging zei: „Heb ik jou verdiend of was het geluk?" Ze gaf hem een kus, wat me trof, want het was geen sentimenteele kus, wat ik van oude menschen niet uit kan staan, maar echte aanhankelijkheid en dankbaarheid. En terecht. Want zoo zeker en vast als dit huwelijk hèm gelukkig maakt, even stellig ook haar. — Uit dit alles ziet u hoe ge-

lukkig ik me hier voel, maar intusschen verlang ik toch naar u, hoe graag zou ik uw handen even streelen. Wees maar niet te zeer bezwaard. Alles zal wel terecht komen. Dit laat oom zelf u ook nog eens door mij berichten. Hij zei vandaag nog, dat er een wapenspreuk bestaat die luidt: „Zorg, maar zorg niet al te veel, 't gaat alles toch naar Gods beveel." En tegen deze spreuk, zoo besloot hij, zondigt u meer dan goed is. Ik heb echter niet, zooals u wellicht denkt, ingestemd met hem, ik heb veeleer gezegd: „hoeveel pijn iets doet weet alleen hij die er juist onder lijdt." Toen heeft hij mij een kus gegeven. Het is een engel van een man en ik kan er niet achter komen wie meer waard is, hij of zij.

Moge het jullie goed gaan. Uwe
Sophie.

Slot Adamsdorf, 19 Januari.

Vandaag, lieve mama, alleen maar een kaart. Eergisteren viel er sneeuw, ze ligt nu om het slot heen als een muur zoo hoog. Sinds gisterenmorgen vroeg is de hemel klaar en blauw, een prettige koude heerscht, het is goddelijk weer. Wij gaan nu binnenkort loopen en rijden tot aan de kom van het gebergte en dan in hoornsleden naar het dal. De dominee en een assessor uit de stad nemen ook deel aan den tocht. Ik verheug me er buitengewoon op.

Uw liefhebbende
Sophie.

Heinrichsbaude, 22 Januari.

Wederom slechts een kaart. Ditmaal met een prentje er op (Heinrichsbaude). Wij zijn namelijk hier boven en zullen er minstens tot morgen moeten blijven. En daaraan ben ik schuld. Ik miste, zoodra ik in de slee zat, en het naar benedensuizen een aanvang nam, den

den juisten weg en zou, reddeloos verloren, in den krater zijn gestort — die ze hier, daar hij vol water staat — „de kleine vijver" noemen — als niet een slee, die in de goede richting reed, en het gevaar zag, met opzet van opzij tegen mijn slede was gereden. Bij deze, ik mag wel zeggen, gelukkige botsing (want ik werd er door gered) werd ik er uit geslingerd, en ik moest, daar ik me een weinig bezeerd had en niet loopen kon, hierheen terug worden gedragen. Wij verwachten binnen enkele uren den dokter uit Krummhübel. Dat is het meest nabije groote dorp. Wees niet bezorgd. Ik laat me echter met sledevaarten niet meer in. Mijn redder was een jonge assessor (van adel) en reeds verloofd.

Als altijd

Uwe Sophie.

Slot Adamsdorf, 25 Januari.

Twee telegrammen van dien lieven oom zullen u omtrent mijn toestand gerustgesteld hebben. Van gevaar is geen sprake meer; breuk van mijn bovendijbeen, binnen vier, hoogstens zes weken kan ik weer dansen. De dokter is voortreffelijk en heel decent. Zoon van een wever hier uit de buurt (aanteekening voor Therese). Mijn redding, zooals ik u, meen ik, al schreef, dankte ik alleen aan den assessor, hij is natuurlijk reserve-luitenant en is van plan, als er oorlog komt, het te blijven ook. Aktes staan hem tegen, hetgeen de raadsheer, zijn chef, glimlachend bevestigde. Dat ik zoovele weken rustig liggen moet, zou me zeer hard vallen, ware het niet dat de dokter mij de vrije beweging van mijn armen had toegestaan. Tante liet dadelijk een stellage voor me oprichten, zoodat ik zonder moeite schrijven en teekenen kan. Ik maak daarvan rijkelijk gebruik en vervaardig schets na schets. En nu is het dan ook wel tijd, u, mijn goed oudje, te vertellen, van het nieuwe plan, waarop ik reeds eenige weken geleden, dade-

lijk na mijn komst hier, toespelingen maakte. Inplaats van met het schilderen van wapenborden, ben ik — hoor en verbaast u — belast met de beschildering van onze protestantsche kerk (het dorp heeft, als bijna overal hier, ook een katholieke kerk) en wel aldus: er zullen in al de dieper gelegen partijen, die rondom het kerkkoor loopen, op hout geschilderde, bijbelsche voorstellingen aangebracht worden; elk heeft zoowat de grootte van een toegeslagen speeltafel. Dit is wel een eenigszins wonderlijke maatopgaaf, wanneer ik bedenk dat het gaat om een kerk! Natuurlijk zal het niet iets geweldigs-artistieks worden, daar is voor gezorgd — maar iets slechts toch ook weer niet en, waar ik het meeste plezier in heb: ik zal de opgave op geheel nieuwe wijze trachten op te lossen. En wel zoo: „Jozef wordt verkocht naar Egypte", „Judith en Holofernes", „Simson en Delila", dergelijke voorstellingen denk ik te laten vervallen en daarvoor in de plaats te nemen scènes waarin het landschap de boventoon heeft. Mijn voorloopige bezigheid is dus in den Bijbel te zoeken naar onderwerpen met goede enscèneering en deze, als ik ze gevonden heb, in weinig streken neer te gooien, zoo goed als dat mij in mijn tegenwoordigen toestand afgaat.

Uit de lengte van dezen brief ziet u dat het mij, ondanks alles, zeer goed gaat. Manon zal dit misschien bestrijden en aanvoeren, dat men brieven voorloopig nog met de hand schrijft, en dus daaruit geen gevolgtrekkingen mogen worden gemaakt omtrent den welstand van een voet. Dat is echter onzin. Als je een zieke groote teen hebt, d.w.z. werkelijk ziek, dan kan je net zoo min schrijven als wanneer je duim ziek zou wezen.

Laat me uitvoerig vernemen hoe 't jullie gaat. Ook Friederike moet me schrijven. Dienstbodenbrieven zijn altijd zoo eenig, zoo heel anders dan van ontwikkelde menschen. De ontwikkelde menschen schrijven slechter, want minder natuurlijk, tenminste dikwijls. Het hart

blijft toch de hoofdzaak. Niet waar mijn goed oudje? Dat weet u het beste. Therese moet me de soiree bij de Bronsarts beschrijven, of er tableaux vivants opgevoerd waren en welke. Manon gaat me van de Bartensteins vertellen, van het bal, of ze heeft meegedanst en met wie! En wat voor toilet ze aan had. Manon verstaat de kunst om uit een beetje tulle en een rose lint het kostuum van een fee te tooveren. En nu, adieu. Tante wil nog enkele regels (misschien een ziekenbericht) hierbij voegen. Als altijd uw innig liefhebbende

Sophie.

HOOFDSTUK XI.

Gedurende de weken waarin deze briefwisseling tusschen Berlijn en Slot Adamsdorf gevoerd werd, was er ook een gaande tusschen Berlijn en Thorn. Leo begon met een kaart aan Manon, die, nadat ze was beschreven, wijselijk in een enveloppe werd gesloten.

Thorn, 8 Januari.

Sinds drie dagen ben ik weer hier. Copernicus staat nog. In het heele nest ruikt het naar visch in bier, wat overigens niet klopt, want ze koken hier de karpers met peperkoeken en hongaarschen wijn. In deze opzichten zijn we jullie vooruit. Weliswaar wordt er hier van dit alles een eenigszins buitensporig gebruik gemaakt. Wendelin wachtte me op aan het station, buitengewoon beminnelijk, doch ook genadig. Hij overdrijft het; 'n air van beschermheer, onvervalschte Generale Staf. En hij is het nog niet eens. Natuurlijk brengt-ie het zoover. Zooveel deugden kan de Staat zich niet laten ontgaan. Vergeef mij deze malices, maar als je je zoo miniem klein voelt, heb je niets als gemeenigheden om je voor je zelf en anderen staande te hou-

den. De worm kronkelt zich. Ik schrijf morgen weer, misschien vandaag nog, als het exerceeren met de recruten mij tenminste niet den levensadem beneemt. 't Is „dobry, dobry"*) en daartusschen „schaapskop".

Duizend groeten.

je Leo.

Op den rand van de kaart was nog een naschrift gekriebeld.

„Zoo juist komt er een uitnoodiging voor vanavond, besloten kring. Bij wie, hoef ik je wel niet te zeggen. Esther heb ik overigens vanmorgen vroeg aan het raam gezien. Zwierig, ja pompeus, wat me eenigszins beangstigde. Want ze is pas achttien. Waar moet dat heen ten slotte?"

Drie dagen na de ontvangst antwoordde Manon.

Berlijn, 12 Januari.

Lieve Leo. Dank voor je briefje, dat me veel plezier deed omdat het zoo heelemaal jij was. Je kaart, gelukkig in een couvert gestoken, kwam gelijk met een brief van Sophie. Nu kon je eerst goed het verschil zien. Sophie altijd — ik zou willen zeggen: palet in de hand, altijd kunstzinnig, altijd gevoelig en altijd dankbaar. Het laatste vooral kan men jou nooit verwijten. Je oudere broer (en je betere daarbij) maakt je het hof en je bespot hem. Ei, ei, in den geest der Poggenpuhls is dat stellig niet. De Poggenpuhls bezitten piëteit. Ik geloof dat jouw drang naar kleine spotternijen en onhebbelijkheden eigenlijk iets is dat je van buiten af aanvliegt, het is de invloed van je omgeving, of, liever gezegd, het is een gevolg van den toon dien je hoort in het huis van de pompeuse Esther. Ik ken dien toon ook van bij de familie Bartenstein, ofschoon deze zelf er niet aan deelnemen en verlegen worden als hij wordt aangeslagen. Dat dit gebeurt kunnen echter

*) dobry (Russisch) = goed zoo!

zelfs de Bartensteins niet verhinderen, want zij hebben, gegeven de eigenaardige samenstelling van het gezelschap bij hen, het spel nooit geheel in de hand. Om eens iets te noemen: de familieleden die iederen Zondag bij hen te vinden zijn, lijken als uit twee verschillende werelden te komen; de eene oom is zoo ongeveer dertig jaren lang in Londen of Parijs geweest, de andere dertig jaren lang in een of ander nest. En zooiets maakt verschil! Ik sprak van den invloed die de menschen met wie je omgaat op je hebben kunnen. Die invloed bestaat, zijn macht bespeur ik bij me zelf en als ik Therese aankijk, dan zie ik het als de proef op de som, hoe die invloed, van zoo'n heel anderen kant, zich ook hier weer manifesteert. Therese, al kon er 'n massa aan haar anders zijn, weet toch te allen tijde wat past, en dat dankt ze aan de atmosfeer van de Wilhelmstrasze waarin zij nu eenmaal verkeert. Ik weet niet in welke straat Esther woont (misschien ook in een Wilhelmstrasze), maar dit weet ik dat in de onze geen pompeusjes te vinden zijn. Hier moet ik mijn brief onderbreken. Er is zoo juist gebeld en uit het gesprek dat Friederike op de gang voert, heb ik geconstateerd dat Flora gekomen is en bij mama is binnengegaan. Ze zal me zeker komen uitnoodigen. Over het bovenstaand onderwerp spoedig meer. De heele toekomst, dit wordt me steeds duidelijker, draait om de vraag: Esther of Flora. Flora is goddank blond, zelfs hel-rosblond. Het beste!

Met de oude gevoelens,

je Manon.

Berlijn, 15 Januari.

Lieve Leo. Je hebt mijn tweeden brief, die den eersten moest aanvullen, niet eens afgewacht en me per omgaande geantwoord. Dat is heel vriendelijk, maar ook een beetje beangstigend en al was alleen de snelheid van je antwoord reeds in staat me bezorgd te maken, nog meer doen dit

enkele wendingen in je brief. Ik hoop toch maar niet dat de uitnoodiging van den achtsten, 's avonds, noodlottig voor je is geworden! Ik weet dat een donkere teint altijd gevaarlijk voor je is geweest. En Esther! Het is merkwaardig dat menige naam iets van een mystieke macht in zich bergt, een soort geestelijk fluidum, dat op raadselachtige manier doorwerkt. Pantser je, wees sterker dan Ahasverus (ik meen de koning der Perzen) die ook aan de macht van een Esther weerstand bood. Zoo juist heb ik je briefje nog eens doorgevlogen en weer kreeg ik den indruk alsof je je reeds had verloofd. Als het zoo is, dan weet ik heel goed dat de wereld daardoor niet te gronde gaan zal, maar met je carrière is het dan gedaan. Want in de provincie, en speciaal in jouw provincie, is het godsdienstige gevoel — of, zooals ze het bij de Bartensteins altijd uitdrukken het „confessioneele" (ze kiezen graag zulke zonderling-verdraaide uitdrukkingen) — van een veel eigenzinniger karakter en de ouders zouden een overgang naar het protestantisme eenvoudig weigeren. In dit geval zou je alleen maar voor den burgelijken ambtenaar kunnen trouwen, en, zoo verlicht als ik dan wezen mag, ik vind dat een vreeslijke gedachte. Zulk een stap zou niet alleen tengevolge hebben dat het leger je uitsloot, maar ook de „society" zou dat doen. Van dien tijd af aan zou je in de wereld rond moeten dwalen, overal vreemd, afgewezen, rusteloos. Daar zouden we dan den anderen Ahasverus hebben. Doe ons dat niet aan. Therese zou 't niet overleven.

Je Manon.

Lieve Leo! Gode zij dank. Nu kan nog alles goed worden Je kunt niet gelooven hoe opgelucht ik me voel, dat dit booze weder aan ons allen, en niet het minst aan jou zelf, voorbij is gegaan. Je lacht me uit over mijn bezorgdheid, je plaagt me en stelt me de vraag, wat dan, als het werkelijk eens zoo gebeurd was, wat voor verschil er zou geweest zijn tusschen de zoo streng-verboden Blumenthals

en de met zooveel aandrang aanbevolen Bartensteins? Ja, je voegt er aan toe, dat de Blumenthals sinds jaar en dag den titel van handelsraad voeren en zulk een approbatie van staatswege, waar de overheid toch overwegend christelijk mag heeten, is wel is waar niet de doop zelf, maar er toch heel na aan toe, en op die manier zou het huis Blumenthal het huis Bartenstein eigenlijk nog een pas vooruit zijn. Ach lieve Leo, dat klinkt heel aardig en als grap is het tot daar aan toe, maar in waarheid staat het toch heel anders. Bij de familie Bartenstein is de kroonprins op bezoek geweest. Bartenstein is consul-generaal van Roemenië, iets wat hooger staat dan handelsraad en bij de Bartensteins zijn Droysen en Mommsen geweest (ja, eens, kort voor zijn dood, ook Leopold von Ranke), en ze hebben in hun galerij meer dan één portret van Menzel, ik geloof een hofbal, ook en een schets van het kroningsfeest. Zeg, beste Leo, *wie* heeft dat? In een damescomité van de Magdalena-Stichting zit mevrouw Melanie, dat is de voornaam van mevrouw Bartenstein, sinds jaren; Dryander*) noemt haar bij elke denkbare gelegenheid met onderscheiding. En dan, Esther en Flora zèlf. Het is een verschil, het moet een verschil zijn. Ik bezweer je, overleg met je zelf — maar vóór alles — en dit is het wat ik je niet genoeg op het hart kan drukken — wieg je niet in de ijdele voorstelling, dat er hier angstig en verlangend op je gewacht wordt. De wenschen van de beide ouders, ook van Flora zelf, gaan ongetwijfeld uit naar den adel, maar dan toch naar uitgezochten adel, en als bijvoorbeeld bij mevrouw Bartenstein — die zich zeer goed bewust is van de voordeelige positie van haar huis — de beslissing zou liggen dan, dat weet ik stellig, zou ze het niet graag doen onder een Arnim of een Bülow. En bereken daarnaar nu eens de kansen van de Poggenpuhls! Ze zijn, ondanks Therese, nu niet bepaald over-

*) Dryander, bekend hofpredikant.

weldigend en je persoonlijke aantrekkelijkheid zou ten slotte veel meer den doorslag moeten geven dan de mate van onze historische beroemdheid. Niettegenstaande dat is ook die beroemdheid een factor waarmee men rekening moet houden, vooral ten opzichte van Flora, die, in tegenstelling met haar beide ouders, een uitgesproken neiging voor het romantische heeft, en die me eergisteren nog weer eens verzekerde dat ze laatst, toen ze in Potsdam de mutsen der grenadiers van het eerste garde-regiment gewaar werd, tranen in haar oogen voelde komen. Alles bij elkaar, Leo, je hebt er nog geen klare voorstelling van om wat en om hoeveel je hier zou werven, en dat het, ondanks mijn goede, ja ik mag wel zeggen, zeer intieme verhouding tot haar, toch nog moeite en inspanning genoeg zal kosten om de bruid huiswaarts te voeren. Wijs dus niet hoogmoedig, dat wat ik je nog zal voorslaan, af, het zou een lichtzinnigheid zijn, waar je goede verstand en je slechte financieele toestand je, naar ik meen, voor zal bewaren.

....Maar daar komt juist Flora,om me af te halen voor „shopping", ze kiest graag engelsche uitdrukkingen en ik moet hier afbreken, zonder je mijn plan: de geschiedenis der familie Poggenpuhls, hoor en verbaas je: door jou geschreven, nader te hebben ontvouwd. Alleen dit: Wendelin moest er het zijne aan doen en naderhand natuurlijk ook oom Eberhard. Overleg het eens met je zelf. Vóór alles echter: moed houden en zwijgen. Flora weet niets en vermoedt niets. Als altijd

je Manon.

Per omgaande antwoordde Leo

Thorn, 19 Januari.

Lieve Manon! Ik voel me als beschermd door je liefde en voorzorgen. Een voortreffelijk plan, ja zelfs een prachtig plan. Maar, maar.... En ach, dat „maar" doet me in tamelijk zwaarmoedige stemming antwoorden. Wendelin die het tenslotte toch zou moeten doen, wil niet. Hij

vindt het eenvoudig belachelijk. En waarom? Omdat naar zijn oprechte meening de glorie der Poggenpuhls eerst met Wendelin von Poggenpuhl begint en niet bij de kruistochten. Wat sinds een honderd jaar onder den Hochkirchenaar en den man van Sohrsche geschied is, beschouwt hij als zéér alledaagsch werk; in het front staan en hoera roepen heeft voor hem weinig beteekenis; hij is meer voor de strategische gedachte. In ieder geval denkt hij meer aan zichzelf dan aan de familie. Hij helpt mij weliswaar geregeld en is in vele opzichten een prachtexemplaar, maar het moet altijd iets wezen dat hem tegelijkertijd in aller oogen tot voordeel en eer strekt; als het hem mocht toeschijnen, dat hij persoonlijk met iets zijn superieuren aanstoot zou kunnen geven of dat het hem in een bedenkelijk daglicht zou kunnen plaatsen, dan is het uit met alle familiegevoel en met alle bereidwilligheid. Hij heet Poggenpuhl, maar hij is er geen, of dan toch erg op zijn manier, die van de onze erg veel verschilt. Hierover echter geen woord tegen mama; die is in staat het hem zelf te schrijven en dan ben ik er bij. Ik ben buitendien toch altijd al de kluts kwijt als hij bij mij de kamer in treedt. Hij heeft zoo'n verdomd superieuren glimlach, en ik moet me altijd klein maken. In het algemeen — en dat is het fatale van heel deze carrière, moet je je altijd klein maken. Maar, laten we, in plaats van deze bekentenissen, liever terugkeeren tot de hoofdzaak, tot de te schrijven roembrochure. Wendelin, zooals gezegd, wil het niet en ik zelf kan het niet, kan het niet ook al gold het de koningin van Madagaskar te veroveren. Ach, Manon! „voorbij Madagaskar, ver in het Oosten zie ik het morgenrood glanzen...." Ja, daarheen moet ik gaan, daarmee eindigt het, daarmee móet het wel eindigen! Want ik zal Flora nooit „de mijne noemen" (zoo heet dat) als de familiegeschiedenis gedecideerd geschreven moet worden. Daarenboven, en dit is wel het ergst en tegelijk het beschamendst, bovendien heb ik den hartstocht van Esther

voor mij sterk overschat. Of wellicht is er plots een rivaal, een bevoorrecht mededinger op komen dagen. In dit geval zou ik Esther moeten haten. En om je niets te verbergen, ach Manon, ook van den Quitzow-avond, die zoo schitterend eindigde, is sinds een week zoo goed als niets meer over. Treurig bestaan en buiten dooiweer. Ik zou den monoloog uit Hamlet kunnen deklameeren, maar ik kies het kortere „nimf, bidt voor mij". Het zal wel verkeerd aangehaald zijn, de meeste citaten zijn verkeerd.

Je Leo.

HOOFDSTUK XII.

De correspondentie tusschen de twee jongsten zette zich tot in Februari voort, tot ergernis van Therese, die soms wel eens een van Leo's brieven las en er dan telkens weer over klaagde dat het zelfbewustzijn van een Poggenpuhl zóó op dwaalsporen kon raken. Hiervan schreef zij Manon de grootste schuld toe. „Naar mijn inzien," zoo heette het als dit thema ter sprake kwam, „is heel deze briefwisseling totaal overbodig, maar als ze toch bepaald moet plaats hebben, dan zou ik wel willen dat er iets anders in kwam te staan. Je zult hem nog heelemaal naar je toe trekken, mee in de mondaine sfeer waarin jij je ongelukkig-genoeg steeds meer thuis gaat voelen. Je wilt niet inzien dat de wereld, die jij lichtvaardig en hoogmoedig, en alleen om te spotten, als de „Christelijk-germaansche" betitelt, dat die wereld méér beteekent dan een half dozijn Gersons, want zooveel zullen het er allengs wel zijn. Het komt op het innerlijke leven aan, niet op het uiterlijke. Appelen met een mooie schil zijn meestal wormstekig".

„En de grauwe renetten blijven de heele winter liggen."

Therese schokte de schouders en brak het gesprek af — ze gaf zich ook de moeite niet meer er op terug te komen, te

minder daar, hetgeen mama in deze kwestie nog kalmeerend had doen opmerken, inderdaad spoedig in vervulling zou gaan. „Laat die twee toch," zoo ongeveer waren de woorden van de majoorsweduwe, „je moest Leo toch kennen en weten hoe weinig zoo iets bij hem om het lijf heeft. Vandaag wil-ie dit en morgen dat. Eer we drie weken verder zijn, houdt de schrijverij tusschen hen van zelf op." En zoo geschiedde het. Leo sloot zich, nog vóór Januari om was, aan bij een katholiek geestelijke, die gestrengheid van dogma's met het kaartspel en fideliteit op gelukkige wijze wist te vereenigen, en deze nieuwe vriendschap werd alras noodlottig voor de verdere ontwikkeling van het Esther- en Floravraagstuk. Het stierf spoedig weg.

Ja, de briefwisseling met Thorn liep snel af, maar die tusschen Manon en Sophie hield stand en er ging geen week voorbij of er kwam een brief uit Adamsdorf — meest gelijktijdig met een zorgvuldig ingepakte kist, welker verschijning Friederike, als ze hem opende, iederen keer met dezelfde redevoering verwelkomde: „Weer versche eiers en allemaal in strooi gepakt. Nou, dàt vind ik nog 'es wat, Mevrouw. Want ten eerste krijg je geen versche meer, zelfs al staat het er op, en dan zijn eiers toch altijd nog ies beterders as wat zoo pas geslacht is. Eend gaat nog, omdat eend vet is, maar bij de kippen begint het al, en als je aan 't kalf toe bent.... daar is altoos een bijsmaakje aan. En 'k zal er maar meteen eentje koken mevrouw, u moet u eiges toch ook ereis wat gunnen. U hebt wel is waar uw ulevellen, maar dat geeft geen kracht, dat is maar voor de hoest."

Sophie's brieven hielden zich, met den tijd meegaande, eerst met haar vooruitgaande genezing bezig, en, toen die er ten slotte was, hoofdzakelijk met haar picturale aangelegenheden. Het was altijd een genoegen deze brieven te lezen; enkele ervan nam Manon zelfs mee naar de Bartensteins, om ze daar ten beste te geven, maar gewoonlijk alleen dàn wanneer de oude heer er bij was, want die hoorde zoo

iets graag, terwijl de dames eigenlijk meer uit vriendelijkheid luisterden. Flora (misschien omdat ze vanwege het bestaande plan om een reis naar Olympia te maken, nieuwgrieksch leerde) had een neiging om alles „onbeduidend" te vinden en Manon, hoe dol ze ook was op haar vriendin, besloot toch met haar mededeelingen wat terughoudender te worden.

In een van deze brieven heette het: „Ik ben nu aan den zondvloed bezig, die toch ook, als men het zoo noemen wil, tot de landschapscènes behoort. Water is toch ook gebied en gebied is landschap. En hoe denkt u nu wel dat mijn zondvloed er uit ziet? Geheel anders als anders, iets, wat ik, zonder onbescheiden te zijn, wel durf zeggen, daar het denkbeeld niet van mij, maar van oom Eberhard afkomstig is. En eigenlijk ook weer niet van hem, zooals jullie dadelijk zult hooren. Toen ik het namelijk de vorige week, bij de thee, ter sprake bracht, dat ik aan den zondvloed toe was, zei oom: „En Fietje, hoè denk je je dat eigenlijk in? Of, wacht 'es, ik wil het niet weten, ik wil je liever dadelijk zeggen hoe *ik* het me denk en hoe ik het me wensch. Toen ik nog in Berlijn officier was bij de Alexander-grenadieren bezocht ik eens een dorpskerk in de buurt, waar veel schilderijen waren; ook een zondvloed was er bij. En uit de zondvloed stak niet alleen de berg Ararat met de ark omhoog, zooals gewoonlijk; nee, naast de berg Ararat, en dicht er bij, bevond zich nog een tweede berg, en op die tweede berg stond een kerk. Deze kerk was precies het kleine Brandenburgsche dorpskerkje met zijn lantaarntoren, en zelfs zijn bliksemafleider, waarin wij ons op dat oogenblik bevonden. En dat heeft toentertijd zulk een groote indruk op me gemaakt, dat ik je zou willen vragen het óók zoo in te willen richten dat er twéé bergkruinen verrijzen, op de tweede komt dan de kerk van Adamsdorf te staan. De protestantsche, wel te verstaan. Als de katholieken zich er aan ergeren, kunnen zij hun kerk ook laten uitschilderen. Ik hoor bij Luther en de zuivere leer. Daarin, geloof ik, ben ik een echte Poggen-

puhl." Ik schrok eerst, toen oom zoo sprak, want ik had 't me alles anders gedacht, maar daar er toch geen ontkomen aan was, gaf ik me gewonnen. En nu het bijna klaar is, ben ik heelemaal door het denkbeeld ingepalmd. Hoe kinderlijk het me in den beginne voorkwam, en ook nu nog wel, het heeft tegelijkertijd een diepe beteekenis; toen de oude zondige wereld ten onderging en de nieuwe, betere wereld opgebouwd werd, was het eerste dat in die nieuwe verscheen (want de dieren waren nog van de oude wereld) deze kerk, die kleine Brandenburgsche kerk, en dus nu óók die van Adamsdorf. Het is of God ze dadelijk daar had neergezet. Natuurlijk kan een mensch hierover lachen, maar hij kan er zich ook over verheugen. En u, lieve moeder, die, God zij dank, uit een vroom predikantengeslacht stamt — u zult het mooi vinden en er oom Eberhard des te liever om hebben. Hij is werkelijk een buitengewone kerel. Dit wat het denkbeeld van de schildering betreft. Maar nu zult u zich toch afvragen, waarvandaan ik, die de zee nooit gezien heb, me er een voorstelling van heb weten te maken, die ik immers voor mijn zondvloed noodig had. Luister. Misschien herinnert u zich nog den tocht die wij vorigen herfst met de familie Bartenstein gemaakt hebben, allemaal derde klas, wat de Bartensteins toen erg amuseerde. Derde klasse met den ceintuurbaan tot aan het station Stralau. En toen we daar in de hoogte uit den trein kwamen gestapt, hoog was het als de berg Ararat, lag daar het Rummelsburgermeer met de Spree als één geweldig wateroppervlak. Dit panorama heb ik voor mijn schilderij benut. Het station is de berg Ararat, het Rummelsburgermeer is de zondvloed. Van stormachtige beweging in het water meende ik gevoegelijk te kunnen afzien, daar ik toch om zoo te zeggen de slotacte van den zondvloed heb uitgebeeld."

Brieven met dergelijken inhoud kwamen dikwijls, onder anderen één waarin Sophie den ondergang van Sodom

en Gomorrha beschreef en die den bijzonderen bijval oogstte van den ouden heer Bartenstein.

„Dat is een waarschuwing", op deze wijze had hij zich tegenover Manon geuit — zonder overigens aan te geven wien hij daardoor wenschte gewaarschuwd te zien.

Fietje voelde zich intusschen steeds beter thuis op Adamsdorf en hoe langer ze bij haar oom en tante bleef, met des te meer animo wijdde zij zich, naast haar schilderwerk, aan de huiselijke aangelegenheden van het slot en steeds meer voelde zij zich tot het karakter van de vrouw des huizes aangetrokken. Gesprekken die zij, wanneer zij te zamen om de groote parkweide wandelden, met haar tante voerde, vertelde ze, als het zoo uitkwam, heel uitvoerig aan haar moeder over. Eenmaal schreef ze: „Wij hebben gisteren wederom onze wandeling rondom de groote weide gemaakt, waar, in het midden, een omheinde plek is voor enkele jonge reeën, verrukkelijke beesten, die ik ook nog in mijn werk hoop toe te passen. Toen, op eenmaal, ik weet niet meer in welk verband, zei tante: „Ik denk dat je zuster Therese wel wat erg slecht over mij te spreken geweest zal zijn en zich misschien bij jullie over mij beklaagd zal hebben omdat ik toentertijd, in Pyrmont, geen lust voelde me aan de Prinses von Wied te laten voorstellen, iets waar zij voortdurend op aandrong en toen er corso werd gehouden, kon ik niet mee in de stoet rijden en nog minder het tuig van de paarden met guirlandes van rozen laten versieren. Het paste me niet en ik heb haar dit ook ronduit gezegd. Therese, zooals dat zoo dikwijls gebeurt, heeft een verkeerde voorstelling van de staat van mijn vermogen, die ééns schitterend was, doch het nu niet meer is. Ik sta er op, deze zaken, die tamelijk ingewikkeld zijn, eens op te helderen. Ik ben van een eenvoudige, burgerlijke familie, die klein en arm begonnen is en later tot rijkdom kwam. Toen trouwde mijn eerste man mij, hij bezat toentertijd niets, hij kocht het slot Adamsdorf, dezelfde bezitting die vroeger al, toen

zij ophield klooster te wezen, aan zijn familie behoord had en daarna weer verloren ging. Hij was een volmaakt kavalier en ons huwelijk was zeer gelukkig, maar intusschen wisselden de rollen, wat het vermogen aangaat, spoedig om. Mijn geld ging namelijk verloren en wij hadden Adamsdorf weer moeten opgeven, had niet mijn man door een sterfgeval heel onverwacht een tamelijk aanzienlijk vermogen geërfd. Dat heeft gemaakt dat we op deze plek konden blijven. Maar alles wat we bezitten is daardoor wederom van de Leysewitzers geworden, en dat moet het ook blijven, iets wat je oom van den beginne af geweten heeft — en goed vond. Ik heb het zeldzame geluk gekend, in twee huwelijken twee even uitnemende mannen naast me te zien. Alles heeft zich voor mij ten goede geschikt, maar deze gelukkige wending der omstandigheden mag ik toch nooit vergeten en ik moet er naar leven. Het is aldus gelegen: van al wat je hier ziet, hebben wij het vruchtgebruik; het slot, het goed en het vermogen, alles valt terug, en omdat dit zoo is heb ik huishouden geleerd. En jij, jij bent een goed en verstandig kind, je kunt me in alles volgen. Therese hoorde, als ik toespelingen in deze geest maakte, maar met een half oor toe, en wou er niet veel van gelooven. Dat is altijd zoo. Wat iemand niet aanstaat dat gelooft hij niet graag."

„Dit is het, lieve moeder, wat tante mij mededeelde. Het zal heel goed wezen als Therese dat eens hoort. Maar laat, in uw antwoorden, dit vraag ik uitdrukkelijk, niets blijken van al deze dingen, ook al zijn ze mij waarschijnlijk meegedeeld opdat u ze te weten zou komen. Ik heb de gewoonte uw brieven en die van de zusters bij het ontbijt voor te lezen, en een antwoord, dat op deze mededelingen zou slaan, ware in staat mij in groote verlegenheid te brengen."

„Overigens heb ik in vele weken niets van de broers gehoord. Van Wendelin valt dat niet zoo op, die schreef altijd alleen maar uit plicht. Doch Leo? Soms maak

ik mij wel bezorgd en denk zoo nu en dan, dat zijn volgende brief misschien uit Kameroen of Namaqualand zal komen. Vóór dat zijn omstandigheden tot orde zijn gekomen, komt hij niet tot rust. Maar waar vandaan moet deze ordening komen?"

Het was eind Mei toen Sophie dezen brief schreef en zij vermeed wijselijk het daarin behandelde thema nog eens aan te roeren. Het was haar genoeg, dat haar brief zijn werking had verricht en dat het onrechtvaardig vitten van de zuster hierdoor plaats zou maken voor een rechtvaardiger beoordeeling. Het stille leven op Slot Adamsdorf ging intusschen zijn gang en onderging slechts eenige verandering, toen de volle zomer was aangebroken en tante, een hartstochtelijke Silezische, er op aandrong eens in de week een tocht in de bergen te ondernemen. Afwisselend reden zij tot Schreiberhau of Hermsdorf, of wel tot Krummhübel, om vanaf deze punten te voet hooger het gebergte in te gaan. Naar de kerk Wang of den „middagssteen" of zelfs tot aan de sneeuwgrot.

Sophie schetste hier en daar een ensceneering voor haar oud-testamentische schilderijen en zeide daarbij: dit is het graf van Abraham, dat is de berg Sinaï, dat is de beek van Kedron. Haar grootste vermaak was echter, om, op den terugweg, daar waar zij het rijtuig hadden gestald, nog wat te gaan zitten en het doen en laten van de Berlijners, die met vacantie buiten waren, te bestudeeren. Dat gaf immer stof tot vroolijkheid bij den terugweg en oom Eberhard werd niet moede te beweren: „Tja, die Berlijners — je mag ze haten of van ze houden, amusant zijn ze, en het is, als je naar ze kijkt, soms precies of je een tooneelvoorstelling ziet. Eigenlijk is het ook werkelijk zoo iets, want ze kijken altijd om zich heen of ze niet een publiek hebben, waarvoor het de moeite waard is het gordijn op te halen."

Aan de schilderingen voor de kerk werd heel den zomer

vlijtig verder gewerkt. Einde Augustus was Sophie al bij Saul in het ravijn (het ravijn daarvoor had ze bij de Kräberrotsen ontdekt) en Saul zelf was half oom Eberhard, half de kroegbaas, die een vollen baard droeg en een boozen blik had. David echter was de assessor. Oom Eberhard verheugde zich hartelijk over de vorderingen van den arbeid en verzekerde iederen dag, dat hij nooit geloofd zou hebben dat een mensch van iets dergelijks zóóveel plezier kon beleven. Hij begaf zich dan in welgemeende uiteenzettingen over het kunstenaarsleven in het algemeen en nam alles terug wat hij in vroeger jaren daarover beweerd had. „Een mensch mag er om lachen — maar het blijft toch altijd een kleine schepping. En scheppen geeft vreugde — tenminste, ik kan me niet indenken, dat God de wereld uit verdrietelijkheid zou hebben geschapen."

„Menigeen ziet er toch zoo uit, oom."

„Ja, Fietje, daar heb je gelijk in. Menigeen ziet er zoo uit. Maar wát komt al niet voor in de wereld, en het op zichzelf staande feit bewijst niets. Dat is een fatale trek bij de menschen tegenwoordig, dat ze het uitzonderingsgeval voor regel nemen. En als ze daar nu ten minste iets moois voor uitzochten. Maar nee, iets echt leelijks moet het wezen — dat was weliswaar voor dertig jaren ook al niet veel beter. Ik heb het nog beleefd dat die apenhistorie op kwam, dat een of andere orang-oetang onze grootvader moest wezen. Je had moeten zien hoe blij de menschen allemaal waren. Toen we nog van God afstamden, was het eigenlijk niets gedaan met ons, maar toen dat van de apen mode werd, toen dansten de menschen als voor de arke des verbonds."

Het was juist op den tweeden September dat oom Eberhard en Sophie dit gesprek voerden, boven, in het zoldervertrek dat voor Sophie tot atelier was ingericht. Een uur later reed oom Eberhard naar Hirschberg waar den „dag van Sedan", als gebruikelijk, feestelijk zou worden gevierd. Natuurlijk ook door een rede op keizer Wilhelm.

Deze rede — iets wat niet minder vanzelfsprekend is — moest door den ouden generaal von Poggenpuhl worden gehouden en het was hem daarbij minder aangenaam te moede dan bij St. Privat in het allerhachelijkste oogenblik. Anders wanneer hij dezen schoonen tocht door het dal maakte, lachten de velden met hun zegenrijke vrucht hem toe, maar vandaag zag hij niet hoe het met de haver stond, hij zag in 't geheel niets; hij repeteerde aan één stuk door en zei tot zichzelf in groeiende onrust: „Nu is 't één uur. Nog drie uur, dan begint mijn leven weer en komt misschien ook mijn eetlust weerom. Tot zoo laat is het hommeles met me." Hij had hoofdpijn, een zacht kloppen aan beide slapen, dat, bij de telkens terugkeerende vraag: „als ik nu eens steken blijf?" natuurlijk nog erger werd. Ten laatste echter verontrustte hem dit niet langer; hij scheen zich er bij neer te leggen. „En als ik nu werkelijk eens bleef steken, wat is het dan per slot nog? In mijn tijd kon niemand een redevoering houden en de verstandigen weten dat ook wel. Bovendien ken ik de inleiding heelemaal van buiten, en als ik merk dat ik in de war begin te raken, dan zeg ik alleen maar: „....En ik zou u willen vragen, u allen, die hier verzameld zijt, zijn wij Pruisen? Ik ben van uw antwoord zeker. En in dezen zin stel ik u voor....". En dan het: „hoog."

Dit alles gaf hem zijn houding eenigszins terug, hij behield echter een zekere koortsachtigheid, en die duurde nog voort, ook toen het verschrikkelijke oogenblik voorbij was. Misschien lag het aan het feit dat hij, direkt na zijn „hoog", een groot glas straffen Hongaarschen wijn door zijn keelgat had gegooid. Na de koffie overviel hem een duizeling. Die ging echter voorbij en in de allerbeste stemming was het dat hij ten slotte afscheid nam.

De sterren fonkelden, het was al herfstig-koel en hij huiverde. „Zeg, Johan, heb je niet een deken?"

„Neen generaal; maar ik zal mijn jas uittrekken."

Doch daar had hij buiten den waard gerekend. „Onzin,

een mensch zijn jas van zijn lijf trekken, ìk, een Poggenpuhl." En in zulke termen sprak hij nog een poosje voort.

Het was één uur toen hij de dorpsstraat inreed. In het slot was nog een oude bediende op, ook Sophie. Die zag al in de vestibule hoe veranderd hij er uit zag. „Oom, u bent zoo koud, zal ik nog thee voor u zetten of een grokje?"

„Onzin. Generaal Poggenpuhl...."

Het klonk zoo wonderlijk en Johann zei tot Sophie: „God juffrouw, zoo praat-ie maar aldoor. Ik geloof dat-ie erg ziek is."

Hij wás heel ziek. Dokter Nitsche die den volgenden morgen vroeg geroepen werd, zei tegen tante: „Mevrouw, wij moeten natte doeken ophangen, getemperd licht maken en hem volkomen rust geven." Tot Sophie echter zeide hij: „'t Is typhus."

„Kan hij weer...."

Hij haalde de schouders op.

HOOFDSTUK XIII.

De vrees werd spoedig bewaarheid. Sophie die, ondanks den tegenstand van den dokter, de verpleging op zich nam, schreef iederen avond een kaart naar huis, waarin zij — al was het maar ter wille van tante die deze regels wellicht zou lezen — altijd begon met den nadruk er op leggen: „dat er geen gevaar was." Gevaar was er echter maar al te zeer, en den zevenden dag na het begin van de ziekte, kwam er bij de moeder een brief die luidde:

„Vanmiddag is oom Eberhard gestorven; gedurende den nacht verkeerde hij nog in groote onrust, dan verviel hij, in den loop van den morgen, in een apathischen toestand en kort voor twaalven is hij ingeslapen. Van den beginne af was er weinig hoop, minder dan ik tegenover u dorst uitspreken. Ik heb veel in hem verloren, maar

niet ik alleen; wij zullen hem allen zeer missen. Wendelin wellicht uitgezonderd, die ook zóó zijn weg wel vindt. Doch het vele dat deze dagen mij hebben doen beleven, verhaal ik u mondeling uitvoeriger. Ik verheug me er op allen weer te zien, vooral mijn lief goed moedertje. Want dat jullie komen beschouw ik als vaststaand. Tante wenscht het dringend en ik geloof dat wij haar wenschen moeten eerbiedigen. Ten eerste omdat het verstandig is dit te doen en dan omdat zij het zoo zeer verdient. Het ingeslotene verzocht zij u vriendelijk van haar te willen aannemen, zij hoopt dat het toereikend zal zijn om de reis en de overige kosten te bestrijden. Wat ìk noodig heb komt uit Breslau. Jullie doet het beste met overmorgenavond te vertrekken, dan zijn jullie den twaalfden 's morgens heel vroeg hier. In het middaguur zal de begrafenis plaats hebben.

Uwe Sophie.

De gevoelens, welke de drie dames bestormden, toen Manon dezen brief voorgelezen had, waren stellig niet gering, doch zij bewogen zich in zeer verschillende richtingen. De moeder gaf zich geheel aan haar oprechte droefenis over, en deze zou nog zuiverder geweest zijn, als er zich geen bange toekomstzorgen mee hadden vermengd. Manon, ondanks de vereering en liefde welke zij voor oom koesterde, onderging het als iets zeer droevigs, dat zij een soiree bij de Bartensteins, die voor den twaalfden was aangekondigd, niet zou kunnen bijwonen, terwijl Therese door slechts één voorstelling werd beheerscht: de gedachte aan de begrafenis die haar een staatsgebeurtenis van gewicht leek te zijn. Ze zag zichzelf niet alleen al in de voorste rij der rouwenden, doch zij beleefde reeds volledig het hooggestemde gevoel, dat haar werd verschaft, nu de vertegenwoordiging van de familie Poggenpuhl — de beide oude dames telden, als aangetrouwd, nauwelijks mede —, geheel en al bij haar berustte.

Aan dit hooggestemde gevoel werd weliswaar door het in den brief gesloten biljet van duizend mark voor een moment afbreuk gedaan, maar haar bevoorrechte positie trad, van een andere zijde bezien, toch weer zoo klaar aan den dag, dat de bedruktheid snel verdween, vooral omdat men het er over eens geworden was, dat Therese naar de stad zou gaan om daar voor de rouwgarderobe te zorgen. Naast de begrafenis zelf kwam dit bezoek aan een magazijn voor rouwkleeren hun allen als het meest gewichtige oogenblik voor, en de houding waarmede de oudste zuster zich daartoe gereedmaakte, had zoo iets uitgesproken-gedistingeerds, dat zelfs Manon er door getroffen werd en zich tot een soort van huldiging liet verleiden.

Dit gevoel maakte spoedig plaats voor een tegenovergestelde gewaarwording, toen Therese van haar tocht terugkeerde. De kleeren, aldus vertelde zij, zouden morgen vroeg geleverd worden, kleine veranderingen zouden gemakkelijk kunnen worden bewerkstelligd; al het andere had ze dadelijk kunnen krijgen en in een kartonnen doos meegebracht. Het waren de kriphoeden, de lange, zwarte sluiers en de drie rouwkapjes die laag over het voorhoofd vielen.

„Ga je van het idee uit," zei Manon, „dat we deze kapjes inderdaad zouden dragen?"

„Een wonderlijke vraag."

„Dus dat beteekent: ja?"

Therese knikte.

„Nu, dan veroorloof ik me je te zeggen, dat ik mij daarvan onthouden zal."

„Dat zal je niet. Op zulke dagen moet je tenminste bedenken, wàt je aan je naam verschuldigd bent."

„Ik weet wat ik mijn naam verschuldigd ben."

„En dat is?"

„Als het mogelijk is, niet in het belachelijke te vervallen."

„Hetgeen in jouw oogen bestaat in....."

„Ons à tout prix als koningin-weduwen te willen aanstellen. Wij zijn eenvoudig de nichtjes van een oude generaal."

„Van generaal von Poggenpuhl. Ik houd me tenminste aan de oude, goede traditie."

„Maar niet aan die van de goede smaak."

Zij werden hoe langer hoe opgewondener; ten slotte moest mama beslissen. Zij wees dezen plicht echter af. „Ik heb niet genoeg verstand van zulke dingen, ik weet niet of het zoo hoort, dan wel of het overdadig is. Ik vind dat we de doozen maar met ons mee moesten nemen en ons houden aan de meening van tante."

Dit plan vond instemming, en toen, den volgenden morgen, de als „aangegoten" kleeren verschenen, werd, voor den langen, smallen spiegel, waarin zij zich monsterden en zij elkander van hun alleszins bevredigend aspect overtuigden, de zusterlijke vrede opnieuw bezegeld.

„Het was toch een schat van een man," zei Manon.

„Dat was-t-ie. Zijn nagedachtenis zij gezegend. Uit mijn hart zal zijn beeld nooit verdwijnen."

Om tien uur vertrok de nachttrein van het station Friedrichstrasze. Voor negenen stond de familie, volledig in reistoilet gestoken, reeds klaar; Manon, die er heel goed uitzag, had slechts aarzelend afstand kunnen doen van een kijker, die toevallig bij de hand lag. Zij zeide echter tot zichzelf dat het stijlloos zijn zou, (stijlloos was een lievelingsuitdrukking van Flora) en toen zij dit verlossend woord gevonden had, viel het haar lichter er afstand van te doen. Friederike was ook in de voorkamer om te helpen als de mantels aangetrokken moesten worden; het was echter nog veel te vroeg en ze wisten niet goed raad met hun tijd. Deze gelegenheid werd door de majoorsweduwe benut om nog eens zeer nadrukkelijk een kleine toespraak te houden.

„Ik kan je alleen maar zeggen, Friederike, wees voorzichtig en denk aan wat er allemaal gebeuren kan. Gisteren nog stond er weer zoo iets...."

„Ik weet het, mevrouw. Maar ik ben toch geen kind meer."

„En als er gebeld wordt, doe dan niet ineens open, schuif eerst liever een voetenbankje er voor, dan kan je door het bovenraampje zien wie er buiten staat."

„Ja, mevrouw."

„En àls je open doet, hou dan altijd de ketting er voor, en kijk door een kiertje. Pas is er nog weer een weduwe vermoord; als je ineens alles open doet, kan jou zoo iets ook overkomen; of anders strooien ze je snuif in je oogen, of ze stoppen je een prop in je mond, dan kun je niet eens schreeuwen."

„Gut, mevrouw, zulke lui weten wel waar ze wezen moeten, die komen niet hier."

„Zeg dat niet. Die denken ook, wie 't kleine niet eert, is het groote niet weerd. 't Is beter te voorkomen dan te genezen."

Friederike beloofde alles en toen werd er opgebroken.

Een huurrijtuig — de portiersvrouw had zich laten vinden om er een van den hoek te gaan halen — hield reeds stil voor de deur en na een herhaald afscheid van Friederike ging het de richting van de Potsdamerstrasze uit.

's Morgens even na vijven kwam de trein in Schmiedeberg aan, vandaar uit was het nog een klein uur naar Adamsdorf. Johan wachtte met een open rijtuig aan het station; de groote koffer kwam voorin te staan, de majoorsweduwe zat achterin, Therese naast haar; Manon daarentegen reed achteruit en vermeide zich in den aanblik van het landschap. De zon was nog niet op, de bergen rondom hadden reeds een rooden gloed, er ging een frisch windje. 't Beloofde alles een mooien herfstdag. Ook Therese kwam onder den indruk en toen de lijnen der bergen aldoor scherper en klaarder zich afteekenden, wees ze er op en zei, terwijl ze van haar plaats opstond:

„Dat is dus het reuzengebergte?"

Johan, tot wien zij deze vraag richtte, begreep de woorden niet zoo precies en hij zei daarom maar: „Ja, links, dat is de koppe."

„De schneekoppe?"

„Ja, de koppe."

Het amuseerde Manon dat de koetsier op het beschaafde duitsch van haar zuster niet erg inging, terwijl Therese, zelf weer eens behagelijk voortspon aan haar lievelingsthema: de beperktheid van het volksbegrip.

Het was precies zes uur toen het rijtuig voor het slot Adamsdorf stil hield. Een bediende hielp de dames uitstappen en dadelijk achter hen verscheen Sophie, die zichtbaar verheugd was hen alle drie weer te zien, Therese niet uitgesloten, ofschoon deze een weinig teruggetrokken deed. Zij vond namelijk de ontvangst anders dan ze verwacht had, ze miste er tante bij. „Waar is tante?" vroeg ze, „toch niet ziek?"

„Nee, ziek is ze niet," antwoordde Sophie die dadelijk zag wat er in Therese's ziel omging. „De laatste dagen waren heel zwaar voor haar. Daarom wil ze uitrusten, zoolang als het eenigszins kan. Ze heeft me verzocht haar bij jullie te verontschuldigen."

„Arme familie," zei Therese met halfluide stem voor zich heen.

Daarna bestegen zij de breede trap tot aan de eerste verdieping, waar twee logeerkamers ingericht waren, één groote en een kleinere, naast elkaar, de tusschendeur open, alleen maar door een zware portière gescheiden. In de grootere kamer zou mama met Manon slapen, in de kleinere Therese. De onderscheiding welke hierin was gelegen, verzoende haar weer half en half.

„En nu kunnen jullie," zei Sophie, „nog een volle twee uur uitrusten. Of zal ik maar dadelijk een ontbijt boven laten brengen, dat jullie dan daarna wat in het park gaat wandelen tot tante komt? 't Is 's morgens het mooist."

Manon en mama schenen werkelijk te aarzelen, vooral de eerste die zich van „morgenwandelingen in het park"

een buitengewone voorstelling maakte. Therese echter vond het niet geraden deze dingen zoo zeer te onderstrepen en te doen alsof ze iets dergelijks nog nooit gezien hadden; de landgoederen in Pommeren, die ze kende, hadden ten slotte toch ook hun parken en daarom zeide ze, dat het wel het beste zou zijn als zij het voorbeeld van tante volgden, teneinde voor al datgene wat de dag nog brengen zou, zooveel mogelijk krachten te verzamelen.

HOOFDSTUK XIV.

Om half negen verschenen de dames beneden in de groote hal, waar een vuur brandde ofschoon de lucht buiten bijna zomersch was. Tante begroette de familieleden met groote hartelijkheid en tegelijk met zulk een vormelijke ingetogenheid, dat Therese zich eenigszins verwonderde. Toentertijd, in Pyrmont, had deze tante een tamelijk burgerlijken indruk op haar gemaakt, daaruit waren vele kleine meeningsverschillen en harre-warrerijtjes ontstaan en nu leek zij haar zoo geheel anders. Was het 't gevoel, hier, in Adamsdorf, op eigen grond te staan, of was het eenvoudig de smart die haar gelouterd had? Zij besloot dat het de smart zijn moest.

Niet lang konden zij aan het ontbijt te zamen zijn, nog maar weinige uren restten tot aan de begrafenis en de adel uit de buurt zou waarschijnlijk nog heel wat vroeger verschijnen. Mama vroeg of ze haar zwager nog een keer mocht zien, maar dat werd afgewezen — de kist was reeds gesloten. Manon en Therese uitten hierover hun spijt, maar eigenlijk waren ze blij en vonden troost bij de gedachte: „Wij behouden hem, zóó, op een prettiger wijze in onze herinnering."

Reeds om tien uur stond het plein voor het slot vol menschen uit het dorp. De ouderen, de mannen zoowel als de vrouwen, waren ernstig en ontroerd, want ze hadden

van den generaal gehouden en hem zeer vereerd; het jonge volkje echter verkeerde min of meer in een kermisstemming en fluisterden giechelend met elkaar en over zeer aardsche zaken. Om elf uur kwamen de equipages, een half uur later de beide geestelijken uit het dorp (ook de katholieke) en om twaalf uur zette de stoet zich onder gezang in beweging, tot zij in de kerk waren aangekomen. Hier sprak de geestelijke; na hem, zuiver als vriend, ook de oude katholieke pastoor, die slechts uiting wilde geven aan het gevoel van dankbaarheid waartoe de schoone rechtvaardigheid, welke den vereerden doode in hooge mate had gekenmerkt, hem bezielde. Daarna volgde de zegening en de kist zonk neder in de familiegrafkelder. Therese onderging het als iets smartelijks, dat een Poggenpuhl gedoemd was te midden van de dooden eener vreemde familie te liggen, en hare houding, die door den grooten ernst ervan, opviel, gaf aan dit gevoel uitdrukking. Sommigen konden het billijken, anderen echter — Sileziërs van adel — vonden het een beetje kinderachtig en fluisterden elkander toe: „Pommersche jonkerhoogmoed." Want de Sileziërs hebben geen jonkers, althans geen heelemaal echte.

Allen waren overigens over de plechtigheid tevreden, een der ouderlingen uitgezonderd, die er maar niet over heen kon komen, dat ook die „oude pastoor" gesproken had. Dat ging toch niet aan. Als je daar eenmaal mee begon, kwam je op een gevaarlijk terrein. En hij bromde wat van „simonie". Wat hij eigenlijk bedoelde begreep geen mensch.

Dadelijk na de plechtigheid in de kerk werd er iets gegeten. Het gewone middagmaal verviel en toen de gasten weer weg waren, trokken de beide oude dames, de generaals- en de majoorsweduwe zich terug in haar kamers. Zij hadden behoefte aan rust en wilden alleen zijn. Sophie had nog wat in de huishouding te doen en zoo bleven Manon en Therese samen over en besloten da-

delijk tot een wandeling rond den buitensten rand van het park, waar een watertje om heen liep. Het liep tegen vieren, de zon was al op haar terugweg en scheen door de hooge zilverpopels. Er fluisterde geen windje, alles was stil, slechts van een naburige smederij hoorden zij het gehamer en ten slotte, toen zij verder en reeds dicht in de buurt van de velden gekomen waren, kwam het scherpen van een zeis tot hen. Witte berkenstambrugjes voerden over de beekjes, op enkele plekken vormden de loofwaranden kleine nissen en buigingen waar banken in stonden. De vogels zongen niet meer, maar een eekhorentje hupte over den weg. Therese gaf haar kritische stemming geheel op en voelde zich verplicht waardeerende woorden over den Silezischen adel tot uiting te brengen. „Alles is hier rijk", zeide zij. „Je merkt het aan alle dingen dat hier niemand aan sparen dacht. Bij ons denkt ieder daaraan, ook die het niet hoeven te doen. Kijk deze bank nu eens. Alles van graniet, met een lijst van zandsteen er om heen. Bij ons zou die van hout geweest zijn."

Manon was het eigenlijk met haar eens. Maar de vorm van conversatie tusschen deze twee zusters bestond hoofdzakelijk hierin, dat de een de ander tegensprak. En daarom zei ze: „Jij kan nu ook nooit eens maat houden, Therese. Toen we aankwamen, mishaagde alles je, en nu vindt je op eens alles mooi, rijk en beter dan bij ons. Ik kan het niet eens zijn, ik vind den Tiergarten bij ons veel mooier."

„Hoe kan je zooiets zeggen — dat is nou alleen maar om me tegen te spreken. De Tiergarten zelf, dat is nog tot daaraan toe; hij kan er mee door, maar het is toch een publieke tuin en alles wat publiek is, heeft altijd iets ordinairs. En veel wat je in den dierentuin ziet, is bepaald schaamteloos."

„Schaamteloos?"

„Ja. Je ziet er beelden en reliefs, die cynisch op het gemeene den nadruk leggen. Met opzet kies ik deze uitdrukking. Het is de voorliefde voor het natuur-

lijke, dat de moderne kunst als haar goed recht beschouwt; maar ik geloof dat, omgekeerd, de kunst juist moet verbergen, omhullen. Intusschen, dat alles mag een kwestie op zichzelf zijn, ik spreek er ook verder niet over; toen ik daarnet met voorbedachte rade het woord schaamteloos gebruikte, dacht ik veeleer aan de levende beelden en tooneelen, dus aan de menschen die je er vindt. Op iedere bank zit een paartje en choqueert door zijn houding. En als je eindelijk ook eens wilt gaan zitten, op een plekje waar zich toevallig geen paar ophoudt, dan kan je dat toch weer niet doen, omdat je niet weet wie er daar vóór je gezeten heeft. Juist in den Tiergarten moeten zulke verschrikkelijke individuen komen."

„Ik ga altijd maar zitten waar kinderen spelen."

„Dat moest je niet doen, Manon. Ook daar ben je niet zeker, dikwijls dààr het allerminst. En in ieder geval ontbreekt daar overal de toover van het ongerepte — hier, dat weet ik, adem ik zuivere lucht. Hoor 'es, hoe het klatert; bij ons hoor je niets als een droefgeestig lachje."

Therese sprak nog verder in deze richting en dreef zichzelf daarbij op tot hoogere waardeering van haar tante. „Sophie heeft ons niet te veel geschreven. Zij is een vrouw waarin tot zelfs de laatste sporen van al het vroegere zijn verdelgd. Het is niet iedereen beschoren zoo iets van zichzelf te kunnen beweren. Als ik aan mama denk...."

„Je moet niets van mama zeggen. Mama is goed, zij heeft veel te dragen gekregen en zij hééft het gedragen. Dat kan ook niet iedereen."

Eerst bij de thee zagen zij elkaar allen weer. Manon sprak over de gasten, over enkele gebeurtelijkheden, ten slotte ook over de toespraak. De predikant had veel over wederopstanding gesproken en tante richtte tot Sophie de vraag of de wederopstanding niet door een handeling uit het oude testament zou kunnen worden uitgebeeld. Zij zou er zich over verheugen te hooren, dat dit mogelijk was.

„Ja," zei Sophie, „het oude testament heeft een handeling waarvan wordt aangenomen dat het de wederopstanding beteekent."

„En welke is dat?"

„Het is het oogenblik dat de groote walvisch de door hem ingeslikte profeet Jonas weer uitspuwt. Een mooi symbool dat moet worden toegegeven. Maar ik voel me niet in staat zulk een opgaaf naar behooren uit te voeren."

„Goddank," zei Manon in een plotselingen aanval van overmoed.

„Zeg dat niet, kind," zei tante. „Jou komt zoo iets komisch voor, maar wat door de eeuwen met ernst en eerbied beschouwd is geworden, daarin zie ik altijd iets dat men eerbiedigen moet." Manon kleurde, stond op en kuste de hand van haar tante.

Vroeg ging de familie uiteen, doch met de verzekering, den volgenden dag op zijn laatst om zeven uur aan het ontbijt te willen zijn. Er viel nog allerlei te bespreken. Zoo werd er besloten, dat Sophie, die nu reeds zoo lang in betrekkelijke eenzaamheid geleefd had, weer naar Berlijn zou terugkeeren, maar slechts voor korten tijd. Sophie, aldus liet tante zich uit, was zoo lief, zoo verstandig en bescheiden, dat haar nabijheid voor haar een behoefte geworden was; het was goed voor haar als zij zich in de groote stad eens wat ging vermeien, maar hoe eer ze terug kwam, hoe liever het haar zou zijn. Er werd vastgesteld dat zij in 't midden van November weer op Adamsdorf terug zou keeren; met het schilderen zou het in de donkere dagen van mist wel gedaan zijn, maar dat gaf niet; als Sophie naast haar zitten zou en met haar in het vuur kijken, terwijl zij samen den dierbaren doode herdachten, dan was dat nog mooier dan het mooiste schilderij. Toen zij dit zeide, reikte zij Sophie de hand en allen voelden zich er over verheugd dat er zulk een hartelijke verstandhouding tusschen die twee bestond. Zelfs Therese

vond het prettig; haar familiegevoel was sterker dan haar persoonlijke ijdelheid en zij zag in dit alles een overwinning van het element Poggenpuhl dat toch ook in Sophie leefde — zij het ook anders als bij de anderen en in het bijzonder bij haar. Zij had het lieve, vriendelijke, deemoedige, dat die goeie oom ook had bezeten.

Na deze besprekingen trokken de jonge meisjes zich terug om den dominee en zijn jonge vrouw, die voor een schoonheid doorging en het ook was, een bezoek te gaan brengen, en alleen de beide oude dames die den naam Poggenpuhl droegen en toch geen Poggenpuhls waren, bleven achter in de veranda. De knecht wilde de ontbijttafel afruimen. „Wacht nog wat, Jozef," zei de generaalsweduwe en toen zij weer alleen waren, keken beiden naar een rond tuinperk en dan, over een met klimop begroeiden muur heen, naar de daken van de dorpsstraat, tusschen welke de kerktoren met zijn groen koperdak omhoog rees. Beider gedachten gingen denzelfden weg, zij dachten aan hem die daar nu in zijn stille groeve lag.

Een korte pooze verging zonder dat er een woord werd gesproken, toen nam de generaalsweduwe de hand van haar schoonzuster en zei: „Lieve vriendin, ik moet nu nog iets tusschen ons in orde brengen. Iets zakelijks. En ik denk dat je instemmen zult met wat ik je wil voorstellen."

„Dat zal ik stellig. Dat durf ik zeggen, ook zonder dat ik weet waar het om gaat. Ik weet, uit ervaring, te goed hoe lief je bent."

„Nu, dus zonder omwegen dan maar. Ge weet door Sophie, die me later gebiecht heeft dat zij ons gesprek heeft overgebriefd, hoe het, ten opzichte van het goed, hier gesteld is. Adamsdorf blijft, zoolang ik leef, van mij, dan valt het aan de familie van mijn eersten man terug. Het vermogen dat ik meebracht ging verloren. Ook daarvan ben je op de hoogte. Maar dat verlies van mijn fortuin, later was ik toch weer in staat het eenigszins aan te zuiveren.

Poggenpuhl bestreed zijn kleine liefhebberijen van zijn pensioen, onze huishouding werd zuinig bestierd en op die manier was ik toch in de gelukkige omstandigheid, opnieuw — ondanks slechte oogst o. a. — een bescheiden privé-vermogen bij elkaar te brengen. Daarover heb ik vrije beschikking en voor je Adamsdorf verlaat zul je hooren hoe ik dat gedaan heb. De som zelve bedraagt tot op heden, niet veel meer dan ongeveer zeventienduizend taler — ik reken nog met talers — waarvan ik er twaalfduizend bij mijn bankier in Breslau gedeponeerd heb. Gij zult daarvan, vanaf den eersten October, elke drie maanden de rente ontvangen, zoodat uw jaarlijksch inkomen op die manier met ongeveer zes honderd talers verhoogd wordt. Het kapitaal mag niet aangesproken worden. Alleen in het geval dat een van uw dochters zou trouwen, wordt haar aandeel uitbetaald. Als alle drie zouden trouwen, zou er voor u, beste vriendin, nog maar weinig overblijven, doch dan zoudt ge toch ook voor u alleen beschikken over het geheele staatspensioen, en ik weet reeds vele jaren hoe gering de eischen zijn die je voor je zelf stelt."

De majoorsweduwe was zoo geroerd, dat zij zwijgend neerzat en voor zich uitstaarde, terwijl de andere voortging: „Dan zijn ook de zoons er nog en ook die zullen niet vergeten worden. Maar dat is een kwestie op zichzelf, die met het andere niets uitstaande heeft; zij zullen zich met geschenken-in-eens, die hun tante hun geeft, moeten vergenoegen. Ik heb het plan aan Wendelin, die een goed beheerder is, duizend taler te zenden, aan Leo vijfhonderd. Leo zal daarvan een dag goede sier maken — hij is lichtzinnig, iets waaraan ik geen moralistische beschouwingen wensch vast te knoopen, want ook de lichtzinnigen zijn mij sympathiek, vooropgesteld dat fatsoen en rechtschapenheid in het lichtere leven niet ten onder gaan. Voor mijn goede Sophie behoud ik mij nog iets afzonderlijks voor. Dat was het, mijn beste vriendin, wat ik u voor uw vertrek nog wilde meedeelen."

De zon schemerde met gedempt licht door de boomen, die nog vol blad stonden; op het grasveld en de perken die zich voor de veranda uitstrekten, viel echter haar vollen glans en de balsemijnen en verbena's die hier en daar nog bloeiden, leefden op in kleuren van hel wit en rood. In het park klapperden duiven op en vlogen hoog boven den tuin weg, naar den kerktoren toe, dien ze omcirkelden eer zij zich op het koperen dak en de nok nederlieten.

De majoorsweduwe wilde haar schoonzuster de hand kussen, maar deze omarmde haar en kuste haar op het voorhoofd.

„Ik ben gelukkiger dan jij," zeide de weduwe van den generaal.

„Dat ben je. Gelukkig maken is het hoogste geluk. Voor mij was dit niet weggelegd. Maar het is ook een geluk, dankbaar te kunnen ontvangen."

HOOFDSTUK XV.

Op den dag dat de familie Poggenpuhl zou terugkeeren, verkeerde niet alleen Friederike, doch ook de familie van den portier in zekere opwinding. Dat hing, voor zoo ver het de Nebelungs betreft, samen met de toevallige omstandigheid, dat de conservatieve geheimraad, die de tweede etage bewoonde, de stad uit was; de voor dezen heer bestemde kranten werden bij den portier afgegeven, en zij werden door Nebelung die net zoo nieuwsgierig was als lui (zijn vrouw moest zich dientengevolge afbeulen) vlijtig bestudeerd of maar even doorgevlogen, al naar zijn stemming uitviel. Bij dezekranten was ook de „Post", in welks ochtendblad het overlijden van den generaal-majoor von Poggenpuhl met een paar regels werd vermeld, gevolgd door een verwijzing naar de doodsberichten. Nebelung wierp er zich dadelijk op en toen hij de zwart-omrande adver-

tentie gevonden had en haar met zeker gegrijns aandachtig had gelezen, schoof hij het blad naar zijn veertienjarig dochtertje, dat juist met haar twee broers aan de namiddagkoffie zat en zei: „Hé, Agnes! Lees 'es, daar, waar die dikke zwarte strepen staan." En Agnes, die niet alleen bleekzuchtig was, doch tevens, vanwege haar gestalte en haar voorliefde voor de „Jonkvrouw van Orleans" voor het tooneel leek voorbestemd, las, terwijl iedereen toehoorde:

„Heden overleed, in den ouderdom van 67 jaar, op slot Adamsdorf in Silezië, onze dierbare echtgenoot, zwager en oom, de generaal-majoor

Eberhard Pogge von Poggenpuhl,

ridder van het ijzeren kruis 1e klasse, alsmede van de orde van Albrecht de Beer.

Eenige en algemeene kennisgeving van de diepbedroefde familie:

Josephine Pogge von Poggenpuhl, geb. Bienengräber, vroeger weduwe van Baron von Leysewitz.

Albertine Pogge von Poggenpuhl, geb. Pütter, weduwe van majoor von Poggenpuhl.

Wendelin Pogge von Poggenpuhl, eerste luitenant bij het regiment der grenadiers in Trzebiatowski.

Leo Pogge von Poggenpuhl, tweede luitenant bij het regiment der grenadiers in Trzebiatowski.

Therese Pogge von Poggenpuhl.

Sophie Pogge von Poggenpuhl.

Manon Pogge von Poggenpuhl.

Het eenigszins kaasbleeke gezicht van Agnes was bij het voorlezen van al deze namen — alleen de Poolsche regimentsnamen bracht ze er niet goed af — heelemaal rood geworden. Nu lei ze het blad uit haar hand, terwijl de oude heer, met breed welbehagen, zei: „Wel, wel, al die kikkers*), ik hoor ze kwaken," een grap die

*) Pogge kan ook kikvorsch beteekenen.

dadelijk ondersteund werd door de joelende bijvalsbetuigingen zijner twee zoons (echte Nebelungs). De dochter echter, die zich van haar dramatische voordracht een heel andere uitwerking had voorgesteld stond op en zei, terwijl ze de kamer uitging, tegen haar moeder, die eenigszins terzijde zat: „Wat is vader weer ordinair vandaag," een opmerking waar de ziekelijke, verbitterde vrouw door herhaald hoofdknikken mee instemde. Nebelung evenwel riep zijn dochter, die zoo juist door de deur was verdwenen, na: „niet zoo brutaal, misbaksel — je bent er nog niet."

In zeker opzicht had Agnes haar vader onrecht aangedaan. In het diepst van zijn ziel voelde Nebelung zich niet zoo geheel en al onbewogen door dit alles. Veeleer had hij, als echt Berlijner, den indruk, dien de opsomming van zulke schitterende namen op hem had gemaakt, willen wegsnoeven. Aan den anderen kant werd hij er oprecht dwars van, dat hem dat „arme volk van boven" op eenmaal als iets bijzonders zou worden opgedrongen. Dat was toch om te lachen, 't was je reinste onzin. Maar hoe dan ook, terwijl hij er zich innerlijk tegen verzette, was hij toch ook al weer bereid mooi weer te spelen en de gelegenheid daartoe deed zich spoedig voor.

Het liep tegen half vijf (de jongens waren juist uit school thuis gekomen), toen de scène tusschen vader en dochter zich had afgespeeld en geen uur daarna kwam er al een rijtuig, met een koffer er op, de Groszgörschenstrasze ingereden. Heel het huis wachtte. Zoo goed als Friederike, hadden ook de Nebelungs zich beneden opgesteld, weliswaar in zeer verschillende houdingen en occupaties; de beide jongens leunden tegen den huismuur, half nieuwsgierig, half lanterfantend, daar zij geen afstand wenschten te doen van hun standpunt: „vrije duitsche mannen" te zijn. Nebelung zelf, een soort van fez op zijn hoofd, patrouilleerde het trottoir heen en weer, terwijl

Agnes, alsof het hier ging om haar optreden als Mondecar, of welke andere spaansche hofjonkvrouw ook, slank en recht in de open huisdeur ging staan. Toen Mevrouw von Poggenpuhl langs haar heenliep, maakte zij een goed-ingestudeerde hofbuiging, die zij nog dieper herhaalde toen dadelijk daarop Therese verscheen. Deze toch was de eenige van de familie die nog den langen rouwsluier droeg, wat, gevoegd bij haar droefgeestige houding, ook onderweg aanleiding geweest was, haar met betuigingen van eerbied te omringen. Men hield haar voor een jonge weduwe, wier man in een Silezische badplaats gestorven was.

Dicht bij het trottoir stond altijd nog het rijtuig. Manon en Sophie hielden met den sluw uitzienden koetsier discussies omtrent den koffer die naar boven moest. „Hij kon niet weg van zijn paard; hij zou er straf mee kunnen oploopen," zoo betoogde dit heerschap telkens opnieuw. Op dit onaangename oogenblik verscheen de anders zoo kort-aangebonden Nebelung en verklaarde zich, terwijl hij zijn fez op hoffelijke wijze lichtte, bereid den grooten koffer naar de woning der Poggenpuhls omhoog te dragen. „Maar mijnheer Nebelung....", zeide Sophie. Deze had echter den koffer reeds beetgepakt en heesch hem tamelijk handig op zijn schouder, ook liet hij zich niet in de war brengen, toen de huurkoetsier, die het slachtoffer was van zijn eigen diplomatie, hem spottend nariep: „Na... krijg maar geen ongeluk."

Dit liep echter heel goed af, want de koffer, hoe groot hij ook wezen mocht, was niet zwaar, en Nebelung leek nauwelijks buiten adem toen hij boven aankwam. Friederike nam den koffer in ontvangst en op 't zelfde oogenblik zei Sophie: „Als 't u blieft, mijnheer Nebelung.... Dank u wel." Beneden, in zijn portiersloge teruggekeerd, wierp Nebelung een blank markstuk op de tafel neer en zei: „Hier, moeder, dàt moet in de spaarpot. Pogge von Poggenpuhl. En nog wel van Sophietje. Juffertjesgeld, dat zet aan."

Agnes, die slechts de laatste woorden gehoord had, draaide zich met verachting om.

Boven de deur hing een half velletje papier met „Welkom" er op, van Friederike's eigen hand. Uit onzekerheid van hand, of misschien uit spaarzaamheid, hadden de letters geen van allen een stevig inktcorpus doch vertoonden slechts achter elkaar aanloopende streepjes. Uit de bloemschaal, vóór het portret van den majoor van Sohrsche, staken roode en witte astertjes van de markt op. Eenige daarvan waren voor den Hochkirchenaar bestemd geweest, en wel om ze achter zijn lijst te steken, maar Friederike had daar weer van afgezien, denkend: „Die ken ik, als je 'm aanroert valt-ie."

„Zoo, je leeft dus nog," zeide de majoorsweduwe, toen Friederike haar gedienstig den mantel afnam. „Je bent toch niet àl te zuinig geweest. Dat moet je niet wezen. Altijd alleen nagietsel — daar gedij je niet van."

„Ach mevrouw, gedijen doen ik toch wel."

„Nou, als het maar waar is. Breng ons dan nu maar koffie. De kopjes staan er al. Een beetje koud ben ik wel geworden, die eene dame zette aldoor alles open."

„Dat is gewoonte tegenwoordig, mama," zei Therese.

„Ik weet het, 't is gewoonte. En 't is mogelijk dat het goed is, maar niet voor iedereen. Als je rheumatiek hebt.."

Sophie had het zich intusschen gemakkelijk gemaakt, zij wierp zich met zeker welbehagen in den sofahoek, terwijl zij eerst de kamer in 't rond keek en dan naar al de oude kleinigheden die zij zoo honderdmaal in haar handen had gehad.

„Kom, moedertje, u moet hier naast me komen zitten, wacht, ik zal wat opschuiven, dit is immers uw hoekje. Hè, hè, als ik zoo rondkijk; het is toch eigenlijk heel gezellig bij jullie."

„Je kon wel zeggen: bij ons," zei Therese.

„Ja, natuurlijk. Ik hoor bij jullie en ik zal ook altijd

bij jullie blijven hooren. Maar 't is een lange tijd geweest. Driekwart jaar, tenminste bijna. En nu moet ik weer terug ook."

„Maar je wilt het toch, je wilt het toch graag?"

„Natuurlijk. Het is trouwens afgesproken. En ook al was het niet afgesproken, ik ben graag in Adamsdorf en graag bij tante."

„Wie zou dat niet zijn," zei Therese. „Daar is het park en de groeve, waarin nu de generaal, onze oom rust. Daarheen voelen wij ons allen getrokken. En dan deze vrouw, die ik wel om vergiffenis vragen mag — ik hield haar voor bevangen in burgerlijkheid, maar integendeel, zij heeft geheel en al de manieren van de voorname wereld. Het is jammer dat zulk een algeheele verandering zoo weinig voorkomt."

Sophie en Manon wierpen de zuster blikken toe met de kennelijke bedoeling haar van dit teere thema af te brengen. Maar hoe goed dit ook gemeend mocht zijn, het was niet noodig, daar mama in 't geheel geen bitterheid gevoelde. Zij glimlachte slechts weemoedig voor zich uit met het stille zelfbewustzijn, dat het leven geeft aan wie den strijd eerlijk heeft doorstreden. „Wat vertelt mijn lieve, voorname Therese daar weer..", zeide zij.

„Ik heb u niet willen kwetsen, mama."

„Dat weet ik — en het kwetst me ook niet. Ik had ook eens mijn zelfgevoel en mijn trots, maar dat alles heeft het leven vernield — het heeft me murw gemaakt. En wat tante betreft, ja, je hebt gelijk, zij is een voortreffelijke vrouw, en als je wilt, ook een vrouw van adel. Dat heb ik altijd geweten en de laatste dagen hebben mij er nog sterker van overtuigd. Maar dit alles — en het is wel hard dat ik telkens weer moet trachten mijn eigen dochter ervan te overtuigen, terwijl zij het toch kon weten, ook zonder dat ik het haar verzekerde — dat alles zou het leven ook van mij hebben kunnen maken. Maar het heeft niet mogen wezen. In een slot thuis te zijn en honderden gelukkig

te maken, en ook zoo nu en dan, door het onthouden van die weldaden, eens te straffen als 't noodig is, dat is een andere leerschool dan wanneer je voortdurend mijnheer Nebelung naar de oogen moet kijken. Ik heb alleen geleerd te zorgen en te ontberen. Dat was mijn leerschool. Veel voornaamheid heeft dat niet opgeleverd, deemoedigheid alleen. Maar, God moge het mij vergeven als ik er iets verkeerds mee zeg, deemoed, als ze zuiver en waarachtig is, is een eigenschap die, na adel en voornaamheid, er misschien ook mag wezen."

Sophie gleed zacht van de sofa af, op een knie en bedekte de handen van de oude vrouw met tranen en kussen.

„Dat kan je niet voor je zelf verantwoorden, Therese," zei Manon, en trad naar het raam.

Therese echter liet rustig haar oogen glijden over de „Ahnengalerie" boven de sofaleuning, haar oogen schenen te zeggen: „Jullie bent getuigen dat ik niet méér heb gezegd dan ik zeggen mocht." Toen kwam evenwel een tweede, beter gevoel in haar omhoog en ook daaraan gaf zij uiting met de woorden: „Vergeef mij, moeder. Het kan zijn dat ik ongelijk heb."

Het lag niet in den geest der familie Poggenpuhl om de ontstemming, door een dergelijke scène ontstaan, lang voort te laten duren. Mama had wel zwaarder dingen leeren dragen en zij was elk oogenblik tot vergeten en vergeven geneigd; terwijl Therese, die, hoewel ze in zekere opzichten op haar stuk bleef staan, toch niet koppig was, weldra de behoefte voelde het weer bij te leggen, waartoe een gesprek met Manon wel het geschiktste middel was. Zij nam haar bij de hand, voerde haar van het venster mee naar de koffietafel en zei, terwijl zij haar naast zich op een voetenbank trok: „Er moet nog heel wat veranderen bij ons, ook met jou, Manon. Jij, deugniet, bent het verst van de goede weg afgedwaald. Wat denk je nu eigenlijk te doen in verband met je toekomst?"

„Toekomst — bedoel je trouwen?"

„Dat misschien ook. Maar voorloopig bedoel ik je omgang met de menschen, je verkeer in zekere gezelschappen. Hoe denk je daarover?"

„Nou, nog net als vroeger. Mijn omgang blijft dezelfde."

„Dat moest je toch nog eens met je zelf overleggen."

„Overleggen. Zeg, ik zou het gezicht van den ouden heer Bartenstein wel eens willen zien, als ik mij, vanwege mijn tweehonderd taler rente, opeens op onze oude adel liet voorstaan. Als het méér was zou hij het me misschien vergeven. Maar...."

„Dus alles blijft bij het oude?"

„Ja. En wat betreft trouwen. Zulke domme gedachten moeten wij ons maar niet in ons hoofd halen. Wij zijn en blijven arme meisjes. Maar moeder kan wat beter verzorgd worden en Leo hoeft niet naar de equator. Want ik denk dat zijn schulden nu wel betaald kunnen worden zonder de familie Blumenthal en zonder Flora. Maar Flora blijft mijn vriendin. Dat is het wat ik voor me zelf wil hebben. En op die wijze leven we gelukkig en tevreden verder, tot Wendelin en Leo iets behoorlijks geworden zijn en wij nog een paar andere grooten hebben naast de majoor van Sohrsche en de „Hochkirchenaar"."

„Je vergeet een derde, je vader," zei de majoorsweduwe, bij wie zich, nu hij werd voorbijgegaan, het Poggenpuhlsche gevoel voor 't eerst deed gelden.

„'t Is waar, mijn vader, die heb ik vergeten. Eigenaardig, vaders worden bijna altijd vergeten. Daar moet ik eens met Flora over spreken. Die zei laatst ook zooiets."

DE PERS OVER „ELSEVIER'S ALGEMEENE BIBLIOTHEEK."

„Een onderneming, die de uitgevende firma, die dezen tijd en ons land tot eer strekt." *Letterkundig Weekblad der N. R. Crt.*

„De uitgave ziet er goed uit: een groen linnen bandje met een goudgestempelde rug, ontworpen door A. v. d. Valk, een duidelijke druk; kort en goed; een even bescheiden als smakelijke verzorging van het uiterlijk bij een opvallend billijken prijs." *De Telegraaf.*

„Het denkbeeld lijkt ons zeer gelukkig. Het kreeg moreelen steun van een groot aantal Nederlanders van aanzien en gezag in de wereld der letterkunde, journalistiek, kunst, wetenschap en het politieke leven.

„Het eerste deeltje, dat thans voor ons ligt, rechtvaardigt uiterlijk en door zijn onderwerp dien steun geheel." *De Nieuwe Courant.*

.... „men kan niet anders dan deze onderneming het beste toewenschen, en ieder die het goed meent met Nederlandsche volksontwikkeling zorge in eigen kring, dat leeszalen, leesgezelschappen, vrienden en kennissen (niet het minst hunne kinderen) zich de voor dezen tijd geringe kosten getroosten van een abonnement."
Bloemendaalsch Weekblad.

Over deel I: *De Russische Revolutie.*

„Het is een werkje, waarvan wij de lezing zéér kunnen aanbevelen. De schrijver heeft zich op een hoog standpunt geplaatst en getracht, een overzicht van en een inzicht in de Russische Revolutie te geven, daarbij steeds zooveel mogelijk zich indenkend in de omstandigheden en de mentaliteit van daarginds." *Algemeen Handelsblad.*

„een beschrijving van de revolutie, die eerlijk poogt, deze haar eigen taal te laten spreken, die tracht naar begrijpen allereerst en de beoordeeling verschuift naar het tweede plan. De feiten, zoover bekend, zijn erin verwerkt, de personen erin geteekend met een onpersoonlijke toewijding aan wat den schrijver docht de objectieve waarheid te zijn." *De Gids.*

Over deel II: *De werelden, die ons omringen.*

„De lezer zal in dit boekje tal van belangwekkende bizonderheden vinden, die met zorg uit de jongste litteratuur zijn bijeengegaard, en meegedeeld in eenvoudige, goed verstaanbare taal — een welkome aanvulling voor hetgeen in de reeds bestaande grootere of kleinere populaire werken niet of nog niet te vinden is."
Hemel en Dampkring.

Over deel III: *Van Wingewest naar Zelfbestuur in Nederlandsch-Indië.*

„Dit boekje is het eerste leesbare overzicht van Indië's politieke geschiedenis, dat in deze eeuw is verschenen van de hand van een Nederlander. Het is veel beknopter dan de studie van Clive Day, die in 1904 uitkwam en dus over de beweging tot zelfbestuur niet handelt." *De Telegraaf.*

„Het is de vrucht van veel studie en veel opmerken in Indië zelf, en het is geschreven in den beschaafden, overtuigenden toon, in den keurigen vorm, die het werk van Stokvis kenmerkt, en die maakt, dat er naar hem geluisterd wordt, ook door personen van andere richting." *De Avondpost.*

„een goed gedocumenteerd, maar vooral een vlot geschreven werk." *De Indische Gids.*

„Het werkje is als een bizonder gelukkige uitgaaf te beschouwen. Het geeft kort en duidelijk de geschiedenis van onze koloniën op een wijze, die inderdaad bewondering verdient. Het is een der beste werkjes op dit gebied." *Oprechte Haarlemsche Courant.*

Over deel IV: *De abdis van Castro.*

„L'abbesse de Castro" is geloof ik verschenen in S.'s „Chroniques Italiennes", tegelijk met andere dramatische, zeer aangrijpend vertelde novellen als de geschiedenis van het proces der familie Cenci, maar geen verhaal overtreft het thans besprokene in felheid van hartstocht-teekening. Het is de geschiedenis van het wereld-motief der gedwarsboomde liefde, met Italiaansche weekheid en kracht tegelijk geschilderd, en de tragiek van de vrouw, die haar liefde niet volkomen vermag te geven, niet volharden kan tot het einde, en daarom moet ten onder gaan." *Minerva.*

Over deel V: *Het Woonhuis. I. Zijn Bouw.*

„Ziehier nu eens een werkje dat zuiver en alleen op de practijk is gericht, zich niet in theoriën verliest maar den leek op alle vragen antwoordt en dat duidelijk en beknopt." *De Hofstad.*

„Zooals gezegd, het is vlot geschreven, geeft den geleidelijken en opeenvolgenden gang der werkzaamheden uitstekend weer en is toegelicht met een aantal alleraardigste plaatjes, die in hun architectuur op Wright geïnspireerd zijn." *De Telegraaf.*